This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Google

Jest to cyfrowa wersja książki, która przez pokolenia przechowywana byla na bibliotecznych pólkach, zanim zostala troskliwie zeskanowana przez Google w ramach projektu światowej biblioteki sieciowej.

Prawa autorskie do niej zdążyly już wygasnąć i książka stala się częścią powszechnego dziedzictwa. Książka należąca do powszechnego dziedzictwa to książka nigdy nie objęta prawami autorskimi lub do której prawa te wygasly. Zaliczenie książki do powszechnego dziedzictwa zależy od kraju. Książki należące do powszechnego dziedzictwa to nasze wrota do przeszlości. Stanowią nieoceniony dorobek historyczny i kulturowy oraz źródlo cennej wiedzy.

Uwagi, notatki i inne zapisy na marginesach, obecne w oryginalnym wolumenie, znajdują się również w tym pliku – przypominając dlugą podróż tej książki od wydawcy do biblioteki, a wreszcie do Ciebie.

Zasady użytkowania

Google szczyci się wspólpracą z bibliotekami w ramach projektu digitalizacji materialów będących powszechnym dziedzictwem oraz ich upubliczniania. Książki będące takim dziedzictwem stanowią wlasność publiczną, a my po prostu staramy się je zachować dla przyszlych pokoleń. Niemniej jednak, prace takie są kosztowne. W związku z tym, aby nadal móc dostarczać te materialy, podjęliśmy środki, takie jak np. ograniczenia techniczne zapobiegające automatyzacji zapytań po to, aby zapobiegać nadużyciom ze strony podmiotów komercyjnych.

Prosimy również o:

- Wykorzystywanie tych plików jedynie w celach niekomercyjnych
  Google Book Search to usluga przeznaczona dla osób prywatnych, prosimy o korzystanie z tych plików jedynie w niekomercyjnych celach prywatnych.
- Nieautomatyzowanie zapytań
  Prosimy o niewysylanie zautomatyzowanych zapytań jakiegokolwiek rodzaju do systemu Google. W przypadku prowadzenia badań nad tlumaczeniami maszynowymi, optycznym rozpoznawaniem znaków lub innymi dziedzinami, w których przydatny jest dostęp do dużych ilości tekstu, prosimy o kontakt z nami. Zachęcamy do korzystania z materialów będących powszechnym dziedzictwem do takich celów. Możemy być w tym pomocni.
- Zachowywanie przypisań
  Źnak wodny"Google w każdym pliku jest niezbędny do informowania o tym projekcie i ulatwiania znajdowania dodatkowych materialów za pośrednictwem Google Book Search. Prosimy go nie usuwać.
- Przestrzeganie prawa
  W każdym przypadku użytkownik ponosi odpowiedzialność za zgodność swoich działań z prawem. Nie wolno przyjmować, że skoro dana książka zostala uznana za część powszechnego dziedzictwa w Stanach Zjednoczonych, to dzielo to jest w ten sam sposób traktowane w innych krajach. Ochrona praw autorskich do danej książki zależy od przepisów poszczególnych krajów, a my nie możemy ręczyć, czy dany sposób użytkowania którejkolwiek książki jest dozwolony. Prosimy nie przyjmować, że dostępność jakiejkolwiek książki w Google Book Search oznacza, że można jej używać w dowolny sposób, w każdym miejscu świata. Kary za naruszenie praw autorskich mogą być bardzo dotkliwe.

Informacje o usłudze Google Book Search

Misją Google jest uporządkowanie światowych zasobów informacji, aby staly się powszechnie dostępne i użyteczne. Google Book Search ulatwia czytelnikom znajdowanie książek z calego świata, a autorom i wydawcom dotarcie do nowych czytelników. Caly tekst tej książki można przeszukiwać w internecie pod adresem `http://books.google.com/`

CJ3045
W343
1884

11/19/19

TROJAKI KORONNE ZYGMUNTA III.

TROJAKI KORONNE

ZYGMUNTA III.

od 1588 do 1624

ułożył według mennic i opisał

STANISŁAW HR. WALEWSKI.

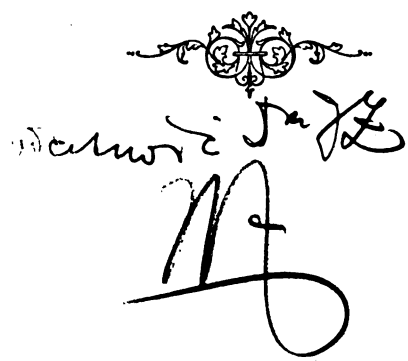

W KRAKOWIE,
CZCIONKAMI DRUKARNI „CZASU" FR. KLUCZYCKIEGO I SP.
pod zarządem Józefa Łakocińskiego.
1884.

NAKLADEM AUTORA.

TROJAKI ZYGMUNTA III.

Już dziś nieżyjący a znany archeolog i numizmatyk Karol Beyer w roku 1858 w rozprawie *„Nowe materyały do historyi mennic polskich“* [1]) te pamiętne napisał słowa:

„Aczkolwiek już kilka dzieł posiadamy, które numizmaty nasze do dziś dnia szczęśliwie przechowane, dosyć dokładnie opisują, to jednak wiadomości tyczące się artystów, przedsiębiorców i samychże mennic nawet, są bardzo szczupłe i niedokładne. Dlatego niedawno jeszcze mogły się toczyć spory o samo istnienie mennicy w tém lub owém mieście.... Jednakże dowody istnienia tych mennic są liczne i niewątpliwe, wszędzie napotykamy obok nich rozrzucone szczegóły o myncarzach i artystach w tym zawodzie pracujących, tak, że ani wątpić, iż jeśli teraz skrzętnie zbierać będziemy materyały i dbać o to, aby przypadkiem wynalezione nie poszły w zapomnienie, to z czasem wystarczą na historyą mennic w Polsce. Co konstytucye i książki zawierały, to przez dotychczasowych autorów użytém zostało, lecz ileż to szczegółów ciekawych a zupełnie nieznanych znaleźć można w archiwach, byle się szczerze zabrać do pracy.“

W tym kierunku téż, skrzętnie całe swe życie pracował, zbierając, gdzie tylko sposobność mu się nadarzyła, szczegóły o myncarzach, mennicach i t. p. Myślą jego było obrobić na tych materyałach historyą mennic, i wykazać, z któréj ta, lub owa, wyszła moneta, co przez dawniejszych numizmatyków zaniedbanem zostało, gdyż wszyscy więcéj opisami monet się zajmowali, niżeli badaniem mennic polskich. Jako pierwszy początek tej nader ważnéj pracy,

[1]) Gazeta Warszawska z dnia 16 Stycznia 1858 r. Nowe materyały do historyi mennic Polskich.

zajął się Beyer studiowaniem trojaków Zygmunta IIIgo. tego tak licznego rodzaju monety, bitéj we wszystkich mennicach i odznaczającéj się szczególnie mnogością i różnorodnością znaków i godeł myncarskich. Z tego téż powodu żaden inny rodzaj monety tak do badania historyi mennic, zdeterminowania znaków i wykrycia do kogo się one odnoszą, nie jest tak sposobny, jak ten właśnie. Korzystając z przymusowo wolnych chwil od zwykłych swych zajęć, podczas zamknięcia w cytadeli w r. 1862, rozpoczął Beyer tę pracę. Wszakże zmienne losy nie pozwoliły mu jéj dokończyć a nawet do jakiegoś rezultatu doprowadzić, gdyż notatki z téj epoki zaginęły. Walcząc późniéj z codziennemi potrzebami życia i pozbywszy swój zbiór może najkompletniejszy co do drobnych monet jaki kiedykolwiek istniał (2), nie miał już materyjału pod ręką i myśli téj zupełnie zaniechał.

Znając mój bardzo liczny zbiór, właśnie w tym rodzaju numizmatów polskich, oraz zamiłowanie moje do podobnych prac, powziął myśl przekazania mnie tego zadania, obiecując gorliwą pomoc. Przez lat kilka pracowaliśmy wspólnie w tym kierunku, zbierając najdrobniejsze odmiany trojaków, studiując popiersia, znaki menniczne i wszystkie szczegóły do tego celu zmierzać mogące. Właśnie materyjały były zebrane, i mieliśmy wziąść się do zespolenia ich w całość, gdy niespodziewana śmierć stanęła na przeszkodzie. Pozbawiony téj dzielnéj pomocy, nie miałbym odwagi sam daléj téj pracy prowadzić, gdyby nie liczne materyjały, które Beyerowi zawdzięczam i któreby dla numizmatyki w Polsce zaginąć mogły, gdyby z nich nie zrobiono użytku.

Więc jako przyczynek do historyi mennic w Polsce, jako próbę i wskazówkę, jakby w tym kierunku daléj pracować można, przystępuję do wydania niniejszego dziełka. Wiem dobrze, jak ten szczupły zakres pracy, zadaniu swemu nie odpowiada, ale sądzę, że i ta próba może stać się pożyteczną dla wyjaśnienia niejednéj dziś je-

---

(2) Zbiór Beyera nabył w r. 1863. hr. Czarnecki z Gogolewa, ale i tenże po kilku latach znów go pozbył. Wówczas rozproszony został. Znaczna ilość drobnych monet a szczególniéj trojaków Zygmuntowskich, dostała się do mojego zbioru gdy medale złote i talary przez hr. Platera zakupione zostały. Średniowieczne zaś monety w komplecie nabył hr. Ordynat Zamoyski.

szcze wątpliwéj kwestyi, a głównie do zachęcenia innych do pracy, na téj tak obfitéj i nigdy nie wyczerpanéj niwie.

Trojaki pierwszy raz ukazały się w Polsce za panowania Zygmunta I i nakazano ich wybijanie ordynacyą z dnia 16 Lutego 1528 r (3). Już dwa lata pierwéj wywołane z obiegu półgroszki Swidnickie, które przez nizką swą stopę, fałszowanie i napływ niezmierny, stały się prawdziwą plagą dla kraju, na mocy téjże wspomnianéj ordynacyi miały być przebite na trojaki i szóstaki. Wszakże te trojaki osobny nieledwie rodzaj monety stanowią, gdyż ani wielkością, ani kształtem, ani próbą, typowemu obrazowi téj monety nie odpowiadają. Podobniejsze do trojaków, jakie późniéj znamy, są okazy wyszłe za tego panowania z mennic, Toruńskiéj, Gdańskiéj i Elbląskiéj. Pierwsze bite dla ziem Pruskich, na rzecz skarbu, przez Justusa Deciusza, mogą być uważane za piérwszą próbę typu téj monety, jaki się późniéj ustalił (4).

Za Zygmunta Augusta w koronie, żadnéj nie bito monety; znane są tylko trojaki Litewskie oraz Gdańskie zbliżone do późniejszego typu. Panowanie Stefana Batorego, tak jak pod każdym innym względem, tak i w stosunku do reform, które w sprawach mennicznych przedsiewziął, jest pamięci godne.

24 Kwietnia 1578 r. Król, po śmierci Podskarbiego Wielkiego Koronnego Hieronima Burzyńskiego († 1578 r.), a nim objął Podskarbiostwo Jakób Rokossowski, wydał ordynacyą menniczną, mocą któréj mianuje Rafała Leszczyńskiego Starostę Radziejowskiego „*administratorem gubernatorem et provisorem monetae*“ w całem państwie (5). Upoważnia go do zakładania mennic w każdém mieście, gdzie to za właściwe uzna, do przyjmowania probierzy,

---

(3) Ordynacya z dnia 16 Lutego 1528 r. o przebijaniu i wytępieniu monety Swidnickiéj i przerobienie jéj na w. grosze. Księgi Metryki Koronnéj 43 sig. JJJ. f. 223. Zagórski str. 110.

(4) Uniwersał o założeniu mennicy Toruńskiéj pod zarządem Deciusza sekretarza królewskiego wydany w Wilnie dnia 15 Czerwca 1529 potwierdzony 10 Maja 1530. M. K. Ks. 44. sig. H. H. f. 317. Zagórski str. 118.

(5) Rafał Leszczyński wyznaczony nadzorca mennic. M. K. ks. 118. sig. K. J. f. 336. Zagórski str. 128.

artystów, robotników i majstrów. Przepisuje sposób bicia monety, wzmiankuje trojaki, półtalary, talary i szelągi, jako gatunki, które mają być kowane. W szczególności przytaczamy następujące słowa, w tym rodzaju monety, który nas zajmuje.

„*W srebrnych trojakach, które mają być liczone po trzy grosze polskie, równie jak i w talarach i pół talarach, ma się znajdować czyste srebro, czyli fainsilber, którego grzywna (marca) powinna mieć wartości dziewięć złotych i groszy dziesięć, licząc złoty po groszy trzydzieści. Każda grzywna czystego srebra oddana do mennicy zapłaconą być ma na nową monetę po Zł. 8. Zysk zaś dla Skarbu Królewskiego na każdéj przebitéj grzywnie, czystego srebra wynosić będzie groszy 20, srebro do mennicy oddane w przeciągu dwóch tygodni powinno być przebite na gotowe pieniądze.*“ Wszakże rządy Leszczyńskiego i prawomocność téj ordynacyi nie długo się utrzymały, gdyż na Sejmie odbytym w tymże roku w Warszawie, postępowanie Królewskie zganione zostało, a głównie pominięcie Podskarbiego, jako jedynego z prawa naczelnego zarządcy mennic, i wydane polecenie o nowéj ordynacyi. Ta téż ordynacya z 5 Stycznia 1580 r., stanowczo przepisała rodzaje i stopę monet tak dla Korony, jak i dla Litwy i stała się obowiązującą, nietylko przez cały ciąg tegoż panowania, ale i przez znaczną część następnego (6).

Ta ordynacya przedewszystkiem zmieniając i usuwając poprzednie postanowienie, porucza zarząd mennic Podskarbim, w Koronie Jakóbowi Rokossowskiemu, kasztelanowi Szremskiemu, dodając mu do pomocy, Piotra Zborowskiego Wojewodę Krakowskiego — a w Litwie Wawrzyńcowi Woyna, z pomocnikiem Mikołajem Radziwiłłem Księciem na Birżach i Dubience Wojewodą Wileńskim. Daléj wskazuje jaka moneta ma być wybijana: „Talary, półtalary, szóstaki, trojaki, pojedyńcze grosze, pół groszki, solidy, ternary i drobna moneta.“ W końcu oznacza stopę każdego rodzaju monety, ale my tu wspomnimy tylko o stopie trojaków, która nas jedynie zajmuje, przytaczając w tłumaczeniu następujący przepis. „Grzywna srebrna z któréj bite będą potrójne grosze również jak i talary zawierać

---

(6) Sprawa bicia monety powierzona Jakóbowi Rokossowskiemu Podskarbiemu Koronnemu M. K. ks. 123. sig. W. D. D. f. 137. Zagórski str. 129.

ma w sobie srebra łutów $13^1/_2$, z takiéj grzywny mięszanéj wybitych być ma sztuk $82^{11}/_{16}$ czyli z grzywny czystego srebra sztuk 98; tak, iż grzywna czystego srebra wyniesie złotych 9 groszy 24 i 4 denary. Widzimy więc, że stopa od poprzedzającéj się różni, kiedy podług tamtéj, grzywna na złotych 8 nowéj monety wypadała.

Ordynacya ta jak to już mówiliśmy, ma dla nas największe znaczenie, gdyż ona przepisała próbę i wagę większéj części trojaków, które w niniejszéj pracy opisać mamy. Musimy wszakże tu dodać, że niestety nigdy ściśle nie trzymano się jéj. Ciekawym w téj mierze dowodem jest zeznanie Hanusza Eck starszego majstra mennicy Lubelskiéj przed aktami grodzkiemi tegoż miasta (7) w którém dowodzi, że na zeszłorocznym 1598 r. Sejmie Warszawskim, dzierżawca mennicy Lubelskiéj wraz z innymi myncarzami ze wszystkich stron Polski, użalali się Podskarbiemu, że nadal przepisu wybijania 83 sztuk trzymać się nie mogą, gdyż na wyrobie traciliby, z powodu podniesienia się ceny srebra, i że Podskarbi przychylił się do tych uwag i pozwolił, aby nadal po 84 sztuk wybijano. Tak się téż działo we wszystkich mennicach. Mowa tu o 83 trojakach wyznaczonych, kiedy rzeczywiście według ordynacyi miało ich być tylko $82^{11}/_{16}$; tym oczywistym fałszem i pozwoleniem Podskarbiego zasłaniają się przebiegli myncarze, aby nadać choć pozór prawności swojém nadużyciom. Niepodobna, aby o tém nie wiedział Podskarbi a nawet i Król, ale patrzyli przez szpary bo im to dochód przynosiło.

Rzeczpospolita tymczasem nie obliczone ponosiła straty, bo dobrą monetę z panowania Stefana Batorego i dawniejszych wyławiano i przebijano na gorszą. Wydana później 22 Czerwca 1599 r. ordynacya (8) starała się złemu zaradzić, nakazując myncarzom stosowanie się do Stefanowskiéj ordynacyi, ale sama przyznaje, że przy zdrożeniu srebra nie zda się to być rzeczą podobną.

---

(7) *Acta Consularia* Lublin 1597—1600. *Feria quarta post Dominicam Laetare* (24 Marca 1599 r.) z wypisów znajdujących się u mnie.

(8) Potwierdzenie ordynacyi Podskarbiego Państwa o mennicach 20 Lipca 1599 r. M. K. ks. 143 f. 169. Zagórski str. 136.

Ustanowiono też w osobie Kacpra Rytkiera próbierza jeneralnego, nakazując mu objeżdżanie wszystkich mennic koronnych i przestrzeganie przepisów. Nakaz nakoniec umieszczania na monecie głosek tego miasta, w którém odbitą została, także miał ułatwić kontrollę i wstrzymać nadużycia myncmistrzów. Ale to wszystko nie wiele pomagało, bo jak widzimy z powyższego dokumentu przestrzegacze praw sami je łamali pozwalając wybijanie 83 a nawet 84 sztuk zamiast przepisanych $82^{11}/_{16}$. Myncarze zaś nietylko sami nadużycia robili, ale i Litewskim takowe ułatwiali, bo Litewskie pieniądze zawsze i późniéj, nawet przy zupełnym upadku rzeczy mennicznéj w Polsce lepszemi bywały. To też moneta pomimo ciągłych skarg powtarzających się na Sejmach i uchwał sejmowych, które znalezć można w wielu bardzo miejscach w *Voluminach legum* (9) ciągle gorzéj wybijaną była i na wartości traciła. Trojaki w szczególności, które szły po sztuk dwie na szóstak, po dziesięć na złoty a po trzydzieści na talar, bite były początkowo wedle ordynacyi i w czystości $13^1/_2$ próby; późniéj 13, $12^1/_2$ i 12 a w końcu od roku 1618 już tylko $6^1/_2$ próby (10).

Ordynacya Stefanowska była prawną podstawą czynności mennic aż do roku 1601 w tymże roku na żądanie Stanów zamknięto wszystkie mennice do czasu póki komisya wyznaczona na tym Sejmie nie obmyśli sposobu zapobieżenia psowaniu się ciągłemu monety oraz nie wyda nowych przepisów w téj mierze. Wskutek tejże uchwały odbyła się z delegowanymi ks. Jerzego Fryderyka i trzech wielkich miast Pruskich w Warszawie 1604, wspólna Komisya, która postanowiła wybijać $45^1/_6$ szóstaków z grzywny Krakowskiéj próby $13^1/_2$ srebra, albo trojaków $90^1/_2$ a zatém o ośm sztuk więcéj z tejże saméj grzywny niż za panowania Stefana Batorego (11). W roku 1623 wyszła znów nowa ordynacya co do bicia monety, która jeszcze stopę menniczną zniżyła. Według niéj szóstaki i trojaki mają trzymać łutów 7 i gwintel 1, sztuk ma być

---

(9) *Volumina legum* II. p. 1223, 1507, 1607, III. p. 12, 15, 275, 272, 450, 540, 544, 670 i 710.

(10) Zagórski str. 23.

(11) Braun. *Von Polnischen und Preuesischen Müntzwesen* str. 30. Vol. leg. II. p. 1509. Zagórski str. 30.

na grzywnę myncarską potrójnych sto a szóstaków piędziesiąt ([12]). Pomimo tego jak to już widzieliśmy, te ordynacye okazały się w praktyce czczém słowem, bo ani się nie trzymano przepisanéj próby ani téż liczby monet mających być z grzywny wybitych. Najlepiéj wykazuje istotne i ciągłe podlenie monety, porównanie rozmaitéj wartości, jaką miał czerwony-złoty. Gdy za Zygmunta I płacono za niego tylko po groszy 51 to w roku 1587 już po 56, w 1598 po 58, w 1600 po 60 a od roku 1618 już nawet po 77, tak że w ostatnich latach tego panowania za tenże sam czerwony-złoty można było aż 165 groszy dostać ([13]). Taki był upadek rzeczy mennicznéj w Polsce przez szukanie coraz większych zysków z mennicy, oszustwa myncarzy, nadużycia wszystkich niemal przełożonych, iż oplakany ten stan zmusił w końcu Króla do ustąpienia Rzeczypospolitéj na Sejmie Warszawskim w miesiącu Kwietniu 1632 roku prawa bicia monety, które było dotychczas *jus regale*, Królewszczyzną ([14]).

Wpiérwéj zaś, bo już w roku 1627 zapadła uchwała sejmowa ([15]), która nakazała aż do dalszego rzeczy mennicznych uporządkowania wstrzymać wybijanie wszelkiéj od pół talarów drobniejszéj monety. To téż z ostatnich lat panowania Zygmunta III i całego Królowania jego syna i następcy nie mamy żadnych drobniejszych pieniędzy i monet a jedynie istnieją z tego czasu półtalary, talary i dukaty.

Wskutek wspomnianych ordynacyj Stefanowskich zaczęto już w ciągu tego panowania wybijać liczne bardzo trojaki odznaczające się nie zwykłą w numizmatyce Polskiéj jednostajnością typów a nawet pojedyńczych okazów. Dwie tylko jak się zdaje mennice za Stefana Batorego czynnemi były. Olkuska od samego początku jego rządów, z któréj najliczniejsze mamy monety i Poznańska od roku 1584. Zagórski utrzymuje ([16]), że i w Krakowie za tego panowania bitą była moneta, ale nietylko nie mamy żadnego na to

([12]) Ordynacya sejmowa z dnia 13 Marca 1623 roku oblatowana 17 Marca t. r. M. K. 170 karta 504. Zagórski str. 140.

([13]) *Vol. leg.* III. p. 709. Zagórski str. 26.

([14]) *Vol. leg.* III. p. 709. d. str. 25.

([15]) *Vol. leg.* III. p. 545. d. str. 37.

([16]) Strona 26.

pewnego dowodu, lecz przeciwnie cały szereg faktów wiarogodnych przemawia przeciwko temu. Domniemanie Zagórskiego o istnieniu mennicy w Krakowie z herbu Piotra Zborowskiego znajdującego się na pojedynczych okazach monet z roku 1580 żadnym sposobem krytyki nie wytrzyma. Był on wprawdzie Wojewodą Krakowskim i autor nasz z tego wnosi, że pod jego bokiem istniała mennica, ale cóż to za dowód, kiedy wiemy, że był powołany obok Podskarbiego do zawiadywania wszystkiemi mennicami i dlatego właśnie kładł swój herb tak, jak to czynili Podskarbiowie, monety zaś z tymże znakiem robotą i kształtami najzupełniéj okazom mennicy Olkuskiéj odpowiadają.

Tymczasem jest faktem niezaprzeczonym, że Król Stefan tak w swych już przytoczonych ordynacyach z roku 1578 i 1580 ([17]) oraz w dwóch uniwersałach zakazujących wywóz srebra z państwa ([18]) w pojedynczéj liczbie o mennicy Koronnéj mówi, zkąd wniosek, że w piérwszych latach jego panowania a mianowicie od roku 1584, w którym okazały się piérwsze trojaki i szelągi ze znakiem mennicy Poznańskiéj *Haki* tylko jedna mennica w Koronie istniała. Że tą mennicą mogła tylko być Olkuska niewątpliwie, dowodzą Akta Grodzkie, ławnicze radzieckie miasta Olkusza, gdyż często o mennicy téj i jéj myncarzach znajdują się wzmianki jak to późniéj zobaczymy. Popierają téż nasze twierdzenie Stefanowskie trojaki oraz i inne monety, bo widoczna w nich jednostajność typów, podobieństwo roboty, a nawet popiersi, dowodzą, że one wszystkie z jednéj i téj saméj wyszły mennicy, z wyjątkiem okazów ozdobionych znakiem *Haki*, które są stylu zupełnie od wszystkich innych odrębnego.

Również nie podlega wątpliwości, że mennica Krakowska i w piérwszych latach panowania Zygmunta III czynną nie była. Zaświadcza to wyraźnie ordynacya z 24 Lipca 1589 roku, w któ-

---

([17]) Rafał Leszczyński wyznaczony nadzorcą mennicy 24 Kwietnia 1578 r. M. K. ks. 118 sig. XI. f. 366. Zagórski str. 128 sprawa bicia monety powierzona Jakóbowi Rokossowskiemu Podskarbiemu Koronnemu 5 Stycznia 1580. M. K. ks. 123. sig. W. D. D. f. 137. Zagórski str. 129.

([18]) *Literae Universales de non exportando argenti e Regno* M. K. ks. 123. f. 254. *Literae Universales quibus prohibitur exportatio argenti e Regno* M. K. 123. f. 263 z wypisów w mojem posiadaniu będących.

réj Król mowi, że istnieją tylko dwie mennice w Koronie, jedna dla Małopolski, druga dla Wielkopolski ([19]). Rzecz jasna, że się to wypowiedzenie i do poprzedniego stosuje panowania i że temi mennicami mogły tylko być Poznańska dla Wielkopolski a Olkuska dla Małopolski, gdyż o czynnościach tych dwóch mennic, najwiarogodniejsze posiadamy dowody z współczesnych dokumentów i w samych monetach. Daléj w uniwersałach Podskarbiego Wielkiego Koronnego Jana Firleja na otwarcie mennicy skarbowéj w Malborgu przez Kacpra Gobeliusza i Gracyana Gonzalo z 14 Maja 1590 roku i 10 Grudnia 1591 roku ([20]) nazwane są tylko mennice Olkuska i Poznańska przy przepisie kładzenia na monetach jakiego znaku rozróżniającego wyroby jednéj mennicy od wyrobu drugich. Wprawdzie na inném miejscu tego dokumentu jest mowa, że dawniéj w Krakowie istniała mennica, ale pominięcie miana tejże, przy tak ważnym przepisie jest właśnie jak nam się wydaje najlepszym dowodem, że takowa wówczas czynną nie była. Nie mniejszej doniosłości dowodem na nieczynność mennicy Krakowskiéj jest ten fakt, że pomimo wszelkich poszukiwań nigdzie w archiwach tego miasta w aktach grodzkich, ławniczych i radzieckich najmniejszéj wzmianki znaleźć nie można o myncarzach mennicy i urzędnikach mennicznych. A przecież jeśli mennica istniała i byli przy niéj robotnicy i urzędnicy w czynności, to ci ludzie musieli mieć sprawy sądowe, skargi, procesa, spadki i t. p., i musiałyby się znajdować ślady ich publicznego życia w tychże aktach jak to widzimy co do innych miast mennicznych, których archiwa obfite podają źródła wiadomości w tym względzie. Tymczasem nikt jeszcze nie zdołał odkryć podobnego pomnika tyczącego się mennicy Krakowskiéj od roku 1546—1600. Ztąd wniosek, który wątpliwości prawie podlegać nie może, że w tych latach nie musiało być mennicy w Krakowie.

W końcu jeszcze jeden ciekawy szczegół to nasze dowodzenie popierać się zdaje. W uniwersale z dnia 22 Czerwca 1599 roku

---

([19]) *Administratio officinae monetariae in Polonia majori* M. K. 135. f. 628 z wypisów w mojem posiadaniu będących.

([20]) *Literae super cudenda pecunia Mariaeburgi per (oblatam in acta susceptae) 15 Septembris 1591.* M. K. ks. 137. f. 90 Zagórski str. 134—136.

jest mowa o mennicy Olkuskiéj jako o „przedniejszéj i najstarszéj mennicy Króla Jegomości“ ([21]). Niema wątpliwości, że bezwzględnie rzeczy biorąc, mennica Krakowska od wszystkich innych starszą była, co do czasu, a więc słowa Podskarbiowskie nie w całéj swéj doniosłości, ale tylko odnośnie do panowania Zygmunta III a może i jego poprzednika rozumieć należy. To więc nie mniéj służyć może za dowód, że mennica Olkuska w téj epoce przed Krakowską a nawet i Poznańską monetę wybijała od chwili nowo otworzenia mennic w Koronie za Stefana Batorego. W pomoc téż przychodzi badanie trojaków Zygmuntowskich, które najwyraźniéj wykaże, że do roku 1598 żadnéj tego rodzaju monety z mennicy Krakowskiéj nie ma.

Z tych wszystkich powodów zdaje się niepodlegać żadnéj wątpliwości, że mennica Krakowska zamknięta za Zygmunta I dopiero za trzeciego jego następcy i imiennika, na nowo otworzoną została przez Firleja a za Stefana Batorego i przez pierwsze lata panowania Zygmunta III wcale monety nie biła.

Oprócz tych wspomnionych głównych ordynacyi Króla Stefana przepisujących rodzaje monet i ich stopę wogóle, są jeszcze pamięci godne uniwersały jego wystosowane do sławnych wówczas myncarzy braci Gobeliuszów.

Dnia 13 Kwietnia 1578 roku ([22]) Król udzielił im przywiléj na wyłączne używanie znakomitego ich wynalazku prassy mennicznéj, za pomocą któréj wyrabianą przez siebie monetę do takiego stopnia czystości, wydatności i jednostajności posunęli, jakiéj nie tylko w Polsce ale i za granicą przedtém nie znano ([23]). W dniu 17 Sierpnia tegoż roku odnawiając ten przywiléj pozwolił im Król wybijać talary, pół talary, trojakie srebrne, grosze i szelągi w jakimkolwiek mieście im się to będzie wydawało dogodnem ([24]). Na zasadzie tego przywileju bracia Gobeliusze wznowili w nowo otworzo-

---

([21]) *Confirmatio ordinationis Thesaurarii Regni de officinis Monetariis 20 Julii 1599.* M. K. ks. 143 f. 169. Zagórski 136—139.

([22]) *Confirmatio libertatis Gobeliorum.* M. K. ks. 114. sig. XI. f. 362. Zagórski str. 131.

([23]) Zagórski str. 22.

([24]) *Facultas imprimendi taleros — semitaleros triplices grossos et solidos. Joanni et Casparo Gobeliis concessa.* Zag. 132.

néj mennicy w Malborgu wybijanie szczególnéj monety dla ziem Pruskich jak to miało miejsce za Zygmunta I w Toruniu 1528—1535 a za Zygmunta Augusta zaniechaném zostało. Na téj krótkiéj wzmiance poprzestaniemy, gdyż będziemy mieli sposobność więcéj o Gobeliuszach powiedzieć, traktując o mennicy Malborskiéj w któréj za Zygmunta III wybijali monetę, już nie dla Ziem Pruskich ale pod zwykłym stemplem koronnym.

Naczelnym nadzorcą mennic był z prawa Podskarbi Wielki Koronny w Koronie a Litewski w Litwie, jak o tém wiele ordynacyi świadczy a w szczególności już wzmiankowana z roku 1580. Osobistości zatém tych dygnitarzy ściśle są w związku z historyą mennic, a to tém bardziéj, że herby lub głoski Podskarbiowskie już od roku 1526 na mocy ordynacyi Zygmunta I trafiają się na monetach ([25]). Celem tego zwyczaju, który monetom polskim szczególną nadaje cechę i powiększa zamiłowanie do numizmatyki otwierając osobne pole do badań i dochodzeń, było jak to Król wyraźnie zaświadcza w wspomnionéj ordynacyi zabezpieczenie krajowéj monety od podrobień i fałszerstw, które się często w pogranicznych krajach zdarzały jak tego mamy ciekawe i mnogie dowody. Przepis ten powtarza się kilkakrotnie n. p. w ordynacyach z 16 Lutego 1528 roku ([26]) 15 Września 1591 roku ([27]) z 22 Czerwca 1599 roku ([28]). Przejdziemy więc pokrótce Podskarbich Koronnych, którzy piastowali ten urząd w epoce, do któréj należą monety będące przedmiotem niniejszéj pracy.

Rokossowskiego Podskarbiostwo, o którém jużeśmy wspomnieli, niedługo trwało bo już w roku 1580 nastąpił po nim Jan Dulski Kasztelan Chełmiński, ktory do roku 1590 ten urząd piastował. Herb jego na wszystkich niemal trojakach Stefanowskich się znajduje, oraz na pochodzących z trzech pierwszych lat panowania Zygmunta III. Posiadamy również pomnik jego czynności w sprawach

---

([25]) Uniwersał Zygmunta I do Podskarbiego państwa o mennicy i wybijaniu monety M. K. ks. 40. sig. EE. f. 367. Zagórski str. 108.

([26]) M. K. ks. 43. sig. JJJ. f. 223. Zagórski str. 110.

([27]) M. K. ks. 137. f. 90. Zagórski str. 134—136.

([28]) M. K. ks. 133. f. 169. Zagórski str. 136—139.

mennicznych, w ordynacyi wydanéj na jego przedstawienie przez Zygmunta III 9 Stycznia 1590 roku w któréj Teodor Busz potwierdzony został na urzędzie myncarza, mennicy Poznańskiéj nad którą już za poprzedniego panowania był przełożonym ([29]). Dulski umarł w Warszawie 28 Marca 1590 roku a po nim objął zarząd nad mennicami Koronnemi Jan z Dąbrowicy Firléj i do roku 1609 na tym urzędzie pozostał. Za jego więc Podskarbiostwa wybitą została największa część tych trojaków, które nas zajmować będą. Wszystkie niemal samym jego herbem Lewart oznaczone lub też zgłoskami I F wyrażającemi jego imie i nazwisko.

Dygnitarz ten ważną odegrał rolę w historyi numizmatyki jak widać z ordynacyi przez niego wydanych, gorliwie się sprawami mennicznemi zajmował, choć nie zdołał tamy położyć nadużyciom podwładnych mu urzędników mennicznych i zapobiedz coraz większemu psowaniu się monety. Nigdy tyle drobnéj monety w Polsce nie wybito jak za jego Podskarbiostwa a szczególniéj trojaków, żadna téż epoka w numizmatyce polskiéj tyle różnorodnych monet nie widziała. Odebrawszy dwie tylko czynne mennice Olkuską i Poznańską, kilka nowych założył lub dawniéj istniejących na nowo w bieg wprowadził. Naprzód mennice skarbową w Malborgu pod zarządem Kacpra Gobeliusza i Gracyana Gonzalo w roku 1590 ([30]). Założył daléj nowe mennice w Lublinie, Bydgoszczy, Wschowie i Urzędowie, z téj ostatniéj żadnych nie posiadamy numizmatycznych pomników, ale istnieć musiała, kiedy wyraźnie wspomnioną jest w współczesnych dziełach jak tego dowiódł Tymoteusz Lipiński, co zobaczymy pod mennicą Lubelską. W końcu na nowo otworzył mennice Krakowską, która dawniéj za Zygmunta I była najgłówniejszą w Koronie a od tych czasów w nieczynności zostawała. Wszystkie te mennice jakeśmy to już wyżéj mówili z rokiem 1601 zamknięte zostały na żądanie Sejmu i przez dalszy ciąg Podskarbiostwa Firleja już tylko bardzo nie wielką liczbę monet wybito. W szczególności trojaków posiadamy od roku 1602 — 1607 tylko kilka typów, prawdopodobnie w mennicy Krakowskiéj wybitych.

([29]) Łukaszewicz Obraz historyczno statystyczny miasta Poznania T. II. str. 81. przypisek 3 Zagórski str. 133.

([30]) M. K. ks. 137. f. 90. Zagórski str. 134—136.

Ta bowiem jedynie jak się zdaje wówczas czynną była, gdyż istnieją okazy z głoską K, z tychże lat po zamknięciu mennic, a z innemi głoskami ich niema. Przytém przypominają niektóre z nich dokładnie styl téj mennicy jak go widzimy uwydatnionym na trojakach oznaczonych głoską K bezwątpienia z téj mennicy pochodzących.

Umieszczamy zatém pod mennicą Krakowską te typy, których okazy za prawowite tak co do stopy jak i co do wykonania uważać można a między trojakami anormalnemi znów te kładziemy, które stylowi mennicy Krakowskiéj nie odpowiadają, są z gorszego kruszcu często fantastycznéj roboty i bezwątpienia są dziełem ówczesnych fałszerzy.

Od roku 1607 z którego istnieją trzy tylko nader rzadkie trojaki aż do roku 1618 nie bito wcale tego rodzaju monety. To téż Podskarbiostwa Baltzera Stanisławskiego od roku 1608—1615 i Stanisława Warszyckiego, który tylko rok jeden ten urząd piastował ([31]) zajmować nas nie mogą. Za Mikołaja Daniłowicza Podskarbiego Wielkiego Koronnego od roku 1616 od roku 1624, znów z rokiem 1618 zaczęto wybijać trojaki, których szereg oznaczony herbem Sas, którym się ten dygnitarz pieczętował, ciągnie się do roku 1624. O pochodzeniu tych trojaków między numizmatykami, rozmaite dotychczas były domniemania. Jedni za Bydgoskie je uważali, gdyż ta mennica wówczas pod zarządem Jacobsona czynną była, drudzy znów za Warszawską z powodu śladu o istnieniu téj mennicy około roku 1623. Nam się wszakże wydaje, że te domniemania są bezzasadne i że je do mennicy Krakowskiéj odnieść należy. Dowód na to twierdzenie mamy w Uniwersale Piotra Żerońskiego z 20 Listopada 1632 roku ([32]) tłomaczący podniesienie się wartości monety. Jest tam wzmianka, że *praefectus monetae Cracoviensis* kazał przebijać orty Gdańskie na liche trojaki *(depravatos triplices grossos)* wprawdzie mowa o roku 1622 a posiadamy takowe trojaki jednego typu i bez żadnych odmian od roku 1618—1624, ale nie istnieją z owéj epoki żadne inne trojaki do którychby się ta wzmianka stosować mogła, musiemy więc takową do tychże

([31]) Zagórski str. 26.

([32]) Oblatowany 26 Marca 1630. M. K. ks. 140 — 153. Zagórski str. 155.

odnieść i przyjąć za zasadę, że one w Krakowie bite były. Na tych trojakach odznaczających się nizką stopą i nędzném bardzo wykonaniem, jakeśmy to już widzieli, gdyż ze srebra 6 ½ próby wybijane były, kończy się zakres naszéj pracy.

Obok Podskarbich Wielkich Koronnych Król czasami poruczał pieczę nad mennicami i sprawami mennicznemi zaufanym sobie mężom, niemającym z prawa żadnéj styczności ze Skarbem. Mieliśmy tego przykład za Stefana Batorego, gdy Leszczyńskiemu oddany został zarząd nad mennicami Wielkopolskiemi a Piotr Zborowski wyznaczony pomocnikiem Rokossowskiemu. Ci wówczas wybijali monetę ze swoim własnym herbem w miejsce godła Podskarbiowskiego, naprzykład talar koronny z roku 1578 z herbem Wieniawa ([33]) lub z 1580 roku ([34]) z cyfrą R L Rafała Leszczyńskiego, oraz szelągi grosze i trojaki z herbem Jastrzębiec, który był godłem Wojewody Krakowskiego Zborowskiego ([35]).

Za Zygmunta III Marcin z Obór Leśniowolski Kasztelan Podlaski, Starosta Łosicki otrzymał 24 Lipca 1589 roku zarząd nad mennicami Wielkopolskiemi ([36]) ale zdaje się, iż on nie długo tym zarządem się zajmował, gdyż w roku następnym Podskarbi Wielki Koronny, Firléj sam mennicami, tak Wielko jako i Małopolskiemi jest osobiście zajęty i zapewnie już późniéj podobne pominięcie najwyższego urzędnika skarbowego w Koronie nie nastąpiło. Ale natomiast przy niektórych mennicach zjawiają się urzędnicy Królewscy z tytułem *Superintendentów*, takiemi byli Jan z Ruśca Izbiński, oraz Jan Cielecki w mennicy Poznańskiéj, Koszucki w mennicy Bydgoskiéj a Stanisław Cikowski jako przełożony wszystkich mennic Wielkopolskich o których będzie mowa przy szczególnych mennicach. Z końcem panowania Zygmunta III widzimy Piotra Żerońskiego Starostę Bydgoskiego, zatrudnionego często sprawami mennicznemi wydającego uniwersały kwitującego mynemistrzów i tém podobne. Z tych jednego Cikowskiego godła znaj-

([33]) Zagórski str. 19. Nr. 135. Nie widział go w oryginale ale w dziele Adama Berg wydaném 1604.

([34]) Katalog Rejchla T. II Nr 623.

([35]) Zagórski str. 18. Nr. 120—126.

([36]) Patrz str. 12 przyp. 16.

dują się na monetach w tych kształtach jak Podskarbiowie swoje oznaki kłaść byli zwykli. Znajdowali się też przy mennicach rozmaici rządcy mennic, dzierżawcy, starsi myncmistrze, jak Mikołaj von Hewel de Kolpino nadzorca mennicy Olkuskiéj za Stefana Batorego i prawdopodobnie w pierwszych latach panowania jego następcy, Hermann Rüdigier zwany jeneralnym myncmistrzem nad wszelkiemi mennicami Królewskiemi w Wielkopolsce, Kacper Rytkier starszy myncmistrz mennicy Olkuskiéj lub Michał Reisner dzierżawca Mennicy Lubelskiéj. Pierwszy kładł na monetach głoski N H, drudzy dwaj swoje herby, trzeci zaś jako nie szlacheckiego rodu monogram z pierwszych głosek swego imienia i nazwiska, ale było to nadużyciem często naganianém i ostatecznie zakazaném, ordynacyą z 22 Czerwca 1599 roku ([37]).

Pod tymi wyższymi urzędnikami znajdowali się wardajny, próbierze myncarze, pomocnicy menniczni, towarzysze i t. d., które to wszystkie urzęda i tytuły znajdujemy po aktach i dokumentach. Z tych niektórzy kładli także szczególne znaki menniczne lub godła na monetach, i to nawet wyraźnie nakazaném zostało, naprzykład Gobeliuszowi i Gonzalo, co do monet wybitych przez nich w mennicy Malborgskiéj ([38]) dla rozróżnienia tych wyrobów od innych. Ale ten zwyczaj nadto rozpowszechniony nadawał monecie tak różnorodne cechy, że go zniesiono i zastąpiono przepisem kładzenia na monetach pierwszéj głoski téj mennicy w któréj moneta wybitą została. Przepis ten pozwalający rozróżnić doskonale wyroby każdéj mennicy i tym sposobem zapobiegający nadużyciom niektórym, nadał monecie jednostajniejszą cechę, tak że wszystkie trojaki wybite 1599, 1600 i 1601 choć z tylu mennic pochodzą, są do siebie nadzwyczaj podobne i tylko głoską menniczną się rozróżniają. Przy studiowaniu trojaków należy najściślejszą zwrócić uwagę na te herby, znaki, godła lub głoski, bo one skoro niewątpliwie wiemy, któremu urzędnikowi lub artyście przypisać je trzeba, wykazują najniezawodniéj mennice, z któréj wyszły. Pomocą też dla rozróżnienia wyrobu szczególnych mennic jest porównanie po-

([37]) Patrz str. 8. przyp. 8.

([38]) Uniwersał o biciu monety w Malborgu, oblatowany 15 Września 1591 r. Zagórski str. 134—136.

piersi, naprzykład na trojakach, bo przypuścić należy, że w jednéj i tejże saméj mennicy był jedyny wizerunek Króla, który służył za wzór do rznięcia popiersi na stemplach. do wybijania monet przeznaczonych; ta zasada jednak mniéj pewną podstawę przedstawia, gdyż często i w jednym typie popiersia się różnią, ale wprawne oko i sumienne porównanie prędko wykaże pewne niewątpliwe podobieństwa między popiersiami jednéj, a różnorodność od popiersi używanych przez inne mennice. W końcu dla wprawnego oka numizmatyka tożsamość stylu i roboty w monetach, a takie podobieństwo głosek między sobą i sposób ich ustawienia daje dosyć pewną pod tym względem wskazówkę. Zawsze jednak i pomimo wszelkiéj baczności zajść mogą pomyłki pochodzące z osobistego zapatrywania się badacza, i tylko znaki menniczne lub głoski dają nam zupełną i niewątpliwą podstawę do orzeczenia, że ta lub owa moneta z téj a nie innéj mennicy pochodzi.

MENNICA POZNAŃSKA.

Miasto Poznań należy do rzędu tych miast polskich, które w ciągu XIV i XV wieku własną wybijały monetę (1). Pomijając dawniejsze czasy, autentyczne mamy dokumenta o istnieniu mennicy w Poznaniu od XIIIgo zacząwszy wieku, już bowiem roku 1253 Przemysław i Bolesław Książęta Wielkopolscy nadają miastu prawo bicia monety (2). Mogła to być jedynie moneta dénarowa, gdyż w wieku XIII grubsza w Polsce nie istniała. Najdawniejsze denary Poznańskie jakie znamy, pochodzą z czasów Króla Ludwika (1370—82) (3). Wszelako i za Kazimierza Wielkiego musiała być w ruchu mennica w Poznaniu, gdyż w roku 1358 Kazimierz Wielki nadaje Janowi myncarzowi Poznańskiemu Wójtostwo w Poznaniu (4). Mogła to być i mennica Królewska, gdyż mamy niewątpliwy ślad że od roku 1366—1370, Przecław z Gołuchowa Namiestnik i Starosta Wielkopolski, bije w Poznańskiéj mennicy kwartniki i półgrosze a zatém grubszą monetę, niż do tego miasto miało prawo (5).

W roku 1410 Król Władysław Jagiełło przywilejem datowanym z Raciąża w Piątek po Poczęciu N. P. Maryi nadaje ponownie prawo miastu Poznaniowi wybijania monety denarowéj (6). Na mocy tego przywileju bito denary w wielkiéj liczbie (7), ale tylko przez krótki przeciąg czasu, gdyż miasto zupełnie swego przywileju zaniechało aż do chwili, kiedy znów za Zygmunta III

(1) Dr. Piekosiński. O monecie str. 167.
(2) Kodeks Wielkopolski I. 286.
(3) Dr. Piekosiński. O monecie str. 168.
(4) Ibidem str. 168 i 184.
(5) Rzyszczewski. *Codex Diplom.* I. 234, 235. I. 743.
(6) Dr. Piekosiński. O monecie str. 169.
(7) Łukaszewicz. T. II. str. 81.

w roku 1602 tenże odnowiony i nawet rozszerzony został. Ordynacyą z 5 Września pozwolił Król mieszczanom wybijać prócz denarów zwykłych i potrójne denary, kwartnikami zwane, po sześć na grosz idące. Posiadamy też takowe monety, ale nie w wielkiéj liczbie, gdyż koszta bicia tak drobnych pieniążków w owych już czasach, wynagradzać się przestawały (8), i mennica miejska na dobre zamkniętą została i już późniéj nigdy w czynności nie była.

Obok téj mennicy bijącéj denarową monetę na rzecz miasta, istniała w Poznaniu i Królewska mennica. Pierwszy o tém ślad mamy w ordynacyi Króla Zygmunta I z 16 Lutego 1528 roku, w któréj jest powiedzianém, że w mieście Poznaniu będzie mogła być otwartą mennica, jeśli tego okaże się potrzeba (9). Zdaje się wszakże, że to nie nastąpiło i że mennica Królewska w temże mieście, dopiero za Stefana Batorego w czynność wprowadzoną została. Gdy z postanowienia Sejmu Warszawskiego 1578 roku (10) wydano ordynacyą menniczną, dla mennic w Koronie i Litwie roku 1580 (11) bije na rachunek Skarbu monetę Koronną Teodor Busch z Brańska a szczególniéj trojaki, odznaczają się one od innych znakiem mennicznym górnicze na krzyż położone *Haki*, który przypisujemy mennicy Poznańskiéj i istnieją z lat 1584—1586.

Roku 1590 tenże Teodor Busch (Buschius) z Brańszczyka (Branscicensis) potwierdzony na urzędzie myncarza dekretem Króla Zygmunta III, nazwany nawet *„Magister monetae“* jak niegdyś za Króla Stefana tak i za następcy jego Króla Zygmunta zawiaduje mennicą Poznańską bez przerwy (12). Myli się więc Zagórski naznaczając otworzenie mennicy w Poznaniu dopiero na rok 1590 (13) w samym bowiem tym dokumencie czytamy, nie o otworzeniu mennicy, ale o potwierdzeniu zawiadującego nią na dawnym urzędzie już za poprzedniego panowania przez niego zajmowanym. Dokumentowi w pomoc przychodzą i same monety, trojaki mianowicie z lat 1588 i 89 typy I, II, tak co do typu jak i co do wyrobu

(8) Zagórski. Monety dawnéj Polski str. 39.
(9) Metryka Koronna. ks. 43. sig. JJJ. f. 223. Zagórski str. 112.
(10) *Volumina legum* II. 977.
(11) Zagórski str. 120.
(12) Ordynacya z 9 Stycznia 1590 roku, Łukaszewicz. T. II. 81. Zagórski str. 133.
(13) Zagórski str. 133.

i charakteru najzupełniéj przypominające trojaki Stefana Batorego wyszłe z Poznańskiéj mennicy.

Czy ten Teodor Busch *Magister monetae* w mennicy Królewskiéj jest jedną i tą samą osobą z Buschem, który dzierżawił w roku 1591 mennicę miejską w Poznaniu (14) nie jest nam wiadomém, również do kogo się stosują następujące wzmianki o myncmistrzu Buschu czy téż Puszu, co zdaje się toż samo znaczyć, pisownia bowiem co do tych głosek nie była ustalona nawet w Niemczech a cóż dopiero w Polsce. W dziele Kundmana *Silesia in numis* (15), znalazł Karol Beyer, wzmianki, że Katarzyna Pusch myncarzowa trzymała 1591 roku dziecię do chrztu. Daléj w księdze zapisów notaryalnych przy radzie miejskiéj Wschowskiéj na karcie 208 znajduje się wyrok w sprawie o obelgi zapadłéj 20 Października 1593 roku, w którym Walenty Jonas myncmistrz w Poznaniu i Wschowie, staje w obronie wdowy po Puszu myncmistrzu w Poznaniu (16). Niewątpliwém wszakże jest, że w roku 1592 Teodor Busch nie był już przełożonym mennicy Królewskiéj, gdyż przed Aktami Grodzkiemi Poznańskiemi we wtorek po Oktawie Bożego Ciała tegoż roku składa przysięgę na myncmistrza Królewskiego w mennicy Poznańskiéj Volten Ihans de Gosten w obecności Jana z Ruśca Izdbińskiego przełożonego *(superintendens)* mennicy Poznańskiéj (17). Pod tą samą datą składa również przysięgę na próbierza Hans Brussel *Civis Poznaniensis*, jako sumiennie próbować będzie i z każdego werku próbę zachowa, która Podskarbiemu Wielkiemu Koronnemu doręczoną będzie wedle ordynacyi z 1580 roku (18).“

W tymże dokumencie wspomniony znów Ihans, jako myncmistrz Królewski, ale już w roku następnym zastąpił go Walenty Jonghe, jak to dowodzi uniwersał Królewski z dnia 4 Czerwca

---

(14) Zagórski str. 39.

(15) Artykuł w gazecie Warszawskiéj z 16go Stycznia 1858 r. Nowe materyały do historyi mennic.

(16) Z wypisów Karola Beyera z ksiąg radzieckich Wschowskich.

(17) *Actum in castro Posnan. feria tertia post octavas festi S. Corporis Christi prox.* A. D, 1592. Insc. Pos. 1592. I. 5Z3. Z wypisów w mojém posiadaniu będących.

(18) *Ibidem Hans Brüssel civis Posnaniensis officinae monetariae.* S. R. M. *„Posnaniae sita probatur.“*

1593 roku do niego wystosowany jako do myncmistrza mennicy Królewskiéj w Poznaniu ([19]). Otóż tego Valentego Jonghe myncmistrza Poznańskiego posiadamy trojaki z roku 1594 i 95, oznaczone cechą Poznańskiéj mennicy *Hakami*, oraz cyfrą V. V., która się do jego imienia i nazwiska odnosi. V-L

Około roku 1595 objął zarząd nad mennicą Poznańską i innemi Wielkopolskiemi, Hermann Rüdigier, który się tytułuje „*Münzherr*“ panem mennicznym w całéj Wielkopolsce i jak się zdaje wszystkie Królewskie mennice w téj dzielnicy dzierżawił; wiadomo, że Münzherr był zwykle obywatelem posiadającym zaufanie powszechne i rajcą miasta, sam téż nadzorował więcéj, niżby się trudnił mennicą ([20]). Liczne mamy świadectwa o czynnościach Rüdigiera w mennicach Wielkopolskich, Poznaniu, Bydgoszczy i Wschowie. Nasamprzód głoski H. R. oznaczające jego imie i nazwisko obok kwiatu różanego na tarczy, którego używał za godło a raczéj za herb, gdyż jak się zdaje był stanu szlacheckiego, znajdują się one na rozmaitych medalach i monetach ([21]). Daléj świadczy o nim nader rzadkie dzieło *Silesia in nummis* ([22]). Kundmana, z którego się dowiadujemy, że Rüdigier był rodem ze Szląska z Księstwa Wolawskiego, gdzie ojciec jego także Hermann dzierżawił dobra szlacheckie, z razu udał się do Wschowy i tam się swojemu kunsztowi oddawał, był potem w Bydgoszczy, zkąd dopiero późniéj do dworu miał się dostać.

W temże dziele opisany jest medal jemu wybity, na którym właśnie dumnie się tytułuje „*Seiner Majestät in Grosspolen Münzherr.*“ Medal ten nader rzadki być musi, gdyż o ile wiemy, żaden z numizmatyków nigdy go w oryginale nie widział, ani téż nie wiadomo, gdzieby się mógł znajdować. Egzemplarz, który miał

([19]) M. K. 135. f. 145. Z wypisów w mojém posiadaniu.

([20]) Patrz przypisek 15.

([21]) Np. na medalu *Crescit geminatis gloria curis* z r. 1596 opisany u Raczyńskiego pod Nr. 68, ale błędnie, gdyż między herbami znajduje się wyraźnie głoska B. (Bydgoszcz), a nie R. Reichel. Nr 795 daje dokładny opis, ale zarazem dodaje wyrok „*zimlich roh gearbeitet*“ czego żadnym sposobem powiedzieć nie można o trojakach i innych monetach tymże znakiem ozdobionych, gdyż właśnie piękną i staranną robotą się odznaczają. Tychże istnieje cały szereg a mianowicie oprócz trojaków poniżéj opisanych szelągi. Zagórski 202 i grosz. Zagórski 220.

([22]) R. 1758. 4° str. 237 tablica XXR.

Kundmann, był srebrny, średnicy 00,56" na S. G., przedstawia popiersie mężczyzny, z głową odkrytą, wąsami i bródką spiczastą w ubiorze opiętym w zęby wyszywanym, na który wielki opada kołnierz. Napis w około HERMAN RUDIGER KM. IN. GR. POL.-HERR. (MUNZ-)

S. O. Sty Jan chrzci Chrystusa Pana w Jordanie, nad tém Duch św. w postaci gołębia i napis HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS. 1596 ([23]).

W końcu znajdują się często o Rüdigierze wzmianki w Aktach grodzkich Poznańskich i Bydgoskich, z których wypisy będące w naszém posiadaniu tu przytaczamy.

Przed Aktami grodzkiemi Poznańskiemi z roku 1597, Hermann Rüdigier myncmistrz mennic Królewskich, pozwany zostaje o prowizyą niezapłaconą do Skarbu za rok ubiegły, oraz o wybijanie monety lżejszéj niż to było przepisaném w ordynacyi 1580 roku ([24]). Ztąd dowód, że przez cały rok 1596 Rüdigier był przełożonym nad mennicą Poznańską. Niemniéj z aktu tego dowiadujemy się, że mennica Królewska w Poznaniu była umieszczona w domu przy ulicy Batelskiéj, gdzie ten pozew odczytany został w obec Jakóba Cieleckiego, nadzorcy *(Superintendens)* téjże mennicy, wszystkich urzędników i robotników. O tym Jakóbie Cieleckim nic więcéj nie wiemy i Niesiecki téż o nim nie wspomina, raz tylko jeszcze wspomniany jest w tychże aktach, jako nadzorca mennic Królewskich w Wielkopolsce w protestacyi Ernesta Knorr przełożonego nad mennicą Królewską w Wschowie ([25]).

Przed Aktami grodzkiemi Bydgoskiemi z roku 1598 toczy się sprawa o 70 złotych Ossowskiego, przeciw *nobilem et famatum Hermanum Rudigerum nummarium:* w jednym z dokumentów dotyczących téj sprawy Rüdigier właściwości sądu zaprzecza, gdyż

([23]) Patrz przyp. 15.

([24]) *Actum in castro Posnan. Sabbato post Dominicam quadragesimalem Oculi proxima* A. D. 1597. *Contra magistrum monetariorum* S. R. M. *positae citationes.* Z wypisów w mojem posiadaniu będących.

([25]) *Actum in castro Posnan: feria secunda post Festum Assumptionis B. Mariae Virginis prox.* A. D. 1597. *Diligentia Ernesti Knorr administratoris monetariae Vschoviensis.*

jest szlachcicem i sługą Królewskim, jak to Król sam uznał w latach 1590. 91 i 92, a przy tém, że trzyma mennice wszystkie w Wielkopolsce i z tego urzędu jest *privilegiatus* i tylko przed panem Podskarbim lub też jego pomocnikiem *(subintendente)*, o wszelkie krzywdy winien się sprawiać ([26]). Tenże pomocnik Podskarbiego nazwany jest Koszuckim i zapewnie był nadzorcą mennicy Bydgoskiéj, tak jak Cielecki w Poznaniu. Dowiadujemy się więc o istnieniu tego urzędnika mennicznego z powyższego dokumentu, oraz o Rüdigierze, że tenże roku 1598 dzierżawił wszystkie mennice w Wielkopolsce, że daléj, już od roku 1590 był sługą Królewskim przy mennicach, i że w końcu musiał być szlacheckiego stanu. Ostatni ten fakt uprawnia naszą już powyżéj zrobioną uwagę, że kwiat różany w tarczy, używany przez Rüdigiera nie był prostym znakiem mennicznym, ale raczéj jego herbem.

W księgach grodzkich Poznańskich ([27]) z roku 1599 na dniu drugim po Niedzieli passyjnéj zapisaną jest rota przysięgi w języku niemieckim wykonana w następujących słowach. „Ja Rudolf Lheman, próbierz królewskiéj mennicy w Poznaniu, przysięgam i przyrzekam, że obok pana Hermana Rüdigiera przez Jego Królewską Mość ustanowionego myncarza Królewskich mennic w Poznaniu i Wschowie w Wielkopolsce położonych, będę wszelkiéj pilności dokładał, i według mego urzędu bez żadnego uchybienia wszystko złoto i srebro próbował“ i t. d.“ Akt ten oprócz świadectwa o Rüdigierze dowodzącego, że tenże w roku 1599 był przełożonym nad mennicami Poznańską i Wschowską dostarcza nam jeszcze wiadomości, że od początku roku 1599 Rudolf Lheman był próbierzem w mennicy, która nas obecnie zajmuje. Wiemy zkądinąd o nim, że był w pierwszéj a około roku 1590 rytownikiem stempli w mennicy Olkuskiéj ([28]).

Trojaków ze znakiem, któryby do niego odnieść można, nie znamy; istnieją tylko z monogramem złożonym ze zgłosek jego

---

([26]) Z notatek Karola Beyera wypisy z ksiąg radzieckich Bydgoskich.

([27]) *Actum in castro Posnan. feria secunda post Dominicam Judica quadragesimalem insc. Posn.* Z notatek i wypisów Karola Beyera z Archiwum akt dawnych w Poznaniu.

([28]) *Actum Sabbatho pridie SS. Simonis et Judae Acta Consularia Ilcussienssia* 1590 r., z wypisów w mojem posiadaniu będących.

imienia i nazwiska R. L. talar z odkrytą głową z roku 1600 ([29]) oraz donatywa dziesięcio dukatowa z tegoż roku ([30]). Odnosi się także do mennicy Poznańskiéj dekret króla Zygmunta III z 24 Lipca 1589 roku oddający zarząd nad mennicą Wielkopolską Marcinowi z Obór Leśniowolskiemu ([31]). W tymże dokumencie wyraźnie jest powiedziane, że istnieją w Koronie dwie tylko mennice: jedna dla Wielko- druga dla Małopolski; rzecz jasna, że ta jedyna mennica w Wielkopolsce, mogła tylko być Poznańska, o któréj czynności już tyle wiarogodnych przytoczyliśmy dowodów.

Wspominają téż mennicę Poznańską uniwersały Podskarbiego Wielkiego Koronnego Jana Firleja na otwarcie mennicy skarbowéj w Malborgu przez Kacpra Gobeliusza i Gracyana Gonsalo z 14 Maja 1590 roku i 10 Grudnia 1591 roku ([32]). Stosuje się w końcu do mennicy Poznańskiéj uniwersał tegoż Podskarbiego z dnia 24 Czerwca 1590 roku ([33]), nakazujący, aby na monetach kładzioną była pierwsza głoska tego miasta, gdzie moneta wybitą została, tak, żeby wyrób każdéj mennicy mógł być rozeznany. Posiadamy téż trojaki głoską P naznaczone, która jedynie do miasta Poznania stosować się może i pochodzenie tychże niewątpliwie cechuje.

Takie więc dotychczas znane są urzędowe dokumenta tyczące się mennicy Poznańskiéj, które nam posłużą do wykazania, jakie trojaki prawdopodobnie z téj mennicy wyszły.

Niezaprzeczony fakt, że mennica Poznańska czynną była za Stefana Batorego i za jego panowania trojaki wybijała, równie jak i za pierwszych lat panowania Zygmunta III, podsuwa myśl porównania trojaków z tych dwóch panowań, dla odszukania jakiego znaku, któryby im wspólnym był.

Wiemy również, że każda mennica miała obowiązek kłaść osobny znak dla rozróżnienia swych wyrobów od innéj. Otóż znakiem

---

([29]) Tablica Beyera Nr 354. Zagórski Nr 307, ale w tym ostatnim opisie mowa tylko o głosce R. Kiedy wyraźny jest monogram złożony z R. L. Talar ten zapewnie unikat znajdował się w zbiorze Edwarda Rastawieckiego a teraz jest w zbiorach Tow. przy nauk w Poznaniu.

([30]) Czapski. Nr 1134. Köhne 1842. T. II. 372.

([31]) M. K. 135. f. 628 z wypisów w mojem posiadaniu będących.

([32]) Oblatowane 15 Września 1591 r. M. K. 34. f. 90. Zagórski str. 134.

([33]) Oblatowany d. 20 Lipca 1599 r. M. K. 133. f. 139. Zagórski str. 136 i dalsze.

tym cechującym mennicę Poznańską jest znak, Haki górnicze na krzyż położone, który tak na trojakach Stefanowskich nie pochodzących z Olkusza, jako i na początkowych z panowania Zygmunta III napotykamy. Utwierdza nas daléj w tém przekonaniu ta okoliczność, iż na niektórych trojakach znajdują się obok tego znaku głoski V I, które jedynie do Walentyna Jonghe myncmistrza Poznańskiego odnosić się mogą. Porównanie wyrobu i popiersi na całym szeregu trojaków owym znakiem nacechowanych, od roku 1588 aż do roku 1595 téż nas do wniosku doprowadza, że one wszystkie z jednéj mennicy pochodzą, tak ich robota jest podobną, tak się jednostajne popiersia ciągle powtarzają. Hr. Czapski w swoim katalogu (34) przypisuje ten znak, raz mennicy Poznańskiéj, to znów mennicy Krakowskiéj, niczém jednak tego mniemania nie potwierdza, my zaś żadnym sposobem zgodzić się na to nie możemy, aby jeden i ten sam znak doskonale ustalony i bez odmian żadnych, mógł być cechą dwóch odrębnych mennic i to w jednéj epoce. Sprzeciwia się temu najwyraźniéj, sama myśl kładzenia znaku mennicznego, gdyż celem tego zwyczaju, mogło być jedynie rozróżnienie wyrobów pochodzących z rozmaitych mennic, co zresztą rozkaz Podskarbiego wyżéj wspomniany, dosłownie potwierdza (35).

Nie podlega więc naszém zdaniem żadnéj wątpliwości, że mennica Poznańska jako cechę rozróżniającą jéj wyroby od innych używała znaku Haki i wskutek tego wszystkie trojaki tym znakiem oznaczone do niéj policzymy; również i takie, które choć tego znaku nie mają, ale wyrobem i popiersiami tamte przypominają, uważać będziemy jako z téj saméj mennicy pochodzące. Zasada ta doprowadza nas do nowego nader ważnego odkrycia, istnieją bowiem trojaki, które obok znaku mennicznego *Haki*, i cyfry Walentyna Jonghe mają herb Stanisława Cikowskiego wraz z początkowemi głoskami jego imienia i nazwiska. Zagórski nazywa Cikowskiego Rządcą mennic Krakowskiéj i Olkuskiéj, ale tego twierdzenia żadnym dowodem nie popiera (36), a niepodobna, nam się wydaje, przypuścić, iżby inna mennica miała używać tego sa-

(34) Tom I. str. 381. Tom II. str. 341.
(35) Patrz str. 23 przyp. 33.
(36) Zagórski str. 27—29.

mego znaku co mennica Poznańska i to jeszcze z cyfrą myncarza, który wówczas niewątpliwie w Poznaniu był czynnym. Fakt ten sam przez się tak donośny, zmusza nas do przypuszczenia, że szanowny numizmatyk, co do Cikowskiego się pomylił i że tenże nie z mennicą Krakowską, jako Starosta tego grodu, ale z mennicami Wielkopolskiemi był w styczności. Wiemy, że Cikowski był Starostą Babimostoskim w Wielkopolsce, oraz administratorem ceł koronnych, jak się sam tytułuje na dziele wydanem w Krakowie roku 1602 ([37]), a zatém wysokim urzędnikiem skarbowym mogącym mieć zarząd nad wszystkiemi mennicami koronnemi. Za naszym wnioskiem, iż on mennicom Wielkopolskim przewodniczył, przemawiają następujące fakta.

Najprzód ta okoliczność, iż w licznych dokumentach, które o mennicy Olkuskiéj posiadamy, nigdzie się nazwiska Cikowskiego nie spotyka, kiedy widzieliśmy, że w aktach Poznańskich, rządca mennicy *Superintendes* ciągle nazywanym bywa. Rzeczą to konieczną, gdyż on jeden miał juryzdykcyą prawną i administracyjną nad wszystkimi urzędnikami mennicznymi, do niego się odnosiły wszystkie sprawy mennicy dotyczące, anawet osobiste spory i procesa urzędników jemu podwładnych. Przy bogactwie źródeł, które posiadamy właśnie z tych lat, byłoby rzeczą niepodobną, aby się nigdzie nie znalazła wzmianka o Cikowskim, gdyby on rzeczywiście mennicy Olkuskiéj przewodniczył. Daléj na żadnych monetach które stylem i robotą do tejże mennicy się odnoszą, a których istnieje nieprzerwana świta, nie napotykamy jego herbu, kiedy takowy znajduje się na dość pospolitym typie pochodzącym widocznie z mennicy Poznańskiéj, na kilku innych, które téż téj mennicy przypisać należy, z powodów które niżéj wyłuszczymy, i w końcu na kilku typach Bydgoskich, jak to w swojém miejscu zobaczymy. Na wszystkich tych trojakach herb Cikowskiego znajduje się obok godła Hermanna Rüdigiera, który jak wiadomo był starszym myncmistrzem i dzierżawcą mennic Wielkopolskich, a nie mógł jednocześnie w innych mennicach być czynnym, można więc

([37]) Odpis Imci Pana Cikowskiego z Wojsławic Podkomorzego generalnego Województwa Krakowskiego, Czorsztyńskiego, Babimostoskiego Starosty, administratora ceł koronnych. Kraków w drukarni Łazarzowéj r. p. 1602.

z tego wnieść, że wszystkie monety godłem i cyfrą Stanisława Cikowskiego oznaczone tylko z mennic Wielkopolskich wyjść mogły. Zdaje się więc niewątpliwém, że Zagórski pomylić się musiał, co do mennicy Olkuskiéj, co zaś do Krakowskiéj nie mamy wprawdzie tak oczywistego dowodu, że Cikowski jéj nie przewodniczył, ale z drugiéj strony mamy niewątpliwie przekonanie, że ta mennica wcale nie istniała, lub téż przynajmniéj trojaków nie wybijała przed rokiem 98, kiedy nastał zwyczaj kładzenia na monetach pierwszéj głoski miasta, w którem wybite zostały. Wyłuszczenie powodów, które nas do tego przekonania doprowadziły, znalazło właściwsze miejsce w przedmowie, tu zaś jedynie na tém nam zależy, aby wyjaśnić, że Cikowski nie był, jak to chce Zagórski, Rządcą mennic Krakowskiej i Olkuskiéj, ale raczéj trzech mennic Wielkopolskich: Poznańskiéj, Bydgoskiéj i Wschowskiéj. Wprawdzie i na to nie znajdujemy dowodu w Aktach wyżéj przytoczonych, z których wiemy, że w roku 1592 był Rządcą mennicy Poznańskiéj Jan z Ruśca Izbiński ([38]), a w roku 1597 Jakób Cielecki ([39]). Ale właśnie z tych lat 94—96 nie mamy żadnych dokumentów, a wspomniany trojak zdaje się dowodzić, że Cikowski właśnie w tych latach po Izbińskim, a nim objął ten urząd Cielecki był *Superintendentem* mennicy Poznańskiéj. Że zaś musiał zarazem i innym mennicom Wielkopolskim przewodniczyć, jest rzeczą niewątpliwą, gdyż wszystkie te mennice zwykle pod jednym zarządem zostawały, a szczególniéj wówczas, kiedy Hermann Rüdigier wszystkie mennice dzierżawił. Zachodzi wszakże jedna trudność pod tym względem, a mianowicie ta, że jeszcze w roku 1598, kiedy już niewątpliwie Cielecki w Poznaniu rządził, herb Cikowskiego na trojakach Bydgoskich się znajduje. Możemy to zjawisko jedynie tém wytłomaczyć, że przypuścimy, iż Cikowski jako wysoki urzędnik skarbowy nie był prostym Rządcą mennicznym, jak inni, którycheśmy dopiero nazwali, ale miał sobie w zastępstwie Podskarbiego, powierzoną pieczę nad mennicami koronnemi i używał wraz z Podskarbim, prawa kładzenia swego godła szlacheckiego oraz cyfry

---

([38]) Patrz str. 19 przyp. 17.
([39]) Patrz str. 21 przyp. 25.

na monetach. Przemawia za tém ta okoliczność, że nie znamy monet z herbami Izbińskiego i Cieleckiego, chociaż ci niewątpliwie piastowali zarząd nad mennicami, a że właśnie herb Cikowskiego na nich się znajduje, zupełnie w tych kształtach i w tém miejscu, jak zwykle bywało, z herbem Podskarbiowskim.

Przyjmiemy więc, w brew twierdzeniu Zagórskiego, jako fakt niewątpliwy, że herb Stanisława Cikowskiego cechuje mennice Wielkopolskie i pierwsze trojaki, na których się tenże znajduje, wraz ze znakiem mennicznym właściwym mennicy Poznańskiéj, do tejże policzymy.

Wskutek powyższych dowodzeń, możemy więc wszystkie typy oznaczone znakiem *Haki*, a mianowicie: I, II. III, IV, V, VI, VII, i XVI za Poznańskie uważać, a szczególne studium tychże, posłuży nam znów do dalszych odkryć na téj drodze.

Na trojakach typu V znajdujemy obok znaku *Haki* drugi znak menniczny podobny do rusztu (H) i ztąd wniosek, że i ten znak do mennicy Poznańskiéj się odnosi a nie do Krakowskiéj, jak to chce mieć Zagórski ([40]). Szanowny numizmatyk Hr. Czapski ([41]) powtarzając to twierdzenie *in verba magistri*, żadnym dowodem go nie popiera, a niepodobna przypuścić, aby dwa znaki cechujące różne mennice, mogły się na jednéj i téj saméj monecie znajdować. Dowiedliśmy zaś, że znak *Haki* mennicę Poznańską cechuje, i ztąd wniosek, że i ten drugi znak wspólnie z *Hakami* się znajdujący, musi téż tę samą mennicę cechować, lecz odnosić się do innego myncarza. Wiemy téż, że mennica Krakowska w pierwszych latach panowania Zygmunta III zupełnie istnieć nie mogła, kiedy w uniwersale z roku 1589 ([42]) jest mowa o jednéj mennicy dla Małopolski, a tą mogła tylko być Olkuska jak to pod tąż mennicą dowiedziemy. Twierdzenie zatém Zagórskiego o tym znaku, który już od roku 1588 na trojakach napotykamy, zdaje nam się stanowczą pomyłką, pochodzącą zapewnie z tego, że na późniejszych trojakach znajduje się ten sam znak, obok godła Hermanna Rüdigiera, którego on téż nazywa mync-

([40]) Zagórski str. 41. Nr 240 i 259.
([41]) T. I. str. 385. T. II. str. 541.
([42]) Patrz str. 14 i 15.

mistrzem Krakowskim ([43]). Wiemy zaś z dowodów niezaprzeczonych, że Rüdigier był tylko czynnym w mennicach Wielkopolskich a szczególniéj w Poznaniu, właśnie w tych latach od 1596—1599, trzeba zatém prawdopodobnie przypuścić, że wszystkie trojaki z godłem Rüdigiera, o których zaraz mówić będziemy, również z mennicy Poznańskiéj pochodzą a to tém bardziéj, że porównanie popiersi najzupełniéj to twierdzenie popiera. Wszystkie te pomyłki Zagórskiego, które tak są niezgodne z wiarogodnemi materyałami tu podanemi, pochodzą jedynie z tego, że on koniecznie chciał przypisać cały szereg monet mennicy Krakowskiéj, a na jéj istnienie żadnego przytoczyć nie mógł dowodu, gdyż takowa rzeczywiście wówczas nie istniała. Wobec jasnych dowodów o czynności Rüdigiera w Wielkopolsce, niepodobna przypuścić, aby tenże w Krakowie monetę wybijał i to jeszcze z takiem samém godłem jak w mennicach Wielkopolskich, bo się to najwyraźniéj sprzeciwia myśli kładzenia na monetach znaku mającego oznaczać pochodzenie tychże.

Musimy zatém na powyższych danych za fakt przyjąć, że znak H do rusztu podobny mennicę Poznańską oznacza i to nam posłuży do klasyfikacyi całego szeregu trojaków od roku 1588—1595. Ten znak bowiem wprawdzie nie cały, ale przepołowiony, co Zagórskiego spowodowało nazwać go dwoma czwórkami z przekryślonemi laskami ([44]); napotykamy na pięknym trojaku typ VIII również na typach IX, X, XI, XII, zkąd wniosek, że i one z mennicy Poznańskiéj wyszły i są prawdopodobnie roboty Teodora Busza, jeźli przypuścimy, że wyroby Walentyna Jonghe odznacza znak *Haki*, jakby się to zdawało z okoliczności, iż obok niego znajdują się głoski tego myncarza.

Poznaliśmy więc dotąd dwa główne rodzaje trojaków z mennicy Poznańskiéj wyszłe; jedne nacechowane znakiem *Haki* i z rokiem skróconym przypominające trojaki Stefanowskie, — drugi z rokiem całkowitym najczęściéj ozdobione znakiem H.

Od roku 1595 następuje widoczna zmiana w rysunkach i stylu trojaków Poznańskich. Przyczynę do tego upatrujemy w objęciu

([43]) Zagórski str. 27, 29 i 32.
([44]) Zagórski str. 31. Nr 240.

zarządu mennicy przez Hermanna Rüdigiera, i dlatego sądzilibyśmy, że tenże już od roku 1595 swą czynność rozpoczął, choć dowodne mamy o tém przeświadczenie dopiero od roku 1596, za który to rok zadłużył się Skarbowi, jak to ujawnia akt pozwu wyżéj przytoczony (45). I tak z roku 1595 posiadamy typ ~~XII~~ VII na którym po raz ostatni pojawia się znak menniczny *Haki*, ale S. G. przedstawia te anomalią, rozróżniającą go od poprzednich, iż pod popiersiem powtarza się herb Lewart w tarczy znajdujący się, także i na S. O. jak to dotąd bywało. Popiersie najzupełniéj odpowiada typowi IV.

Z tegoż samego roku istnieje trojak zupełnie odrębnych kształtów, od dotychczasowych trojaków Poznańskich, tak jak na poprzednim z herbem Podskarbiego, na S. G. pod popiersiem, ale ze znakami mennicznemi Różą dużą płaską i znakiem rusztu H, na S. O. pomiędzy któremi rok skrócony się znajduje. Różę tę przypisujemy Hermannowi Rüdigier; nie jest to zupełnie godło, którego późniéj używał, kładąc obok niego głoski H. R., ale jakby część jego. Można przypuścić, że dumny ten urzędnik nie śmiał wbrew zwyczajowi, kłaść herbu swego na monetach, obok herbu Podskarbiowskiego, jak to późniéj czynił, ale się kontentował wyryciem tej Róży przypominającéj tenże, ale więcéj podobnéj do znaków mennicznych przez artystów ogólnie używanych. Róża tego kształtu powtarza się na jednym okazie w typach XIV i XV, w których w innych odmianach coraz rozmaitsze przybiera formy, coraz więcéj do istotnego herbu Hermanna Rüdigiera zbliżone, ale zawsze jeszcze bez tarczy herbowéj. Dwa te trojaki typ XII i XIII uważamy za próby menniczne i za rodzaj przejścia do następnych pospolitych, są one nader rzadkie i dotąd opisane nie były, tylko Karol Beyer w swych tablicach (46) pierwszy raz wyrył typ XIII. Odznaczają się też pięknym wyrobem i robotą nader staranną, ale ta cecha w następujących więcéj ustalonego stylu i pospolitych, coraz więcéj się zaciera.

Typ XIV i XV odznaczają się też odstąpieniem od dotychczasowych kształtów tego rodzaju monety; rok bowiem nie znaj-

(45) Patrz str. 21 przyp. 24.
(46) Tablica VII. Nr 328.

duje się jak dotąd po S. O., ale przechodzi na S. G. w końcu napisu w otoku. Istnieją też egzemplarze tych typów, bez roku, zawsze dużo rzadsze od tych z rokiem, co naprowadza na domniemanie, że tenże na niektórych egzemplarzach poprostu pominięty został, ale że to nie było w myśli artysty robić monet bez roku. Wszystkie powyższe typy XII, XIII, XIV i XV mają pomiędzy sobą nie do zaprzeczenia podobieństwo, i tworzą niejako jednę świtę trojaków Poznańskich zupełnie odrębną od dwóch poprzednich rodzai i rzec można, że pierwotny zarząd Hermanna Rüdigiera nad mennicą Poznańską uwydatniają. Popiersia są rozmaite, niektóre zupełnie jednolite z popiersiami w typie IV, drugie zaś trochę odmienne w rysunku szczególniéj korony, ale porównywając je między sobą, znać zawsze, że z jednéj mennicy pochodzą i że wszystkie z tegoż samego wizerunku Króla robione były.

Z rokiem 1596 otwiera się nowa dla nas trudność w rozpoznawaniu, które trojaki wyłącznie do mennicy Poznańskiéj należą, znaki bowiem, które dotychczas te mennice cechowały, znikają, a natrafiamy na cały szereg monet ozdobnych godłem Hermanna Rüdigiera, różą w tarczy z głoskami początkowemi jego imienia i nazwiska H. R., że te wszystkie trojaki do mennic Wielkopolskich należeć muszą, nie ma wątpliwości, gdyż Rüdigier był dzierżawcą tych mennic wszystkich i jako taki mógł jedynie znak swój kłaść na monetach, które z nich wyszły. Ale trudność leży w oznaczeniu, które z nich rzeczywiście do Poznańskiéj należą mennicy, a które z Bydgoskiéj lub Wschowskiéj wyjść mogły. Nie wiemy nawet dowodnie, kiedy te dwie mennice swoją czynność rozpoczęły, i w czém się ich wyroby między sobą różnić mogły, kiedy one wszystkie trzy pod jednym były zarządem. Tu więc tylko badanie szczególnych okazów, a głównie popiersi, może nam jaką dostarczyć wskazówkę i podług różnorodności tychże i szczupłych danych, które posiadamy, będziemy się starali wyroby tych trzech mennic rozróżnić. Będzie to wszakże mniéj lub więcéj oparte na domniemaniach, które bynajmniéj za bezwzględną prawdę nie podajemy.

Na zasadzie podobieństwa popiersi i wyrobu, zaliczymy do mennicy Poznańskiéj typ XVII, który żadnéj szczególnéj cechy

nie ma, oprócz herbu Cikowskiego, ale którego popiersia najzupełniéj odpowiadają popiersiom w typie XVI i z resztą co do układu monety są identyczne, tylko znak *Haki* tu jest opuszczony. Daléj zaliczymy również do téj mennicy typ XVIII, pierwszy, na którym Rüdigier cały swój herb z tarczą i głoskami położył. Znajduje się tu téż herb Cikowskiego, i to nam służy za powód policzenia typu tego w poczet wyrobów mennicy Poznańskiéj. Różni się on w położeniu roku od poprzednich, gdyż tenże tu pojawia się po raz pierwszy w końcu trzeciego wiersza napisu na S. O., ale jedno popiersie tego typu oznaczone głoską *a* zupełnie odpowiada jednemu popiersiowi w typach poprzedzających, co téż za dowód wspólnego pochodzenia służyć może.

Typ XIX zupełnie do XVIII jest podobny i różni się tylko odmiennem położeniem herbu, gdyż tu herb Podskarbiowski znajduje się u dołu, a herby Cikowskiego i Rüdigiera po bokach trochę wyżéj. Popiersie jest zupełnie identyczne z popiersiem *a* w typie XVIII, które jakeśmy to już mówili w typach XVI i XVII téż się znajduje i posłużyło nam do ustalenia pochodzenia tych trzech ostatnich typów, przedstawiają one nam, obraz działania Cikowskiego w mennicy Poznańskiéj i tworzą osobny szereg, oznaczony godłem i cyframi tego urzędnika mennicznego.

Typy XX i XXI z większém jeszcze prawdopodobieństwem do mennicy Poznańskiéj należą, gdyż popiersia ich najzupełniéj odpowiadają dawniejszym typom Poznańskim, tak, że tu wszelka wątpliwość ustać musi, w typie XX nader rzadkim, rok znajduje się w końcu napisu na S. G., co znów przypomina kształt typów XIV i XV na jednéj odmianie powtarza się na S. O. na drugiéj zastąpiony jest krzyżykiem.

Typ XXI oprócz identyczności popiersia, jest téż układem swoim bardzo podobny do pierwszéj odmiany poprzedniego typu i różni się tylko tém, że roku na S. G. nie ma. Oba te typy mają tylko godło Hermanna Rüdigiera, który wówczas mennicy Poznańskiéj przewodniczył. Zdawałoby się nam, że ostatni z nich właśnie był powodem do owego pozwu z roku 1597, w którym oskarżono Rüdigiera o wybijanie monety lżejszéj, niż to było przepisa-

ném w ordynacyi 1580 roku ([47]). Te trojaki bowiem, są bardzo lichéj roboty i nie zdają się trzymać ani próby ani wagi.

Z rokiem 98 rozpoczyna się znów nowa era dla téj mennicy i kształty trojaków, najzupełniéj się zmieniają. Nie podobało się widać Podskarbiemu Firlejowi, iż myncarze i urzędnicy menniczni pozwalali sobie kłaść swoje herby na monetach, i temu zapewne należy przypisać zakaz w uniwersale z dnia 22 Czerwca 1599 r. ([48]), kładzenia na monetach innych herbów, jak Królewskiego u góry, a Podskarbiowskiego u dołu, i przepis rycia pierwszéj głoski miasta, w którém moneta wybitą została, dla rozróżnienia wyrobów rozmaitych mennic. Reforma ta jest nader ważną, najprzód, że zaprowadziła jednostajność w tak rozmaitych dotychczas trojakach, które od téj chwili we wszystkich mennicach jednostajną przybrały cechę, a przytém bardzo posłużyć może do klasyfikacyi mennic i do odkrycia miast, w których mennice istniały. Że już istnieją trojaki tego typu z roku 98, choć ordynacya wyszła dopiero w następującym, dowodzi tylko, że reforma najprzód w czyn wprowadzoną została, a późniéj dopiero stała się prawem obowiązującém, musiała się bowiem ogólnie podobać.

Streszczając ten krótki zarys mennicy Poznańskiéj powiemy, że ona za panowania Zygmunta III bez przerwy czynną była, od roku 1588, aż do roku 1601, i że trojaki do niéj należące na sześć rodzai podzielić należy.

1) Trojaki ze znakiem *Haki*. Typy I, II, III, IV, V, VI i VII.

2) Trojaki ze znakiem ruszt i rokiem całym. Typy VIII, IX, X, XI i XII.

3) Trojaki z różą i rusztem. Typy XIII, XIV i XV.

4) Trojaki z herbem Cikowskiego. Typy XVI, XVII, XVIII i XIX.

5) Trojaki z herbem Hermanna Rüdigiera. Typy XX i XXI.

6) Trojaki z głoską P. Typy XXII, XXIII, XXIV i XXV.

([47]) Patrz przyp. 23.

([48]) Oblatowany 20 Lipca M. K. 143 f. 169. Zagórski str. 136 i dalsze.

SKOROWIDZ TROJAKÓW.

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora	
	Mennica Poznańska.					
I.	Cz. 795	1588	R^2	2	2	
II.	Zag. 241	1588	R^2	4	3	
		1589	—	3	3	
		1590	—	7	7	
III.	Bandt. 259	1590	—	8	6	
		1591	—	14	14	
		1592	—	4	3	
		1593	R^3	1	1	
IV.	Zag. 249	1592	R	3	2	
		1593	—	6	6	
		1594	—	17	16	
	Odmiana Inedit	1593	R^3	2	2	
V.	Inedit	1594	R	2	2	
		1595	—	3	3	
VI.	Zag. 252	1594	—	14	14	
		1595	R	1	1	
VII.	Inedit	1595	R^4	1	1	
VIII.	Zag. ~~230~~ 239	1588	R^7	2	1	
	Cz. 5007	1588	R^7	2	1	
	Odm. Inedit	1588	R^8	1	1	
IX.	Zag. 240	1588	R^1	4	4	
X.	Zag. 243	1588	—	2	1	
		1589	—	2	2	
		1590	—	4	2	

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora	
XI.	Zag. 244	1590	R^3	1	1	
XII.	Zag. 245	1590	R	5	4	
		1591	R	6	6	
XIII.	T. B. 328	1595	R^7	1	1	
XIV.	Cz. 1669	b. r.	R^4	2	2	
	Inedit	b. r.	R^4	2	2	
XV.	Zag. 254	1595	—	10	10	
		1596	—	4	3	
XVb.	Mathy 551	1595	R^2	1	—	
XVI.	Zag. 255	1594	R^2	2	2	
		1595	—	13	13	
	Inedit odm.	1594	R^1	2	1	
		1595	R^2	2	—	
XVII	Z. 263	1595	—	12	11	
		1596	—	3	3	
XVIII.	Zag. 265	1596	—	15	13	
		1597	—	4	3	
XIX.	Inedit	1596	R^6	1	1	
XX.	Inedit	1596	R^4	1	1	
		1596	R^3	1	1	
XXI.	Czap. 992	1596	—	5	4	
		1597	R	2	1	
XXII.	Zag. 272	1598	—	2	2	
		1599	—	3	3	
	Czap. 1098	1598	R	2	1	
XXIII.	Zag. 278	1600	—	2	2	
		1601	—	1	1	
(T. B. Tab. Bayer.)	T. B. 301. ~~1600~~	1600	R	1	1	
XXIV.	Zag. 279	1600	—	1	1	
		1601	—	1	1	
XXV.	Cz. 5070	1600	R^3	1	—	

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora	
		Mennica Bydgoska.				
XXVI.	Zag. 259	1595	R^2	1	1	z r. 1595 [illegible]
		1596	R	6	5	
		b. r.	R^3	1	1	
XXVII.	Zag. 258	1596	R^2	2	1	
		b. r.	R^4	2	1	
XXVIII.	Zag. 260	1596	R^1	2	2	
		b. r.	R^2	2	2	
	Odm. Inedit	1596	R^1	1	1	
XXIX.	Inedit	1596	R^6	1	1	
XXX.	Zag. 264	1596	—	7	7	
		1597	—	8	6	
XXXI.	Cz. 990	1596	R^2	5	5	
XXXII.	Cz. 1035	1597	—	3	2	
XXXIIa.	T. B. 314	1597	R^2	1	1	
		1598	R^2	2	1	
XXXIII.	T. B. 311	1597	—	15	12	
	Odm. inedit	$159^6/_7$	R^6	1	1	
XXXIV.	Zag. 266	1597	—	15	11	
		1598	R^2	1	1	
XXXV.	Band. 268	1597	—	5	4	
		1598	—	1	1	
XXXVI.	Czap. 1092	1598	R	2	2	
XXXVII.	Zag. 268	1598	—	4	4	
		1599	—	5	3	
		1600	R^2	1	—	
XXXVIIa.	Czap. 1094	1598	R^2	2	2	
XXXVIII.	Czap. 1096	1598	R^2	1	—	
		1599	R^1	2	2	
XXXIX.	Zag. 269	1598	R^2	1	1	
XL.	Czap. 5062	1598	R^2	1	1	

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora
	Odm. inedit	1598	R^3	1	1
XLI.	Inedit	1599	R^6	1	1
XLII.	Inedit	1600	R^3	1	1
XLIII.	Zag. 276	1600	—	11	5
		1601	—	3	2
	Mennica Wschowska.				
XLIV.	Czap. 1085	1598	R	3	2
XLV.	Czap. 1083	1598	—	3	3
		1599	—	8	8
	Odm. Z. 242	1589	R	1	—
XLVI.	Czap. 1085	1598	—	2	2
XLVII.	Mathy 584	1598	R^2	1	—
XLVIII.	Czap. 1086	1598	R^1	3	1
XLIX.	Czap. 1087	1598	R	3	3
L.	Zag. 281	1600	—	5	4
		1601	—	3	3
	Odm. inedit	1600	R^2	1	1
	Odm. inedit	1600	R	2	2
		1601	R	1	—
LI.	Czap. 1174	1601	—	9	8
LII.	Inedit	1600	R	1	1
LIII.	Cz. 1171	1601	—	5	4
	Mennica Malborska.				
LIV.	Zag. 250	1591	R^2	1	—
		1592	—	1	1
		1593	—	1	1
		1594	—	2	2
		1596	—	2	2
		1598	—	1	1

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora
		1600	—	1	1
		1602	R	1	1
LV.	T. B. ~~324~~ 324	1594	R^2	1	1

Mennica Olkuska.

LVI.	T. B. 330	1592	R^5	1	1
LVII.	Cz. 5026	1593	R^6	2	1
LVIII.	Zag. 246	1591	R	3	2
		1592	R	4	3
LIX.	Zag. 248	1592	R^2	2	2
		1592	R^5	1	1
LX.	Zag. ~~257~~ 247	1592	R^2	3	3
		1592	—	10	8
		1593	—	7	7
LXI.	Zag. 251	1593	R^2	4	3
LXII.	Czap. 886	1593	R^3	5	4
		1594	R^3	3	2
LXIII.	Czap. 887	1593	—	10	8
		1594	—	10	10
LXIV.	Band. 740	1594	R^3	3	2
	Inedit odm.	1594	R	4	4
LXV.	Zag. 253	1594	R	4	3
		1595	—	6	5
LXVI.	Zag. 262	1594	—	5	3
		1595	—	8	7
		1596	—	10	10
		1597	—	13	11
		1598	—	12	11
		1599	—	15	13
LXVII.	Zag. 277	1600	—	8	7
LXVIII.	Czap. 1138	1600	—	6	5

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora
LXIX.	Inedit	1600	R^1	2	2
		1601	R^1	1	1
LXX.	Inedit	1601	R^1	1	1

Mennica Lubelska.

LXXI.	Zag. 257	1595	R^5	3	3
	Cz. 5044	1595	R^6	1	1
LXXII.	Zag. 256	1595	R	3	2
	Zag. 261	1595	R	4	4
		1596	R^2	1	1
	Cz. 980	1596	R	4	4
	Cz. 981	1596	R	3	2
	Cz. 957	1595	R^5	1	—
LXXIII.	Cz. 1020	1597	R^1	4	4
		1579	R^5	1	1
LXXIV.	Cz. 1021	1597	—	5	4
	Cz. 1026	1597	R^3	1	—
	Inedit	1597	R^3	1	1
LXXV.	Inedit	1597	R^5	2	1
LXXVI.	Inedit	1597	R^5	1	1
	Inedit	1597	R^6	1	1
LXXVII.	T. B. 303	1597	R^2	2	2
	Cz. 1023	1597	R^5	1	—
	Inedit	1597	R^2	1	1
LXXVIII.	Cz. 1025	1597	R^3	3	3
LXXIX.	Inedit	1597	R^4	1	1
LXXX.	Zag. 267	1597	R	5	5
		1598	R^1	1	1
	Inedit	1597	R^2	2	2
LXXXI.	Zag. 270	1598	—	2	2
		1599	—	3	3

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora
LXXXII.	Inedit	1598	R^2	1	1
LXXXIII.	Czap. 5066	1599	R^2	3	2
LXXXIV.	Zag. 271	1598	—	8	7
		1600	R	1	1
LXXXV.	Czap. 1090	1598	—	5	3
LXXXVI.	T. B. 232	1598	—	11	10
LXXXVII.	Band. 742	1600	—	3	3
	Band. 744	1600	—	12	9
		1601	—	6	5
LXXXVIII.	T. B. 297	1601	R^8	1	1
	Mennica Krakowska.				
LXXXIX.	Zag. 273	1598	—	6	5
	Inedit	1598	—	6	5
XC.	Zag. ~~247~~ 274.	1598	R^1	2	2
XCI.	Zag. 280	1600	—	4	4
		1601	—	2	2
XCII.	Zag. 283	1601	—	2	2
		1602	—	4	3
		1603	R^1	1	1
		1604	R^1	1	1
		1605	R	2	2
		1606	R	2	2
		1607	R^3	1	1
	Odmiana	1601	—	4	4
		1606	—	1	1
	Odmiana	1603	—	2	2
		1604	—	1	—
		1605	—	1	1
XCIII.	Inedit	1606	R^5	1	1
	Czap. 1220	1607	R^4	1	1

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora	
XCIV.	Czap. 2574	1606	R^6	2	2	
XCV.	Zag. 284	1606	R^3	5	4	
XCVI.	Zag. 285	1607	R^4	1	1	
XCVII.	Zag. 286	1618	—	3	2	
		1619	—	1	1	
		1620	—	1	1	
		1621	—	1	1	
		1622	—	2	2	
		1623	—	3	3	
		1624	—	4	4	
Anormalne niewiadomych mennic.						
XCVIII.	Band. 741	1597	R^3	1	1	
		1598	R^2	1	1	
		1599	—	5	5	
XCIX.	Zag. 275	1597	R^1	1	1	
		1598	—	4	4	
		1599	—	2	1	
C.	Zag. 282	1600	—	5	3	
		1601	—	14	13	
		1602	—	4	4	
		1603	—	4	4	
CI.	Inedit	1603	R^1	4	4	
CII.	Cz. 5744	1597	R^7	1	—	
CIII.	Cz. 1116	1598	R^4	1	1	
CIV.	Inedit	1599	R^5	1	1	
CV.	Inedit	1600	R^5	1	1	
CVI.	Inedit	1600	R^3	1	1	
CVII.	Inedit	1588	R^7	1	1	
CVIII.	Inedit	1585	R^7	1	1	
		b. r.	R^7	1	1	

Numer typu	Numer dzieła numizmatycznego	Rok	Rzadkość	Odmian stempla	Ilość egzemplarzy w zbiorze autora	
CIX.	Inedit	1588	R	1	1	
CX.	Inedit	1599	R	1	1	
CXI.	Cz. 1127	1599	R^2	1	1	
CXII.	Inedit	b. r.	R	1	1	
CXIII.	Inedit	1594	—	1	1	
		1596	—	1	1	
CXIV.	Cz. 5097	1609	R^8	1	—	
CXV.	Inedit	b. r.	R^2	1	1	
CXVI.	T. B. 331	1599	R^6	1	—	
CXVII.	Inedit	1599	R^6	1	—	
CXVIII.	Inedit	b. r.	R^3	2	1	
CXIX.	Inedit	1600	R^8	1	—	
CXX.	Cz. 1168	1601	R^2	1	—	
CXXI.	Inedit	1602	R^2	2	2	
CXXII.	Inedit	1603	R^6	1	1	
CXXIII.	Inedit	b. r.	R	12	11	
CXXIV.	Inedit	b. r.	R^2	2	2	
CXXV.	Inedit	b. r.	R^3	2	2	
CXXVI.	Inedit	b. r.	R^3	4	2	
CXXVII.	Inedit	b. r.	R^3	1	1	
CXXVIII.	Inedit	1589	R	1	1	
		1597	R	1	1	
		b. r.	R	2	2	
[illegible]		1591	R^7	1	1	

MENNICA POZNAŃSKA.

TYP I.

Zag. — *Cz. 795.*

Napis trójwierszowy poniżéj rok skrócony, herb Przegonia i znak mennicy Poznańskiéj haki.

1588 R. ? (1588)

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. (TRIP. REG.) POLONIAE.
   *Z. W. Cz. 795 *).*

Popiersie b.

2. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. (TRIP. REG.) POLONIAE.
   Z. W.

Typ ten ze znakiem haki i rokiem skróconym odpowiada najzupełniéj trojakom bitym za Stefana Batorego Zag. Nr. 131 Tab. I. i właśnie służy do ustalenia ich pochodzenia. Jest on dosyć rzadki, zdaje się więc, że mało wybito i następnym zastąpiono typem, który znów jest nader pospolity. Popiersia są dwa odmienne, powtarzające się w następnych typach.

TYP II.

Zag. 241: *T. B. 288.*

Napis trójwierszowy poniżéj znak mennicy Poznańskiéj haki herb Przegonia pomiędzy głoskami I—D i rok skrócony.

---

*) Objaśnienie skróceń. *S. G.* znaczy strona główna. *S. O.* znaczy strona odwrotna.
Z. W. znaczy zbiór autora.
Cz. znaczy zbiór hr. Emeryka Czapskiego i numer dzieła jego.
Z. Sk. znaczy zbiór hr. Leona Skórzewskiego w Lubostroniu.
Zag. Zagórskiego monety.
Mik. Katalog Mikockiego.
Mathy — Katalog licytacyjny Mathego z 1858.
T. B. Skorowidz Beyera wydany przez X. Polkowskiego.
Reprodukcya tablic dokonana autograficznie. Z oryginału monety, na papierze chemicznie przygotowanym odciskały się w prasie i tak powstawał rysunek monety, odcisk ten tuszem chemicznym był autografowany, a następnie przeniesiony na kamień litograficzny i odbijany jako litografia.

1588.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
   Z. W. Cz. 796.

Popiersie b.

2. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. DL.
   S. O. . . . . POLONIE.
   Zag. 241.
3. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. . . . . POLONIA.
   Z. W.
4. Jak Nr. 1.
   Z. W.

1589.

Popiersie b.

5. jak Nr. 3 ale z rokiem 89.
   Z. W. Cz. 804.
6. jak Nr. 4.
   Z. W. Cz. 805.

Popiersie c.

7. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
   Z. W.

1590.

Popiersie b.

8. jak Nr. 3 z roku 90.
   Z. W.
9. jak Nr. 4.
   Z. W.

Popiersie c.

10. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
    S. O. . . . . POLONI.
    Z. W.
11. S. O. . . . . POLONIA.
    Z. W.

12. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W. Cz. 816.

13. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W.

14. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Typ ten różni się od poprzedniego głównie tem, że położenie znaku i roku przemienione zostało. Daléj obok herbu Przegonia są głoski I—D odnoszące się do podskarbiego wielkiego koronnego Jana Dulskiego obok tarczy z jego herbem, co się na podobnych trojakach z panowania Batorego nie zdarza. Popiersi musimy rozróżnić trzy: pierwsze odpowiada zupełnie poprzedniemu typowi i w obu głoską *a* jest oznaczone; drugie natrafiamy w zupełnie podobnym typie III. różniącym się tylko godłami podskarbiowskiemi od niniejszego. Trzecie nareszcie jest tak różne, że nadaje monecie jakby odrębną cechę, co spowodowało Karola Beyera do umieszczenia trojaków z tem popiersiem pod Nr. 288 w swych tablicach przygotowanych do skorowidza monet polskich jako typ odmienny od Nr. 241 w Zagórskim. Nie ma wszakże wątpliwości, iż to jest jeden i ten sam typ z różnemi tylko popiersiami z jednéj mennicy pochodzący nie tylko dla znaku haki, ale i dla podobieństwa roboty szczególnych okazów, których aż 14 naliczyliśmy z trzech lat. Z lat 89 i 90 istnieją klipingi tych trojaków podwójnéj wagi, były w zbiorze Karola Beyera a mają być teraz u hr. Adama Platera.

TYP III.

Zag. — *Band. 259.*

Napis trzechwierszowy, poniżéj znak haki herb Lewart na tarczy z głoskami I—F i rok skrócony.

1590.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI
Z. W. Cz. 820.

2. S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

3. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W. Cz. 819.

Popiersie b.

4. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Bandtkie 259.

5. S. G. . . . . M. D. LI.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Popiersie c.

6. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W.

7. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIA.
Cz. 821.

Popiersie d.

8. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W.

1591.

Popiersie a.

9. jak Nr. 1, ale rok 91.
Z. W.

10. jak Nr. 3. ale rok 91.
Z. W. Cz. 837.

11. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

12. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

13. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Popiersie b.

14. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W. Cz. 839.

15. S. O. . . . . POLONIA.
Z. Sk.

16. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

17. S. G. . . . . M. D. LI.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W. Cz. 840.

18. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

19. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W. Cz. 843.

Popiersie c.

20. jak Nr. 14 z. . . . . POLONI.
Z. W. Cz. 838.

21. jak Nr. 15 z. . . . . POLONIA.
Z. W. Cz. 841.

22. jak Nr. 16 z. . . . . POLONIAE.
Z. W. Cz. 842.

1592.

Popiersie a.

23. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
Z. W. Cz. 866.

24. Jak poprzedni z odmianą w koronie.
Z. W.

Popiersie b.

25. jak Nr. 14. z rokiem 92.
Z. W. Cz. 875. - 865,

26. jak Nr. 17. z rokiem 92.
Cz. 864.

1593 R.

Popiersie a.

27. jak Nr. 11 ale z rokiem 93.
Z. W.

Trojaki te odpowiadają zupełnie poprzedniemu typowi tylko herb i głoski podskarbiego Jana Dulskiego zastępują godła Jana Firleja. Popiersia rozmaite w czterech głównych odmianach, z których *c* zupełnie odpowiada popiersiowi tąż głoską oznaczonemu w typie II. *a* i *b* są odmienne, ale znów w późniejszych typach powtarzają się. Typ ten nader jest pospolity i znany nam w 27 odmianach z czterech lat 90—91—92 i 93; wszelako ten ostatni rok jest rzadszy.

TYP IV.

Zag. 249.

Napis trójwierszowy poniżéj rok skrócony herb Lewart w tarczy z głoskami I—F i znak mennicy haki.

1592.

Popiersie a.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
   Z. W. Cz. 868.

Popiersie b.

2. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
   Z. W. Cz. 867.
3. S. O. . . . . POLONIA.
   Zag. 249. (Mikocki 903).

1593.

Popiersie a.

4. Jak Nr. 1, ale rok 93.
   Z. W. Cz. 884.

Popiersie b.

5. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
   Z. W. Cz. 883.
6. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. Jak Nr. 1. *Z. W.*
7. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI.
   S. O. Jak Nr. 5. *Z. W.*

8. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
Z. W. Cz. 885.

Odmiana w koronie.

9. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. Jak Nr. 5.
Z. W.

1594.

Popiersie a.

10. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
Z. W.

11. S. G. SIGI. 3. D. G.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Popiersie b.

12. Jak Nr 10, 5 . . . . . POLONI.
Z. W. Cz. 902.

13. S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

Popiersie b z odmianą w koronie.

14. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W.

15. S. O. . . . . POLONIA.
Z. W. Cz. 904.

16. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W. Cz. 905.

17. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI.
S. O. . . . . POLONI.
Cz. 903.

18. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI.
S. O. . . . . POLONIA.
Z. W. Cz. 5027.

Popiersie c.

19. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. Jak Nr. 15.
Z. W.

20. Jak poprzedni z 4. przewróconą.
Z. W.

21. S. G. Jak 19.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

22. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W. Cz. 906.

23. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D.
S. O. . . . . POLONIA.
Mathy 532.

24. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W. Cz. 907.

25. S. O. . . . . POLONIA.
Mik. 907.

Popiersie d.

26. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

27. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Popiersie e.

28. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Z. W.

Odmiana z głoską I. R.

Popiersie b.

29. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
Z. W.

30. S. G. . . . . M. D. LI.
Z. W.

Typ ten od poprzedniego różni się przestawieniem roku skróconego i znaku mennicznego, które tu tak są położone jak w typie I. Popiersia nader są rozmaite i aż pięć głównych odmian odróżnić należy. *a* i *b* odpowiadają najzupełniéj popiersiom temiż głoskami w typie poprzednim oznaczonym; *c* dosyć jest podobnym do *a* i różni się głównie w koronie i spiczastéj brodzie króla; *d* i *e* są zaś tak odmiennych kształtów, że gdyby nie znak haki, możnaby sądzić, że z innéj pochodzą mennicy. Znajdziemy je wszakże znów w typach V i VI. co uprawnia domniemanie, że również do téj mennicy należą.

W moim zbiorze znajdują się dwie odmiany z r. 1593 Nr. 29 i 30 dotąd nigdzie nie opisane i których hr. Czapski w swoim katalogu nie wspomniał, gdzie głoska I dwa razy się powtarza. Wyraźnie jest bowiem na tych dwóch okazach I—I—F a nie jak zwykle I—F. Niema wątpliwości, że ta głoska w tym razie do mennicy olkuskiéj się nie odnosi, jakby to na pierwszy rzut oka przypuścić można, gdyż te trojaki bynajmniéj jéj okazów nie przypominają a mają owszem wszelkie cechy mennicy Poznańskiéj, tak że w znaku haki, który się tylko do niéj odnosić może, jako i w popiersiu, które jest identyczne z tém, któreśmy głoską *b* w tymże jako i w poprzednim typie oznaczyli. Nie ma też zresztą żadnéj przyczyny do przypuszczenia, żeby już w roku 1593 kładziono na monetach pierwszą głoskę mennicy, gdyż ten zwyczaj dopiero w roku 1598 zaprowadzono i wcześniejszego przypadku tego faktu nie znamy. Niewiadomo więc, coby ta głoska I znaczyć mogła, chyba żeby ona się odnosiła do nazwiska Walentego Jonghe, który jak wiemy był mynemistrzem w mennicy Poznańskiéj od roku 1592 i którego całkowitą cyfrę I—V napotykamy w typie VI. Byłaby to więc jakoby pierwsza próba tego zwyczaju, który się późniéj rozpowszechnił.

TYP V.

Zag. —

Podobnych kształtów do typu poprzedniego, ale po S. G. w końcu napisu znak menniczny ⁜.

1594.

Popiersie a.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. ⁜.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
Z. W. Cz. 908.

Popiersie b.

2. Jak Nr. 1.

Z. W.

1595.

3. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. ⸸.
S. O. . . . . POLONIA.
Z. W. Cz. 5036.

4. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W. Cz. 936.

5. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI. ⸸.
S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

Na tym typie napotykamy oba znaki, któreśmy mennicy Poznańskiéj przypisali: po S. O. znak haki jak na poprzednich typach po S. G. w końcu napisu znak ⸸ rusztu. Jest tenże tak mały, że rysunek jego ściśle nie odpowiada temu znakowi na późniejszych trojakach, ale jednakowo nadzwyczaj go przypomina.

Styl i robota tego typu tak zaś odpowiadają typom III i IV. niemniéj jak popiersia, tak iż trudno wątpić, żeby te trzy typy nie z jednéj i tejże saméj wyszły mennicy. Ztąd więc potwierdzenie naszego wniosku, że znak ⸸ mennicę Poznańską cechuje. Popiersie *a* tego typu zupełnie odpowiada popiersiowi *d* w typie IV, popiersie *b* temuż oznaczonemu głoską ⸸.

TYP VI.

Zag. 252.

Napis trójwierszowy poniżéj rok skrócony, herb Lewart na tarczy z głoskami I—F i znak mennicy haki z głoskami V—I.

1594.

Popiersie a.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
Z. W.

2. S. O. . . . . POLONIA.
Z. W. Cz. 5028.

3. S. G. . . . . M. D. LI.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W.

4. S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

5. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Popiersie b.

6. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI.
Z. W.

7. S. O. . . . . POLONIA.
Z. W. Cz. 909.

8. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

9. S. G. SIGI. 3. D—G. REX. PO. M. D. L.
Z. W.

10. S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Popiersie c.

11. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L
S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

Popiersie d.

12. Jak Nr. 7.
Z. W.

Popiersie e.

13. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

Popiersie f.

14. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIAE.
Z. W.

1595 R².

Popiersie g.

15. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
Z. W. Cz. 937.

Typ ten prawie zupełnie identyczny z typem IV, odróżnia się tylko tém, że tu obok znaku haki znajdują się głoski V—I, które do Walentego Jonghe mynemistrza mennicy Poznańskiéj od roku 1592 odnieść należy. Popiersia są nadzwyczaj rozmaite bo ich aż 7 odmian rysunek wykazuje, ale niektóre z nich już napotykaliśmy w typach poprzednich. I tak popiersie *e* tego typu zupełnie jest identyczne z popiersiem *b* w typie IV z odmianą w koronie; popiersie *b* i *c* odpowiadają popiersiowi *e* w typie IV, *a b* w typie V, tu bowiem *c* od *b* różni się tylko kształtem korony a co do rysów są te dwa popiersia identyczne. Na koniec i popiersie *d* już napotkaliśmy jako bardzo szczególne i od zwykłych kształtów odmienne w typie IV pod tąż samą głoską oraz w typie V pod *a*.

od r. 1592

Popiersie to jest zupełnie odrębnych kształtów i musi być jakąś fantazyą rysownika, a popiersie *g* napotykamy znów w późniejszych typach, kiedy *f* także już raz jedyny widzieliśmy w typie IV. pod głoską *e*.

TYP VII.

Zag. — 249.

Podobny Zag. 249, ale tu na S. G. głównéj pod popiersiem powtórzony herb Lewart na tarczy.

1595 R⁴.

1. S. G. SIGI. Z. D. G. REX. — PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
Z. W.

2. Podobny z podwójnym rokiem zamiast tarczy herbowéj.
Skor. Beyera 301 b.

Strona odwrotna tego trojaka nader rzadkiego i dotychczas nigdzie nie opisanego odpowiada zupełnie typowi IV. Popiersie téż jest identyczne z popiersiami *c* typu IV *b* typu V i *b* typu VI, ale tu pod popiersiem znajduje się herb Lewart na tarczy powtórzony. Na tym typie, który po raz ostatni przedstawia znak haki, kończy się szereg pierwszy mennicy Poznańskiéj odznaczający się tym znakiem. W skorowidzu nowo wydanym Beyera znajduje się trojak z podwójnym rokiem

zapewne do tego podobny i jak tenże będący ~~przepisom~~ do nowéj seryi trojaków. Bliżéj opisać go nie możemy, bo go nigdy nie widzieliśmy.

TYP VIII.

Zag. 2$\frac{3}{4}$9.– 239.

Z herbami państwa na tarczy pięcio polowéj, herbem Przegonia i znakiem myncarskim półrusztu na S. O. koło korony. Rok rozmaicie położony.

1588 R^{7}.

Rys 1. z rokiem całkowitym 1—8.
5—8.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. ET DES. SVE.
S. O. M. D. LIT. RVS. $^{I-D.}$ PRVS. MAS. ETC.

Zag. 239. Cz. 5727.

Popiersie b.

2. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. ET. DES. SVE.
S. O. M. D. LIT. RVS. $^{I-D.}$ PRVS. MAS. ETC.

Z. W. Cz. 5726.

Rys. 2 z rokiem całkowitym 1—5.
8—8.

Popiersie c.

3. Jak Nr. 1.

Cz. 5007.

4. Również, ale tu SVE.

Z. W.

R^{8}.

Rys. 3 z rokiem skróconym.

Popiersie a.

5. S. G. SIG. III. D. G. REX. — POL. ET. DES. SV.
S. O. Układ tarczy i napis jak na poprzednich, ale bez znaku mennicznego koło korony i z rokiem skróconym 8—8 po bokach pięciopolowéj tarczy.

Z. W.

Jedyny to typ trojaka z pięciopolową tarczą herbową Państwa i dużym tytułem królewskim, wypisanym w otoku po obu stronach monety, a że okazy jego do najrzadszych liczą się monet, musiała to być próba menniczna, któréj dalszego bicia zaniechano, powracając do dawniejszych kształtów przyjętych za Stefana Batorego. Na tych trojakach znajduje się znak menniczny podobny do rusztu, któryśmy mennicy Poznańskiéj przypisali; ten wszakże nie jest zupełny. Na odmianie piérwszéj spotykamy go przecięty przez połowę po obu stronach korony, na innych znajduje się tylko jedna połówka, ztąd zapewne Zagórski opisuje ten znak jako mający kształt 4 przewróconéj. Różnią się téż odmiany przez nas podane położeniem roku i popiersiami, których dwa odmienne nam są znane. Pierwsze tu oznaczone głoską *a* zupełnie odpowiada popiersiowi *b* w typie I. Drugie *b* przypomina popiersie *b* tegoż typu oraz i II, wszakże nie jest zupełnie toż same bo trochę większe, ale rysy i układ jednolite. Odmiana piąta tego typu z rokiem skróconym dotychczas nie była nigdzie opisaną i miała się znajdować jako unikat w zbiorze rządowym Paryzkim, lecz w r. b. P. Władysław Bartynowski zbieracz krakowski odkrył tu umieszczony egzemplarz, który od niego do mojego przeszedł zbioru.

TYP IX.

Zag. 240.

Napis trójwierszowy herb Przegonia nad którym głoski I—D, przedziela rok całkowicie wypisany.

1588 R.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. — M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
   Z. W. Cz. 793.
2. S. G. SIG. III. D. G. – REX. POL. M. D. L.
   Z. W. Cz. 794.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
   Z. W.

Popiersie c.

4. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. LIT.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG
   Z. W. Cz. 6714.

Rzadki ten trojak podobny do trojaka Stefana Batorego z r. 1583 ma popiersie zupełnie identyczne na dwóch pierwszych odmianach z popiersiem *b* w typie I i popiersiem *a* w typie VIII. a ztąd wniosek, że do mennicy Poznańskiéj należy. Popiersie *b* na trzeciéj odmianie przypomina bardzo *b* w typie II, ale nie można powiedzieć, żeby one były zupełnie identyczne, wszakże wszelkie jest prawdopodobieństwo, iż z tego samego wizerunku króla wzięte zostało. Nakoniec popiersie oznaczone głoską *c* nader jest podobne do popiersia *a* w typie III i IV i znajdziemy go w dwóch następnych typach jako jedyne i temu tutaj najdokładniéj odpowiadające. Podobieństwo takie między popiersiami jest niewątpliwą cechą ich wspólnego pochodzenia z jednéj mennicy.

TYP X.

Zag. 243.

Napis trójwierszowy poniżéj herb Przegonia przedzielający głoski I—D i rok cały wypisany; na niektórych okazach znak menniczny pół rusztu.

1588.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. LIT.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
   Cz. 6714.
2. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
   Z. W.

1589.

3. Jak pierwszy ale ⸸ w końcu napisu na S. G. i rok 15—89 na S. O.
   Z. W.
4. Jak pierwszy ale ⸸.
   Z. W. Cz. 803.

1590.

5. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LIT ⸸.
   S. O. Jak Nr. 1.
   Z. W. Cz. 815.
6. Jak Nr. 3 z roku 15—90.
   Cz. 5011.

7. Zupełnie jak Nr. 1. ale rok 15—90.

Zag. 243.

8. Jak Nr. 4, ale rok 1590.

Z. W.

Typ ten mało się od poprzedniego różni tylko tu głoski I—D położone są obok tarczy z h. Przegonia *a* nie nad nią. Popiersie *e* typu poprzedniego też się tu powtarza na wszystkich 7 okazach z lat trzech, a wspomnieliśmy już, że jest bardzo podobne do pop. *a*, w typach III i IV. Na niektórych okazach znajduje się znak, któryśmy już widzieli w typie VIII, a który za część znaku ruszt uważamy tylko tu raz jest położony podłużnie, to znów prosto do góry, ale zawsze w końcu napisu otokowego S. G. W roku 1588 na dwóch odmianach niema tego znaku, a Zag. pod Nr. 243 też podaje egzemplarz z roku 1590 bez niego, mogłoby to wszakże być prostą pomyłką i opuszczeniem w rysunku. Znany nam też jest *pied fort* tego trojaka z rokiem 1590 ważący 11 gramów, a który przed laty znajdował się u jednego z handlarzy wrocławskich.

TYP XI.

Zag. 244.

Napis trójwierszowy poniżéj herb Lewart na nieozdobnéj tarczy przedzielający głoski I—F i rok cały wypisany. Na S. G. koło korony znak ⁜.

1590 R³.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LIT. ⁜.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.

Z. W. Cz. 818.

Różnica pomiędzy tym typem a poprzednim polega jedynie na tém, że tamten ma herb i cyfrę Jana Dulskiego, ten zaś znaki Jana Firleja, który w roku 1590 objął podskarbstwo wielkie koronne. Mamy zatem z jednego roku dwa typy tego trojaka bite pod zarządem dwóch podskarbich z ich właściwemi godłami. To samo zjawisko przedstawiają także typy II i III.

TYP XII.

Zag. 245.

Napis trójwierszowy, herb Lewart w ozdobnéj tarczy pomiędzy głoskami I—F i rokiem całym wypisanym. Na niektórych okazach po S. G. znak ⁜.

1590 R.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LIT.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE
Z. W. Cz. 5012.

Popiersie b.

2. Zupełnie jak poprzedni.
Z. W.

Popiersie c.

3. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LIT.
Cz. 817.

4. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LIT.
Bez znaku. *Z. W. — Z. 245.*

5. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Mathy 508.

1591.

Popiersie b.

6. Jak Nr. 2 z roku 1591.
Z. W.

7. Jak Nr. 3 z roku 1591.
Z. W. Cz. 834.

Popiersie c.

8. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. LIT.
Bez znaku. —
Z. W.

Popiersie d.

9. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L. ⊕.
Z. W.

Popiersie e.

10. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L. ⊕.
Z. W.

Popiersie f.

11. Jak poprzedni, ale znak ⊕, w połowie.
Z. W. Cz. 833.

Niezwykła tarcza okrągła z brzegiem ozdobnym cechuje tego trojaka podobnego zresztą zupełnie do poprzedniego i kształtami i robotą, oraz znakiem tym

samym, który się na wszystkich prawie tak licznych znajduje okazach. Jedno popiersie oznaczone głoską *c* odpowiada też najzupełniéj popiersiowi w dwóch poprzednich typach. Mamy więc liczne powody zaliczenia tego trojaka do mennicy Poznańskiéj, choć inne popiersia tak rozmaite, że aż pięć rozróżnić musieliśmy, są bardzo odmienne i bynajmniéj mennicy Poznańskiéj nie przypominają. Tak popiersie *d* jest trochę podobne do rysunku Zag. 248 z mennicy Olkuskiéj a Mathy pod Nr. 514 w swoim katalogu znów opisuje takiego trojaka, że S. G. głową odpowiadającą Zag. 253, który to typ także do mennicy Olkuskiéj się odnosi. Podobnego okazu widzieć nam się nigdy nie zdarzyło i sądzimy, że to musi być pomyłka, bo tamto popiersie właśnie charakteryzuje mennicę Olkuską a przytém cały wyraz POLONI w napisie otokowym na S. G., też tylko w mennicy téj się napotyka. Dla tych wątpliwości nie umieściliśmy wcale téj odmiany.

TYP XIII.

Zag. *T. B. 328.*

Napis trójwierszowy, poniżéj róża wielka płaska bez korzenia rok skrócony i znak ⁜. Herb Lewart na S. G. pod popiersiem.

1595 R⁷.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA.

Z. W. Cz. 5735.

S. G. tego typu najzupełniéj odpowiada typowi VII, na którym po raz pierwszy spotkaliśmy herb podskarbiowski pod popiersiem. S. O. po raz pierwszy przedstawia godło Hermana Rüdigiera róże i znak *Ruszta*, który mennicy Poznańskiéj przypisujemy. Popiersie jest identyczne z popiersiami *c* w typie IV, *b* w typach V i VI oraz z popiersiem jedynym, które się trafia w typie VII. Ta jednostajność popiersia powtarzająca się w tylu typach, najdokładniejsze podobieństwo S. G. z typem VII upoważniają do wniosku, że ten typ z mennicy Poznańskiéj wyszedł. Nadzwyczaj on jest rzadki: pierwszy raz się pojawił na tablicach Beyera i z jego zbioru do naszego przeszedł. Mieliśmy go nawet dotychczas za unikat, ale przekonaliśmy się, że go hr. Czapski posiada z trzeciego tomu katalogu tego znakomitego zbioru.

TYP XIV.

Zag. —

Napis trójwierszowy poniżéj róża, herb Lewart w tarczy i głoski I—F. i znak ⁜. Na S. G. herb podskarbiego powtórzony.

b. r. R^4.

Rysunek 1. Róża płaska z typu XIII.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
   Z. W.
2. S. O. . . . . POLONIA.
   Z. W.

Rysunek 2. Róża z korzeniem T. XV.

3. Zupełnie jak Nr. 1.
   Z. W.
4. Zupełnie jak Nr. 2.
   Z. W. Cz. 1669.

Typ XIV. zdaje się być przejściem od typu poprzedniego, który za próbę menniczną uważamy nowéj seryi trojaków z godłem Herm. Rüdigiera, do typu następnego dosyć pospolitego. Zachowano w nim stronę główną typów VII i XIII z tymże samém popiersiem i z opuszczeniem roku, który z typem XV na S. G. przechodzi. S. O. zaś zupełnie temu ostatniemu odpowiada i téż roku niema. Ztąd téż zapewne okazy typu XIV są bez roku, niema bowiem śladu, aby z zasady bito taką monetę. Rozróżniliśmy dwa rysunki z różą płaską jak w typie XIII oraz z różą z korzeniem, która się znów napotyka w typie XV.

TYP XV.

Zag. 254.

Napis trójwierszowy, poniżéj znak róża, herb Lewart w tarczy z głoskami I—F i znak menniczny ⁜.

1595.

Rysunek 1. Róża płaska typ. XIII.

Popiersie c.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 95.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA.
   Z. W.

Rysunek 2. Róża wyrasta z gałązki.

Popiersie a.

2. S. O. . . . . POLONIAE.
   Z. W.

Popiersie b.

3. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 95.
   Z. W.

Rysunek 3. Róża z korzeniem T. XIV.

Popiersie a.

4. **Jak Nr. 1.**
   Z. W.

1595.

5. S. O. . . . . POLONIAE.
   Cz. 945.

Popiersie b.

6. S. G. **Jak Nr. 3.**
   S. O. . . . . POLONIA.
   Z. W. Cz. 944.

Popiersie c.

7. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 95.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
   Z. W. Cz. 942.
8. S. O. . . . . POLONIA.
   Z. W. Cz. 943.

Popiersie d.

9. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LI. 95.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
   Z. W.

Rysunek 4. Róża z korzeniem większa.

Popiersie b.

10. **Jak Nr. 3.**
    Z. W.

Popiersie d.

11. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L. 95.
Z. W. Cz. 946.

1596.

Rysunek 3. Róża z korzeniem

Popiersie e.

12. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
Z. W. Cz. 978.

13. S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

14. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA.
Z. W.

15. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
Mathy 569.

b. r.

16. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
Cz. 1668.

Już wspomnieliśmy, że typ ten do poprzedniego jest bardzo podobny z tą różnicą wszakże, że tamten jest bez roku, ten zaś ma rok skrócony w końcu otokowego napisu na S. G. S. O. trzy główne przedstawia różnice w kształcie róży, któreśmy cztérema rysunkami rozróżnili. Na piérwszym róża jest płaska zupełnie identyczna z tym znakiem w typie XIII oraz w dwóch okazach 1 i 2 typu XIV. W drugim róża wyrasta z gałązki co nie zupełnie kształtom godła mennicznego Hermana Rüdigiera odpowiada. Na trzecim znów róża ta więcéj jest podobna do téj, którą w późniejszych typach na tarczy napotykamy wraz z głoskami H—R., a która w typie XIV znajduje się na okazach 3 i 4. W końcu czwarty rysunek znowu przedstawia odmienne kształty; róża jest większa liściasta. Sądzimy wszakże, że ta rozmaitość leży głównie w robocie i fantazyi, ale że pomimo tego zawsze znaki te mają oznaczać godła dzierżawcy mennic Wielkopolskich Hermana Rüdigiera. Popiersia tego typu są bardzo rozmaite. Pierwsze oznaczone głoską *a* jest identyczne z popiersiem znajdującym się w typach XIII i XIV a przez to samo i z popiersiem oznaczonem głoską *c*, w typie IV z popiersiem oznaczonem głoskami *b* w typach V i VI, oraz z jedynem znanem w typie VII. Powtarza się ono więc już obecnie po raz 6 i najlepiéj dowodzi, że wszystkie typy, którym jest wspólném musiały z jednéj wyjść mennicy.

Inne popiersia nie przedstawiają téj jednostajności, ale przy bliższem badaniu można wyśledzić nie jedno podobieństwo w robocie i kształtach z popiersiami, któreśmy w poprzednich typach znajdowali.

TYP XVa.

Zag. — *Mathy 551.*

Zupełnie do poprzedniego podobny, ale tu rok skrócony nie na końcu napisu na S. G. ale na S. O. po bokach znaków mennicznych.

1595.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D LI.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE.
   9 5
   Mathy 551.

Trojak ten nie jest nam znany, nie możemy więc o nim bliższych szczegółów podać i tylko tę krótką wzmiankę z katalogu Mathego zaczerpnęliśmy. Nigdzie też indziéj nie jest opisany ani wzmiankowany. Jest zatem wielkiéj rzadkości, jeśli istnieje.

TYP XVI.

Zag. 255.

Napis trójwierszowy, w końcu 3go wiersza rok skrócony, poniżéj herb Lewart na tarczy z głoskami s-c a pośrodku znak menniczny haki z głoskami V—I.

15[illegible] R².

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 94.
   Z. W.

Popiersie b.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   Z. W.

1595.

Popiersie a.

3. Jak Nr. 1 ale . . . . . POLON. 95.
   Z. W.

Popiersie b.

4. Jak Nr. 2., ale z roku 95.
Z. W.

Popiersie c.

5. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
Z. W.

6. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLO. 95.
Z. W.

Popiersie d.

7. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. Jak Nr. 3.
Z. W.

Popiersie e.

8. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLO. 95.
Z. W.

9. S. O. . . . . POLON. 95.
Z. W. Cz. 949.

10. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
Z. W. Cz. 950.

11. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
Z. W.

12. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. Jak Nr. 10.
Z. W. Cz. 948.

13. S. G. Jak Nr. 10.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 95.
Z. W. Cz. 951.

14. S. G. Jak Nr. 12.
S: O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 95.
Z. W. Cz. 5042.

Popiersie f.

15. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
Z. W.

Odmiana bez głosek V—I.

1594.

Popiersie g.

16. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 94.
Z. W. Cz. 921.

17. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
Cz. 5029.

1595.

18. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
S. O. . . . . POLONI. 95.
Cz. 947.

19. Jak poprzedni, ale koło orła trójliść.
Cz. 5041.

Przyjąwszy raz za zasadę, że znak haki hutnicze jest cechą mennicy Poznańskiéj, musimy ten typ koniecznie do téj mennicy policzyć, a to tém bardziéj, że na większéj części jego okazów znajdują się obok wspomnionego znaku głoski V—I, które jedynie do mynemistrza w mennicy Poznańskiéj Valentyna Jonghe odnieść można. Potwierdzają téż popiersia to nasze mniemanie, gdyż popiersie *a* zupełnie odpowiada popiersiowi *e* w typie IV i *f* w typie VI; popiersie *d* popiersiowi *g* w tymże typie VI; popiersie zaś *g* temu tak zwykłemu typowi mennicy Poznańskiéj, powtarzającemu się tak często w typach IV *c*, V i VI *b*, w VII, XIII, XIV i XV *a*. Daléj popiersie w tym typie głoską *c* oznaczone do tegoż jest nadzwyczaj podobne. Inne znów popiersia są osobliwych, dotąd nie znanych nam kształtów a szczególniéj popiersie *e*, którego najwięcéj jest drobnych odmian i które bynajmniéj dotychczasowych popiersi mennicy Poznańskiéj nie przypomina, ale jest grubéj nie pięknéj roboty i wyraźną wskazówką psucia się monety. W nowo wyszłym Skorowidzu Beyera wzmiankowany jest podobny trojak z rokiem pomyłkowym 56 zapewne zamiast 96, który téż jest nieznany Nr. 303 *b*.

TYP XVII.

Zag. 263.

Napis trójwierszowy z rokiem skróconym w końcu trzeciego wiersza, poniżéj herb Lewart i I—F Radwan i S—C oba herby w tarczach.

1595.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
   I · C
   F.S
   Z. W.
2. S. G. SIGI. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
   Z. Sk.
3. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI 95.
   I · C
   FS.
   Z. W.
4. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
   I † C
   (krzyż ozdobny). FS.
   Z. W. Cz. 954.

Popiersie b.

5. Jak Nr. 2. *Z. W. Cz. 952.*
6. Jak poprzedni, ale między herbami trójliść.
   Cz. 953.
7. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
   I † C
   (krzyż ozdobny). FS
   Z. W.
8. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
   I · C
   FS
   Z. W.

Popiersie c.

9. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
   I FS C
   Z. W.

10. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
Z. W.

11. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
I FS C
Z. W.

12. S. G. . . . . M. D. LI.
Z. W.

1596.

13. Jak Nr. 9, ale rok 96.
Z. W.

14. Jak Nr. 11, ale rok 96.
Z. W. Cz. 998.

15. Jak poprzedni, ale tu między tarczami herbowemi róża zamiast kropki.
Z. W.

Od typu XVII rozpoczynają się pewne wątpliwości co do pochodzenia tych trojaków, gdyż niemamy ścisłego dowodu, żeby Cikowski był rzeczywiście superintendentem mennicy Poznańskiéj i herb jego znajduje się też na trojakach, które przypisujemy mennicy Bydgoskiéj, trudno jest zatem rozróżnić te dwie mennice Wielkopolskie będące pod jednym i wspólnym zarządem. Wszakże, jeżeli na poprzedzającym typie znak haki posłużył nam za wiarogodną wskazówkę umieszczenia go pod mennicą Poznańską i podobieństwo popiersi to uprawniło, nie podlega wątpliwości, że i ten typ do niéj należał. Podobieństwo kształtów roboty i popiersi tych dwóch typów jest bowiem tak w oczy bijące, iż niepodobna nieprzypuścić, iż oba z jednéj wyjść musiały mennicy. Co do S. O. nie różnią się niczém, jak tém, że tu znak haki i głoski V—I opuszczone zostały, czasem zastąpiono prostą kropką, czasem trójliściem lub krzyżem ozdobnym. Napisy i same litery tak są do siebie podobne, że łatwo te dwa typy ze sobą pomylić. W końcu popiersie *a* typu XVII jest identyczne z popiersiem *e* typu poprzedniego, a popiersie XVII *c* z popiersiem XVI *f*. Popiersie *b* zaś ma do obu wielkie podobieństwo.

TYP XVIII.

Zag. 265.

Napis trójwierszowy z rokiem skróconym w końcu trzeciego wiersza, poniżéj herb Lewart w tarczy i I—F, herb Radwan w tar-

czy i S—C, a w pośrodku u dołu róża w tarczy i H—R po bokach.

1596.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. MA. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 96.
   I—F . S—C
   H—R
   Z. W. Cz. 5050.
2. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 96.
   Z. Sk.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. III. D.—. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 96.
   Z. W.
4. S. G. SIG. III. D. —. G. REX. PO. M. D. L.
   Z. W.
5. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95.
   Z. W.
6. S. O. GROS. ARG. TRIP. REGN. POLON. 96.
   Z. W. Cz. 996.
7. S. O. . . . . REG. POLONI 96.
   Z. W.
8. S. O. . . . . REGN. POLONI 96.
   Z. W.
9. S. G. SIG. III. D. G.: — REX. POL. M. D. L.
   S. O. jak Nr. 3.
   Z. W. Cz. 994.
10. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
    S. O. Jak Nr. 5.
    Z. W. Cz. 993.
11. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. LI.
    S. O. Jak Nr. 7.
    Z. W.

12. S. O. Jak Nr. 8.

Z. W.

13. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. Jak Nr. 8.

Z. W. Cz. 995.

14. Jak poprzedni, ale nad pierwszym wierszem napisu dwie gwiazdy między herbami jedna.

Cz. 997.

15. S. G. SIGIS. . D. G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REGN. POLON. 96.

Z. W. R.

1597.

16. S. G. Jak Nr. 4 z roku 1597.

Z. W.

17. S. G. SIG. III. D. G. —.—. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON 96.

Z. W. Cz. 1048.

18. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 9. 7.

Z. W. Cz. 1047.

19. S. G. SIG. III. D. G. . — . REX. PO. M. D. L.

Z. W. Cz. 1049.

I ten typ tylko z pewną wątpliwością tu umieszczamy, gdyż ani herb Cikowskiego i głoski początkowe jego imienia i nazwiska, ani też takiej godło Hermana Rüdigiera nie dowodzą niewątpliwie jego pochodzenia z mennicy Poznańskiéj. Mógłby zarówno dla tych znaków i do mennicy Bydgoskiéj się odnosić, która wówczas także czynną była. Główne popiersie tego typu bardzo przypomina popiersie w typie XXXVI téj mennicy, a mamy też tamże jeden typ bardzo podobnych kształtów i takiego samego układu z tą tylko różnicą, że tamten jest dwuwierszowy i z późniejszych lat. Ale właśnie robota w tych dwóch do siebie podobnych typach jest tak różna, że trudno ich do téj saméj zaliczyć mennicy. Daléj w roku 1596 znajduje się na wszystkich trojakach znak Sasa Drezdeńczyka kwiat o trzech jagodach, którego ta niema. Z tych zatém powodów umieszczamy tutaj tego trojaka oraz dla podobieństwa w robocie i stylu z dwoma poprzedniemi typami a w końcu i dla popiersia jednego oznaczonego głoską *a*, które jest zupełnie takie samo, jak popiersia *f* typu XVI i *e* typu XVII. Toż samo popiersie powtarza się także w typie następnym.

TYP XIX.

Zag. —

Jak poprzedni tylko położenie herbów odmienne, u góry Radwan i róża, u dołu Lewart. —

1595 R⁶.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI 96.
   S—C H—R
   I—F. —
   Z. W.

Jużeśmy wspomnieli o popiersiu, który ten typ do mennicy Poznańskiéj kwalifikuje; zresztą zdaje się, że ten trojak dotąd nigdzie nieopisany i zupełnie nieznany jest po prostu pomyłkowym okazem poprzedniego typu z przełożeniem herbów. Rzadkość jego też zda być się tego dowodem.

TYP XX.

Zag. —

Napis trójwierszowy poniżéj herb Lewart w tarczy z głoskami I—F, Róża w tarczy z głoskami H—R, a u samego dołu pomiędzy tarczami rok skrócony, który się po S. G. w końcu otokowego napisu powtarza. —

1596 R⁴.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA.
   I—F H—R
   96.
   Z. W.

Odmiana b. roku na S. O.

2. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA.
   I—FH—R
   X.
   Z. W.

TYP XXI.

Zag. —

Zupełnie jak poprzedzający, ale bez roku powtórzonego na S. G.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA.
   I—F II—R
   96.
   Z. W. Cz. 991.
2. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI.
   Z. W.
3. S. G. Jak Nr. 1, ale popiersie nieforemne.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA. *Rok ? !!*
   Z. W.
4. S. G. SIGI 3. DG. REX. PO. M. D.
   S. O. Jak Nr. 1.
   Cz. 992.
5. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. Jak Nr. 1.
   Z. W.

   15[illegible] R[illegible].
6. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. LI.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI.
   Cz. 1043.
7. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   Z. W.

Dwa te typy XX i XXI możnaby za jeden uważać, gdyż S. O. w obu jest identyczna a w pierwszym jedyna różnica jest, że rok skrócony powtarza się na S. G. Dla rzadkości tego zjawiska, rozdzieliliśmy je tutaj. Nie mają oprócz herbu Podskarbiego i godła Hermana Rüdigiera żadnych innych znaków lub herbów. S. G. tego typu z rokiem w końcu napisu w swym układzie bardzo przypomina typ mennicy Poznańskiéj, przedstawiający te anormalne położenie roku.

Popiersie jest zupełnie identyczne na obu odmianach z popiersiem *c* typu XV i to samo powtarza się w typie następującym w dwóch pierwszych odmianach. Na dwóch drugich jest podobne, ale daleko gorszego rysunku.

TYP XXII.

Zag. 272.

Napis dwuwierszowy poniżéj głoska P herb Lewart w tarczy i rok skrócony.

1598.

1. S. G. SIG. III. D. —. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. R. PO.|P. —. 98.
   Z. W.
2. S. O. . . . . P. —. 98.
   Z. W. Cz. 1097.

1599.

3. **Jak poprzedni ale**
   S. O. GROS. ARG. TRIP. R PO. P. —. 99.
   Z. W. Cz. 1125.
4. **Jak poprzedni, ale koło P—99 gwiazdy.**
   Z. W. Cz. 1126.
5. S. G. SIG. III. — D. G. REX. P. M. D. L.
   S. O. **Jak Nr. 3.**
   Z. W.

1598.

Odmiana: położenie roku i głoski przemienione.

6. **Jak Nr. 2, ale** . . . . . 98—P.
   Cz. 1098.
7. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRI. R. PO. 98—P.
   Z. W.

Jeźli dotąd klasyfikacya trojaków niejakie przedstawiała trudności, to już co do tego typu i następnych nie może być żadnéj wątpliwości, że z mennicy Poznańskiéj wyszły; głoska bowiem P według ordynacyi z 22 Czerwca 1599 ma oznaczać pierwszą literę miasta, w którem moneta wybitą została, nie może więc to być inne miasto jak Poznań.

TYP XXIII.

Zag. 278.

Napis dwuwierszowy, poniżéj rok przedzielony herbem Lewart w tarczy. U góry koło orła głoska P oznaczająca mennicę.

1600.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
P
S. O. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—00.
Z. W. Cz. 1152.

P O
2. S. O. GROS. ARG. . . . .
Z. W. Cz. 1153.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
P
S. O. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—00.
Z. W.

1601.

Popiersie c.

4. S. G. Jak Nr. 1.
S. O. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—01.
Z. W. Cz. 1178.

Trojaki te robotą zupełnie odpowiadają poprzednim i tylko położenie głoski P jest zmienione, oraz rok tu jest całkowity a nie skrócony. Popiersie *a* zupełnie odpowiada temu, któreśmy w poprzednim typie widzieli i które na tych trojakach z głoską mennicy i w różnych mennicach się powtarza. Popiersia *b* i *c* są trochę odmienne ale zawsze do pierwszego bardzo podobne. Jedna odmiana Nr. 2 odznacza się tém, że oprócz głoski P znajduje się jeszcze głoska O koło pogoni również nad napisem. Karol Beyer pod Nr. 301 swych tablic odrysował tę odmianę dosyć rzadką, ale nam się nie zdaje, aby ona osobny typ przedstawiać mogła i aby ta druga głoska miała jakie znaczenie. Cała ta moneta jest niewyraźnie wybita, jak gdyby się z pod stempla była wysunęła, coby może najprościéj istnienie téj głoski wytłomaczyć mogło. W katalogu Mattego pod Nr. 329 znajduje się opisana bardzo piękna klippa tego trojaka zupełnie jak nasz Nr. 4.

– 32 g. Tab VI.

TYP XXIV.

Zag. 279.

Napis dwuwierszowy, poniżej rok rozdzielony herbem Lewart w tarczy bez żadnych znaków mennicznych.

1600.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—00.
   Z. W. Cz. 1136.

1601.

Popiersie b.

2. S. G. SIG. III. D.—. G. REX. PO. M. DL.
   S. O. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—01.
   Z. W. Cz. 1170.

Typ ten aczkolwiek nie przedstawia na to żadnego oczywistego dowodu, bezwątpienia z mennicy Poznańskiej wyszedł, gdyż tak cała jego robota, jak i popiersia odpowiadają zupełnie poprzedniemu typowi. Można by je nawet do jednego załączyć, gdyż się niczem nie różnią, jak opuszczeniem w tym ostatnim głoski P.

TYP XXV.

Zag. —

Zupełnie jak poprzedzający, tylko tu w końcu dwuwierszowego napisu głoska P.

1600 R^2.

1. S. G. SIG. III. D. — GR. EX. P. OMD.
   S. O. GROS. ARG. TRI. R. PO. P. 16—00.
   Cz. 5070.

Zrobiliśmy osobny typ z téj odmiany znajdującéj się w zbiorze Czapskiego, chociaż napis nie jest zupełnie prawidłowy i nasuwa myśl, iż ona jest dziełem ówczesnego fałszerza. Ale z drugiéj strony tak odpowiada trojakom tego rodzaju z mennic Bydgoskiéj i Wschowskiéj, że właściwe tu miejsce znajduje a nie w trojakach anormalnych.

MENNICA BYDGOSKA.[1]

Szczupłe tylko posiadamy wiadomości o mennicy Bydgoskiej, która ani w średnich wiekach, ani do panowania Zygmunta III nie istniała, gdyż o tem nigdzie śladu znaleźć nie można. Niema wszakże wątpliwości, że za tegoż panowania czynną była, jak o tem świadczą zacytowane dokumenta pod mennicą Poznańską, oraz monety początkową głoską miasta tego oznaczone.

Widzieliśmy już, że razem z Poznańską i Wschowską zostawała pod zarządem Hermanna Rüdigera, o którym wiemy, że był mynemistrzem królewskim we wszystkich mennicach Wielkopolskich i nawet takowe dzierżawił (2). Ściśle oznaczyć chwili, w której ta mennica otworzoną została, jest niepodobieństwem, donośnym pewnikiem jéj czynności jest ów medal bity 1596 roku oznaczony głoską B i godłem Hermana Rüdigera, o którym wspomnieliśmy pod mennicą poznańską (3). Atoli monety już od roku 95 posiadamy, które z wszelkiem prawdopodobieństwem téj mennicy przypisać należy. Z tymże rokiem rozpoczyna się szereg trojaków ze znakiem kwiatu o trzech jagodach, który Zagórski przypisuje Janowi Drezdeńczykowi, co jest niewątpliwie potwierdzone faktem, że się na jednym trojaku obok niego znajdują głoski ID odpowiadające doskonale pierwszym głoskom imienia i nazwiska tego myncarza. Wprawdzie robi Zagórski z niego wardaina mennicy krakowskiej, ale znów na to twierdzenie żadnego wiarogodnego

(1) Zdaje się, że miasto Bydgoszcz nie miało prawa bicia monety domowej na swój własny rachunek jak Poznań, o czem już mówilismy lub Wschowa o czem zaraz wspomnieć nie omieszkamy, lub że przynajmniej z prawa tego nigdy nie korzystało. Monety bite za Jana Kazimierza w tem mieście z napisem BIDGOSTIENS były monetą koronną w królewskiej mennicy bitą.

(2) Akta Grodzkie Bydgoskie, oświadczenie Rüdigera w mierze. Karol Bayer. Nowe materyały do historyi mennic w Polsce.

(3) Strona 6, przypisek 21.

żrodła nie podaje, a nam się zdaje być pewnikiem, że Kraków wówczas wcale trojaków nie wybijał i że w tem mieście mennica nie istniała. Kwiat o trzech jagodach spotyka się zawsze na licznych monetach, które są nim ozdobione obok godła Hermana Rüdigera, raz w pierwotnych swych kształtach kwiatu różanego, to z tarczą herbową i głoskami H. R., które jedynie do tego urzędnika menniczego odnieść się mogą. Dowodzi to najwyraźniej, że myncarz, który tego znaku używał, był podwładny Rüdigera dzierżawcy mennic Wielkopolskich a nie mógł mieć żadnej styczności z mennicą krakowską chociażby takowa i istniała.

Nie podobna bowiem przypuścić, aby godło Hermana Rüdigera znajdowało się na innych monetach, jak na tych, które wyszły z mennic będących pod jego zarządem. Nie podlega więc wątpliwości, że monety nacechowane znakiem kwiatu o trzech jagodach do Wielkopolskich mennic należą, i że myncarz lub próbierz, który go używał, a którym był niewątpliwie Jan Drezdeńczyk w jednej z Wielkopolskich mennic ten urząd piastował.

Chodzi więc tylko o wyjaśnienie, do której z nich przypisać ten znak należy. Otoż mamy, jak nam się wydaje, donośny dowód, że Jan Drezdeńczyk był probierzem w mennicy Bydgoskiej. Czytamy bowiem w uniwersale z dnia 5 Marca 1629 roku,(*) iż Podskarbi po śmierci Jana Hase Drezdeńczyka, rodem z Saksonii, który w Bydgoszczy urząd probierza sprawował mianuje na jego miejsce Jana Elsnera, który dawniej ten urząd w krakowskiej mennicy dzierżył, teraz zaś jest tamże niepotrzebny po zaprzestaniu czynności menniczych.

Niewątpliwie z textu tego dokumentu wypływa, że Drezdeńczyk był probierzem w Bydgoszczy a nie wardainem mennicy krakowskiej. Pomyłka szanownego numizmatyka zapewnie ztąd powstała, iż wyraz Ibidem do Krakowa odniósł a nie do Bydgoszczy, jak wskazuje tok wspomnionego uniwersału. Mogłoby być, że to stało się też powodem i innych mylnych jego twierdzeń, któreśmy pod mennicą Poznańską sprostować usiłowali co

(*) Uniwersał Hermolausa Ligęzy Podskarbiego W. K. uwalniający Jakobsohna od próbowania monety, oblatowany 27 Marca 1629 roku M. K. ks. 177 str. 339.

do Hermana Rüdigera i Cikowskiego. Mając bowiem Drezdeńczyka za wardaina mennicy krakowskiej a widząc, że jego znak obok godła Hermana Rüdigera się znajduje i tego pod tę mennicę podciągnął, nie znając dokumentów, które się temu twierdzeniu najzupełniej sprzeciwiają i dowodzą, że Hermann Rüdiger jedynie Wielkopolskie mennice dzierżawił. Przyjmiemy więc zasadę, że kwiat o trzech jagodach mennicę Bydgoską cechuje i cały szereg trojaków, na których się ten znak trafia, do téj mennicy policzymy. Przemawiają za tem odrębne od jednoczesnych poznańskich.

Poznańskich kształty tych monet, różnorodność popiersi a niezaprzeczone podobieństwo pomiędzy typami ten szereg stanowiącemi. Będziemy więc tym sposobem mieli mennicy Bydgoskiej dziewięć typów od XXVI do XXXIV ozdobionych znakiem menniczym Drezdeńczyka. Zachodzi tu wszakże jedna anomalia, którą wytłómaczyć jest trudno a mianowicie, że na pierwszym i ostatnim z tych typów znajduje się pierwotny znak Hermana Rüdigera krzak różany a nie całkowite jego godło na tarczy z głoskami H. R. jak na pośrednich typach, być może, iż Podskarbi naganiał często nadużycie Hermana Rüdigera, który wbrew wyraźnemu przepisowi kładł swój herb obok Podskarbiego, że ta nagana wywoływała krótkotrwałą zmianę, ale że później znów powracano do zwyczaju, który dumie Rüdigera dogadzał. Z rokiem 1598 rozpoczyna się szereg trojaków, oznaczonych głoską B jako początkową imienia miasta Bydgoszczy stosownie do ordynacyi z 22 Czerwca 1599 roku. Te trojaki już niewątpliwie z mennicy Bydgoskiej pochodzą i są najjawniejszém świadectwem jéj istnienia, ciągną się zaś w rozmaitych kształtach do roku 1601. Jest ich siedm typów rozmaitych, o ktorych nie ma nic do powiedzenia, bo ich pochodzenie nie może podlegać żadnej wątpliwości i już przez dawniejszych numizmatyków Bandtkiego i Zagórskiego wyświecone i stwierdzone zostało (5). Nie mają one żadnych szczególnych znaków i godeł menniczych, nad któremiby się zastanawiać można, badać ich pochodzenie i znaczenie, ale ściśle odpowiadają przepi-

(5) Szeląg z roku 1599. Zagórski nr. 205, szeląg z roku 1601. Zagórski nr. 206 z podwójną głoską B, oraz nader rzadki grosz z roku 1598, Zagórski nr. 222 pochodzą również z tej mennicy.

som już tylekroć wspomnianej ordynacyi, która nakazywała kłaść na monetach jedynie herb Podskarbiego poniżej królewskich oraz początkowa głoska tego miasta, w którem się moneta myncuje.

Policzmy wszakże do tej mennicy jeszcze dwa inne typy nie oznaczone głoską B, ale o których z wszelkiem prawdopodobieństwem orzec można, że też do niéj należą. I tak typy XXXV i XXXVI musimy do niéj zaliczyć, z powodu popiersia najzupełniej identycznego z popiersiem cechującém trojaki, oznaczone głoską B. Nietylko popiersia, ale cały styl tych monet, robota, wykonanie, wyraźnie wykazują ich związek z całą świtą trojaków Bydgoskich, a rozróżniają je od okazów innych mennic. Znajduje się na obu tych typach doskonałéj roboty i pięknych kształtów całkowite godło Hermana Rüdigera a na jednym z nich herb Stanisława Cikowskiego, jakeśmy o tém pod mennicą Poznańską wspomnieli. Typ XXXV przypomina bardzo rysunkiem typ XVIII mennicy poznańskiej, ale jest dwuwierszowy. Typ zaś XXXVI typ XXI téjże mennicy, mając téż tę samą różnorodność w napisie na S. O. Nie zdaje nam się wszakże, aby ten fakt osłabiał nasze domniemania co do pochodzenia tych dwóch typów z mennicy Bydgoskiéj, gdyż robota i popiersia nader są różne, a pewien związek musiał istnieć między wszystkiemi Wielkopolskiemi mennicami, gdyż były pod jednym zarządem i na wszystkich te same godła przełożonego Hermana Rüdigera się znajdują. Tę samą uwagę zrobić musimy co do popiersi, które w niewielu okazach trojaków ozdobionych znakiem Drezdeńczyka mają niezaprzeczone podobieństwo z popiersiami trojaków poznańskich, ale przez nas za Bydgoskie są uważane z powodu owego znaku. Z rokiem 1601 ustała czynność wszelkich mennic w Koronie, lecz wkrótce potem mennica Bydgoska na nowo otworzoną została i pod przewodnictwem Jakóba Jakobsona rozpoczęła wybijać monetę w rozmaitych gatunkach i w znacznej bardzo ilości; trojaków wszakże z téj epoki niema i dlatego bliższe szczegóły o czynności tej mennicy w tym drugim peryodzie jéj istnienia do szczupłego zakresu naszej obecnej pracy nie należą.

Rozróżniliśmy zatem w ciągu tej pracy trzy kategorye trojaków wyszłych z mennicy Bydgoskiej.

1) Trojaki ze znakiem menniczym Drezdeńczyka typów 9, XXVI—XXXIV.

2) Trojaki z Herbem Hermanna Rüdigera typów dwa XXXV i XXXVI.

3) Trojaki z głoską B typów siedm od XXXVI do XLIII.

TYP XXVI.

Zag. 259.

Napis trójwierszowy poniżej herb Lewart w tarczy pomiędzy różą a kwiatem o trzech jagodach bez tarcz. U dołu koło tarczy z herbem Lewart głoski I—F. Rok skrócony na S. G. —

1595 R^2.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L. 95.
   S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/POLONIAE
   Z. W. Cz. 6717.

1596.

2. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.
   S. O. . . . . POLONI:
   Z. W.
3. S. O. . . . . POLONIA.
   Z. W.
4. S. O. . . . . POLONIAE.
   Z. W.

Popiersie b.

5. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.
   S. O. GROS. ARG/TRIP. REG: POLONI.
   Cz. 982.
6. S. O. GROS. ARG/TRIP. REG:/POLONIA.
   Z. W. Cz. 983.
7. S. O. . . . . POLONIAE.
   Z. W. Cz. 984.

b. r. R^2.

Popiersie c.

8. S. G. SIG. III. G. — REX. PO. M. D. LI.
S. O. jak nr. 1.

Z. W.

Przyjąwszy za pewnik, że Jan (Drezdeńczyk) był myncarzem Bydgoskim, wszystkie trojaki nacechowane jego znakiem kwiatem o trzech jagodach do mennicy Bydgoskiej zaliczamy, rozpoczynając ten szereg tym typem, który zdaje się pierwszym być wyszłym z tej mennicy, gdyż jest jedyny, który sięga jeszcze roku 1595. Cechuje go obok znaku menniczego Drezdeńczyka kwiat różany zupełnie taki, jakeśmy go na monetach Poznańskich w typach XIV i XV napotkali i któryśmy Hermannowi Rüdigerowi dzierżawcy mennic Wielkopolskich przypisali. Popiersia są trzy odrębne: dwa pierwsze znajdują się na jedynym okazie z roku 1595 i na 6 z roku następnego, bardzo do siebie podobne, gdyż oba mają te same rysy a odmienne głównie w kształcie korony, powtarzają się w trzech następnych typach. Popiersie *c* zupełnie od nich odmienne pod każdym względem, i które tu na jednym tylko okazie bez roku spotykamy, powtórzy się w dalszym ciągu tej pracy w typach XXX i XXXI. — Popiersie *b* przypomina popiersia w typach XX i XXI mennicy Poznańskiej, ale jest lepszej roboty; możnaby je tak jak znak Rüdigera uważać za łącznik między temi dwoma mennicami, które pod jednym pozostawały zarządem.

TYP XXVII.

Zag. 258.

Napis trójwierszowy, poniżej herb Lewart na tarczy z głoskami I—F, róża z głoskami H—R a u dołu pośrodku kwiat o trzech jagodach z głoskami I—D. Rok na S. G. w końcu napisu.

1596 R^2.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L. 96.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG./POLONIAE.
I—FH—R.
I—D

Zag. 258.

2. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.

Z. W. Cz. 986.

b. r. R^4.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Z. W.

4. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LI.
Cz. 1670.

Typ ten wielkiej jest wagi dla badania pochodzenia trojaków, gdyż dowodzi najdobitniej, że kwiat o trzech jagodach jest znakiem Drezdeńczyka, tu bowiem obok niego znajdują się pierwsze głoski imienia i nazwiska tego mynemistrza. To też po raz pierwszy w tej mennicy znajduje się całkowity herb Hermanna Rüdigera również z głoskami. Popiersie *a* tego typu zupełnie odpowiada popiersiowi *a* w typie poprzednim i powtarza się w dwóch następnych. Drugie popiersie na okazach bez roku jest bardzo odmienne i nie można w niem żadnego podobieństwa ze zwykłemi kształtami tej mennicy rozpoznać; jest ono wyjątkowe i nigdzie na podobne natrafić nie mogliśmy. Czy popiersia na okazach 3 i 4 są zupełnie identyczne, nie jest nam wiadomem.

TYP XXVIII.

Zag. 260.

Zupełnie jak poprzedni z tą tylko rożnicą, że tu koło kwiatu o trzech jagodach niema głosek I—D.

1596 R².

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG./POLONIAE.
I—FH—R.
Z. W. Zag. 260.

Popiersie b.

2. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO: M. D. L. 96.
Z. W. Mathy. 565.

3. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L. 96.
Z. W. —

b. r. R².

Popiersie c.

3. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONIAE.
Z. W.

4. S. G. SIG. 3. D. G. * REX. DO. M. D. LI.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG:/POLONIAE.
Z. W. Cz. 1671.

Odmiana bez herbów i znaków.

1596.

Popiersie a.

5. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO: M. D. L; 96.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONIA.
Z. W.

Trojaki tego typu bez wątpienia wyszły z tej samej mennicy co i dwa poprzednie typy, bo nietylko mają te same kształty, są identycznej, bardzo pięknej roboty, ale i popiersia są takie same. Popiersie *a* dwóch poprzednich tu się pod *a* także powtarza, a popiersia *b* i *c* odpowiadają najdokładniej popiersiom opisanym temi samemi głoskami w typie XXVI, z których *c* jest tu tak jak tam bez roku.

Umieściliśmy tu pod nr. 5 odmianę bardzo ciekawą po S. G. zupełnie identyczną z nru 1, ale która po S. O. ma napis daleko większemi głoskami wybity, nad niem herby państwa i znak wartości, ale pod napisem brakuje herbów i znaków menniczych. Nie zdaje się być ten trojak owocem fałszerzy, gdyż kruszec i robota zupełnie normalne, jest on raczej pomyłkowy lub nieudaną próbą. Nie umieściliśmy go też pod osobnym typem z tego powodu, że zupełnie do okazów powyższych podobny.

TYP XXIX.

Zag. —

Jak na trzech poprzedzających typach rok skrócony znajduje się na S. G. w końcu napisu. Na S. O. napis trójwierszowy herby i znaki jak na dwóch poprzednich, ale tu kwiat o trzech jagodach rozdzielił rok skrócony.

1596 R^6.

1. S. G. SIG. III. D: G. REX. PO. M. D. L. 9 . 6.
   S. O. GROS. ARG/.TRIP. REG./POLONIAE.
   I—FH—R.
   9—6
   Z. W. —

Rzadki ten typ zdaje się być przejściem od poprzednich kształtów z rokiem skróconym na S. G. do typu następnego, nader pospolitego z rokiem na S. O. podzielonym kwiatem o trzech jagodach. Jedyne znane nam popiersie zupełnie odpowiada popiersiowi *a* w typach XXVI, XXVII i XXVIII i już później się nie powtarza, gdyż zastępuje je popiersie oznaczone głoską *c* w typach XXVI i XXVIII daleko gorszej roboty i mniej wykończonego rysunku.

TYP XXX.

Zag. 264.

Zupełnie jak poprzedni bez roku na S. G.

1596.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M: D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONIAE.
   Z. W. 987.
2. S. G. . . . . M. D. LI.
   Z. W. Cz. 5049.
3. S. G. SIG. 3. D. — . — G. — REX. PO. M. D.
   Z. W.
4. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   Z. W.
5. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
   Z. W. Cz. 988.
6. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONIE.
   Z. W. Cz. 989.
7. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D.
   Z. W.

1597. —

8. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. AR.G/TRIP. REG./POLONIAE.
I—FH—R
97
Z. W. Cz. 1033.

9. S. G. SIG III D G REX PO M D L
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONIAE.
Mathy 573.

10. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LI.
Z. W. Cz. 1032.

11. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. LI.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONIA.
Z. W.

Popiersie b.

12. S. G. SIG. 3. D. G. R. — EX. PO. M. DL.
S. O. Jak nr. 8.
Z. W. Cz. 1034.

13. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. DL.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG/POLONIAE.
Cz. 1036.

Popiersie c.

14. S. G. SI. G. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLONIA.
Z. W.

15. S. G. IG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Z. W.

Pospolity ten typ ma trzy odmienne popiersia: pierwsze jest identyczne z popiersiami oznaczonemi głoską *c* w typach XXVI i XXVIII i raz jeszcze na niego natrafimy w typie następującym. Rzec można że to popiersie charakteryzuje te dwa typy, gdyż w tym to znajduje się na wszystkich okazach z roku 1596 i na 3 z roku 1597 w następnym na wszystkich bez wyjątku.

Popiersie *b* rysami twarzy i kształtami swemi temu pierwszemu zupełnie odpowiada i w tem tylko się różni, że tu kryza prosto stojąca zastępuje kołnierz wyłożony. Nakoniec popiersie trzecie *c* jest bardzo nieforemne i dziwnych kształ-

tów, tak że trudno uwierzyć czy ono mogło z tejże samej mennicy wyjść co poprzednie, ale niema żadnej zasady, aby te okazy za fałszerskie poczytać dość normalnej próby i wagi.

TYP XXXI.

Zag. —

Zupełnie jak poprzedni, ale rok nie koło znaku Drezdeńczyka tylko rozmaicie położony.

1596 R². — R^6.

Rysunek I. rok koło znaków Cz. 990.

1. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONIE.
   9 I—FH—R 6.
   Z. W. Cz. 990.

Rysunek 2. rok po bokach tarczy z herbem Lewart *inedit.*

2. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. DL.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./ POLONIAE.
   I—FH—R.
   9—6. — R^4
   Z. W.

Rysunek 3. rok nad napisem Cz. 6718.

3. S. G. SIG. Z. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. $\overset{9}{\text{G}}\text{ROS. AR}\overset{6}{\text{G}}$./TRIP. REG./POLONIAE. —
   Z. W. Cz. 6718.
4. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. DLI.
   Z. W.
5. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L. — R^1
   Z. *W.*

Typ ten możnaby uważać za prostą odmianę poprzedniego, gdyż się tem tylko różnią, że rok tu jest rozmaicie położony, a nie jak w tamtym koło kwiatu Drezdeńczyka; raz znajduje się pod napisem rozdzielony herbami podskarbiego i dzierżawcy mennic, to znów obok tarczy z herbem Lewart skośnie położony lub też

nad pierwszym wierszem napisu rozdzielony herbami państwa. Popiersie jakeśmy to już wspomnieli, jest na wszystkich pięciu okazach jednostajne i identyczne z popiersiem *c* w typach XXVI i XXVIII oraz z popiersiem *a* w typie poprzednim.

TYP XXXII.

Zag. —

Zupełnie jak typ XXX ale napis dwuwierszowy.

1597.

Rzsunek 1. z kwiatem Drezdeńczyka.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. R. PO. I—FH—R.
   97
   Z. W. Cz. 1035.
2. S. G. SIG. III. D. — .. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG:/TRIP. R. PO:
   Mathy 572.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. III. D. — . G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP: R. PO:

Rysunek 2. z gałązką sękatą zamiast znaku Drezdeńczyka. Sk. B. 314.

1597.

Popiersie b.

4. S. G. SIG. III. D. — . G. REX. PO. M. DL.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. R. PO.
   Z. W. Cz. 1037.

1598.

5. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. Jak poprzedni, ale 9—8.
   Z. W.
6. S. G. Zupełnie jak nr. 4.
   Cz. 1071.

Typ ten różniący się nader mało od poprzedniego układem S. O., gdyż różnica w tymże, jest w napisie dwuwierszowym, tam zaś trzechwierszowy przedstawia dwie odmiany, któreśmy osobnemi rozróżnili rysunkami. Na pierwszej znajduje się kwiat Drezdeńczyka i to niewątpliwie upoważnia nas do umieszczenia tego typu pod mennicą Bydgoską. Na drugiej kwiat ten zastąpiony jest gałązką sękatą, zupełnie taką jakeśmy je widzieli w mennicy Poznańskiej w typie XV rysunek *b*. To też było powodem, iż Karol Bayer trojaka tego za poznański wziął i pod tą rubryką zamieszczony jest w skorowidzu pod nr. 314 jako typ zupełnie różny od nru 310. Myśmy wszakże pomimo tej powagi te rysunki w jeden typ złączyli, gdyż podobieństwo roboty i układ monety są uderzające tak jak i jednostajność popiersi. Tych jest w tym typie dwa trochę odmiennych i zupełnie niepodobnych do dotychczasowych popiersi mennicy, która nas obecnie zajmuje, ale które znów znajdujemy w dalszych typach od XXXV do XLII jednostajnie się powtarzające. Zdaje się więc, że typ ten był pierwszą próbą tego całego szeregu monet Bydgoskich, co nas zniewoliło tu oba rysunki umieścić. To wszakże bynajmniej nie tłumacay anomalii, że zamiast znaku Drezdeńczyka właściwego tej mennicy znajduje się na kilku okazach odmienne godło, na któreśmy już w mennicy poznańskiej natrafili. Z pewną więc tylko wątpliwością stawimy twierdzenie co do pochodzenia tego trojaka, tem bardziej że i popiersie na niem będące nie wiele się od poznańskich z owej epoki różni, jakeśmy to już wspomnieli, zwracając uwagę na jednostajność wyrobów wszystkich mennic Wielkopolskich będących jak wiadomo pod jednym zarządem. Rysunek I. niewątpliwie z Bydgoskiej pochodzący mennicy istnieje tylko z jednego roku 1597 i ma dwa odmienne popiersia. Rysunek 2, którego pochodzenie jest wątpliwe, trafia się w obu latach 97 i 98 i ma jedno popiersie zupełnie takie, jak jedno z dwóch pierwszych rysunku 1.

TYP XXXIII.

Zag. —

Napis trójwierszowy z rokiem skróconym w trzecim wierszu napisu, poniżej herb Lewart w tarczy z głoskami I—F róża w tarczy z głoskami H—R a u dołu kwiat o trzech jagodach.

1597.

Popiersie a.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. — REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLO 97··

Z. W.

2. S. G. SIGI. .3 D: G··REX. PO. M. D. L.
Z. W. Cz. 1038.
3. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. DL.
S. O. . . . . /POLON. 97.
Z. W.
4. S. G. Jak nr. 2.
S. O. GROS: ARG./TRIP: REG./POLONI 97.
Z. W.
5. S. G. SIG. 3. D: G. REX. PO: M: D: LI.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG./POLO. 97.
Z. W.
6. S. G. SIG: 3. D: G ·· REX: PO: M: DL. I.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLO. 97.
Z. W. Cz. 1039.
7. S. G. SIG. 3. D. — G. REX. PO. M. DL.
S. O. . . . . /POLON. 97.
Z. W.
8. S. G. SIG. 8. D. G. — REX. PO. M. D. L.
Cz. 1041.
9. S. G. SIG. 3: DG** — REX: PO. M. D. LI.
Z. W. Cz. 1042.
10. S. G. SIG. 3. D** G** — REX: POM. D. L. I
Mathy 574.
11. S. G. SIG. 3. D: G** — RE. X. PO. MDLI.
S. O. . . . . POLONI. 97.
12. S. G. SIGI G. 3. D: G. REX. POL. M: D. L.
Cz. 1040.

Popiersie b.

13. S. G. SIG. 3. D. G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. GRO. S. ARG./TRIP. REG./POLON. 97.
Z. W.
14. S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONI 97.

Popiersie c.

15. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLON. 97.
Z. W.

Odmiana z podwójnym rokiem

S. G. 96. S. O. 97 R^{6}.

16. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. DL. 96.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLON. 97.
Z. W.

Układem znaków menniczych przypomina ten typ trzy poprzednie i jedynie od nich się różni położeniem roku, który tu skrócony znajduje się w trzecim wierszu napisu na S. O. Zbliża się tem do typu XVIII w mennicy Poznańskiej i nawet popiersie *a* tego typu przypomina szczególne popiersie *b*, na któreśmy tam uwagę zwrócili. Wszakże tu znak Drezdeńczyka zdaje się stanowczo kwalifikować ten typ do mennicy Bydgoskiej. Potwierdza to mniemanie odmiana nader rzadka, którą w końcu podajemy z podwójnym rokiem raz na S. O. jak wszystkie okazy tego typu, a drugi raz po S. G. jakeśmy widzieli go w typach XXVI, XXVII, XXVIII i XXIX. W tej odmianie cały układ S. G. i popiersie najzupełniej odpowiadają wspomnionym typom i stanowi ona niejako łącznik między niemi a typem obecnie nas zajmującym, dowodząc, że one wszystkie z jednej wyjść musiały mennicy. Oprócz tych dwóch, bardzo odmiennych popiersi, znajdują się w tym typie jeszcze dwa inne, jedno oznaczone głoską *b*, w rysach twarzy z popiersiem *a* prawie identyczne, ale z kołnierzem i szyszakiem odmiennych kształtów i drugie *c* nieforemne, bynajmniej do innych niepodobne, ale któreśmy już widzieli w typie XXX tą samą głoską oznaczone, i na które zwróciliśmy także uwagę. Wyżej wspomniona odmiana na szczególną zasługuje uwagę, gdyż ma S. G. znajduje się rok 96 a na S. O. 97 musi zatem być nader rzadka i dotychczas nigdzie opisaną nie była.

TYP XXXIV.

Zag. 266.

Napis trójwierszowy z rokiem skróconym w trzecim wierszu napisu, poniżej herb Lewart w tarczy pomiędzy różą i kwiatem o trzech jagodach.

Popiersie a.

1597.

1. S. G. SIG. 3. D: G. — REX. PO. M. DL.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLO. 97.
Z. W.

2. S. G. SIG. 3. D. G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLO. 97.
Z. W.

3. S. G. SIG. 3. D. G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS: ARG./TRIP: REG./POLO. 97.
Z. W.

4. S. G. SIGI. 3. D. — G. R. REX. POL. M. D. L.
Z. W.

5. S. G. SIGI. 3. D. G. — REX. POL. M. D. L.
S. O. Jak Nr. 2.
Z. W.

Popiersie b.

6. S. G. SIG. 3. D. G. — REX. PO. M. D. L. I.
S. O. Jak Nr. 3.
Z. W.

7. S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLO 97.
Cz. 1027.

8. S. G. SIG. 3. D. G: -- REX. POL. M. DL.
S. O. Jak 3.
Z. W.

9. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. Jak 2.
Cz. 1029.

10. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. POL. M. D. L.
Z. W.

11. S. G. SIGI. 3. D. — G. REX. POL. M. DL.
S. O. Jak 7.
Z. W. Cz. 1028.

12 S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLO: 97.
Z. W.

13. S. G. SIGI. 3. D: — G. REX. PO. M. DL.
S. O. Jak 7.

14. S. G. SIGI 3 D G — REX PO M DL
S. O. GROSS: ARG./TRIP. REG./POLO. 97.
Cz. 1030.

15. S. G. SIGISM. 3. DG . . . REX. POLO. M. DL.
S. O. GROSS: ARG./TRIP. REG./POLON. 97.
Cz. 1031.

1598 R^2.

16. S. G. SIGI. 3. D: G. REX. POL. M. DL.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG/POLO: 98.
Z. W.

Typ ten zupełnie odpowiada pierwszemu typowi tej mennicy i różni się od niego tylko położeniem roku, w tamtym bowiem znajdował się tenże na S. G. tu zaś na S. O. w końcu trzechwierszowego napisu. Pośrednie typy miały wszystkie obok znaku Drezdeńczyka godło Hermanna Rüdigera na tarczy z głoskami początkowemi jego imienia i nazwiska, tu zaś powracamy do pierwotnych kształtów, więcej do znaku menniczego niż do herbu podobnych, któreśmy i w mennicy poznańskiej i w typie XXVI tej mennicy, obecnie nas zajmującej widzieli. Nasuwa to myśl, że używanie herbu przez dzierżawcę mennic, co się w istocie przepisom sprzeciwiało, nie podobało się władzom mennicznym, i że dlatego powracano czasem w mennicach pod zarządem Rüdigera będących do tych skromniejszych kształtów. Popiersia w tym typie mamy dwa odmienne, jedno *a* zupełnie jak popiersie tą głoską w typie poprzednim oznaczone, oraz popiersie *b*, które bardzo jest podobne do popiersia *a* typu XXXII i które też w następnym typie natrafiamy.

TYP XXXV.

Zag.

Napis dwuwierszowy z rokiem skróconym w końcu drugiego wiersza poniżej herb Lewart na tarczy i 1—F, herb Radwan na tarczy i S. C. a w pośrodku róża także w tarczy z głoskami H—R

1597.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D: — . G. REX. PO. M. D L.
S. O. GROS. ARG/TR. R. PO. O. 97.
Z. W. Cz. 1044.

2. S. G. SIG. III. D: G. — REX. PO. M. D. L.
Cz. 1045.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. DL.
S. O. GROS ARG./TRI. R. PO. 97.
Z. W.

4. S. G.: SIG. III. D: G. — REX. PO. M. D. L.
Z. W.

Popiersie c.

5. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L
S. O. Jak nr. 1.
Z. W. Cz. 1046.

1598.

Popiersie b.

6. S. G. SIG. III. D: G. — . REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO. 98.
Z. W. Cz. 1073.

Typ ten jest dalszym ciągiem świty trojaków Bydgoskich rozpoczętej typem XXXII i odznaczającej się lepszą robotą i daleko piękniejszem wykonaniem od trojaków Bydgoskich oznaczonych znakiem menniczym Drezdeńczyka. Zamiast tego ma godło Stanisława Cikowskiego i już w przedmowie powiedzieliśmy dla jakiej przyczyny go do mennicy Bydgoskiej zaliczamy, choć z pewną tylko wątpliwością czynimy to. Popiersia tego typu *a* i *b* zupełnie popiersiom typu XXXII odpowiadają, jedno bardzo do ostatniego podobne, ma szyszak daleko wyraźniej narysowany i jest szczególnie pięknej roboty.

TYP XXXVI.

Zag. —

Napis dwuwierszowy poniżej herb Lewart w tarczy i I—F herb róże w tarczy i H—R a na samym dole pośrodku rok skrócony.

1598 R.

1. S. G. SIG. III. D. G. — . REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO./I—F H—R.
98
Z. W.

2. S. G. SIG. III. D. G. — . REX. PO. M. D. L.
Z. W. Cz. 1072.

I o tym typie mowa była w przedmowie; jedyne popiersie jest identyczne z popiersiem *b* w typach XXXII i XXXV a powtarza się na następujących z głoską B, które już bez żadnej wątpliwości z mennicy Bydgoskiej wyszły. — Wprawdzie jest niezaprzeczone podobieństwo między tem popiersiem a popiersiami znajdującemi się na okazach mennicy Poznańskiej z głoską P, jednakowoż przy bliższem ich badaniu różnice w robocie występują i to nas zniewoliło typy XXXII, XXXV i XXXVI tu zamieścić choć się one i do mennicy Poznańskiej kwalifikować zdają.

TYP XXXVII.

Zag. 268.

Napis dwuwierszowy, poniżej herb Lewart w tarczy pomiędzy rokiem skróconym a głoską B. —

1598.

1. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO./98—B.
Z. W.
2. S. G. SIG. III. D. G. — . REX. PO. M. D. L.
Z. W. Cz. 1092.
3. S. G. SIG. III. D: G. — REX. PO. M. D. L.
Z. W.
4. S. G. Jak nr. 2.
S. O. . . . . 98—B —
Z. W.

1599.

5. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./:TRI. R. PO/. 99—B.
Z. W. Cz. 1122.
6. S. G. Jak nr. 2, ale 99—B.
Z. W.
7. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
Cz. 1123.

8. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D.
Cz. 5067.

9. S. G. SIG. 3. D. — G. REX. PO. M. D.
S. O. GROS. ARG./TRIP. R. PO./99—B.
(fałszerski). — *Z. W.*

1600.

10. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP. R. PO./600—B.
Cz. 5069. -

TYP XXXVII a.

Zag. —
Jak poprzedni, ale położenie roku i głoski B przemienione.

1598 R[1].

1. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO./B:—98.
Z. W. Cz. 1094.

2. S. G. SIG. III D. — G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP: R. PO/B—98.
Z. W.

TYP XXXVIII.

Zag. —
Zupełnie jak typ XXXVI ale Lewart bez tarczy.

1598 R[2].

1 S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRI. R. PO./.98—B.
Cz. 1096.

1599 R[1].

2. S. G. SIG. III. D: — . G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . 99—B.
Z. W.

3. S. G. SIG: III. D. G. — . REX. PO. M. D. L.
Z. W. Cz. 1124.

TYP XXXIX.

Zag. 269.

Napis dwuwierszowy poniżej herb Lewart w tarczy z głoskami I—F rozdziela rok skrócony; na prawo u dołu głoska B.

1598 R[2].

1. S. G. SIG. III. D: G. — . REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG/TRI. R./PO 9I—F8.
B.
Z. W. Cz. 1095.

TYP XL.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżej herb Lewart rozdzielający rok skrócony i głoski I—F; na lewo gwiazda na prawo głoska B.

1598 R[2].

Rys. 1. I—F u góry, rok u dołu.

1. S. G. SIG. III. D: G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO. * I—F B.
9 8
Z. W. Cz. 5062.

Rys. 2. rok u góry, I—F u dołu.

2. S. O. . . . . * 9—8 B.
I—F
Z. W.

TYP XLI.

Zag.

Napis trójwierszowy, trzeci wiersz przedzielony górą tarczy z herbem Lewart, poniżej rok skrócony po prawej, głoska B po lewej stronie tejże tarczy.

1599 R^5.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO./LO—NI
   99—B.
   Z. W.

TYP XLII.

Zag. —

Napis dwuwierszowy poniżej rok cały przedzielony głoską B.

1600 R^3.

1. S. G. SIG. × III. D. × G. × REX. × M. × DL.
   S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO./16 BOO.
   Z. W.

Typ ten tak jak i poprzedni nigdzie dotąd nie opisane różnią się tak dalece od zwykłych okazów tej mennicy, tak mają odrębne kształty i nie staranną robotę, że je można bardzo posądzić o nieprawowite pochodzenie. Nie przedstawiają wszakże żadnych nadzwyczajnych anormalności a z powodu głoski B, tu je umieszczamy nie chcąc bynajmniej przesądzać kwestyi czy nie są utworem ówczesnych fałszerzy. Według Karola Beyera robota tego ostatniego przypomina trojaki Rygskie, może więc tamże podrobiony został.

TYP XLIII.

Zag. 276.

Napis dwuwierszowy z głoską B w końcu drugiego wiersza poniżej herb Lewart w tarczy przedziela rok cały wypisany.

1600.

1. S. G. SIG III D — G. REX. PO. M. DL.
   S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO. B/. 16—00
   Z. W. Cz. 1145.
2. S. G. SIG. III. D. -- G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. koło III róże.
   Z. W. Cz. 1150.
3. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. koło III gwiazdy.
   Z. W. Cz. 1148.
4. S. G. SIG. III. D. o — G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. Jak nr. 1.
   Cz. 1146.
5. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D.
   S. O. Jak Nr. 2.
   Cz. 1149. M. 608.
6. S. G. SIG. III. D: G. — REX. PO. M. D. L.
   S. O. Jak Nr. 1.
   Cz. 1147.
7. S. G. SIG. III. D. G . — . REX. PO. M. D. L.
   S. O. Jak Nr. 2.
   Cz. 1151.
8. S. G. SIG. III. D: G. — REX. PO. M. D. L.
   Z. W.
9. S. G. SIG. III. D: G: — REX. PO. M. D. L.
   Z. W. —
10. S. G. SIG. III. D: G. — REX. PO. M. D. L.
    Mathy 612.

11. S. G. jak poprzedni.
S. O. koń III [illegible]

Mężny 114.

1601.

12. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG. TRI. PO. B. [illegible]

Z W.

13. S. G. . . . . PO. M. L.

Cz. 1105.

14. S. G. SIG. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.

Z W. Cz. [illegible]

MENNICA WSCHOWSKA.

Mówiąc o mennicy wschowskiej, należy rozróżnić mennicę miejską, która jeszcze w średnich wiekach istniała i na rachunek miasta denarową wybijała monetę, oraz królewska, która tylko przez krótki przeciąg czasu za panowania Zygmunta III czynną była i głównie wybijała trojaki nader podobne do równoczesnych Bydgoskich.

Najdawniejszą wzmiankę o mennicy miejskiej znajdujemy w Długoszu [1]), który pod rokiem 1343 wspomina, że Kazimierz Wielki zatwierdził miastu temu przywilej już dawno jemu służący, bicia własnej monety. Dodaje ten historyk, iż miasto z prawa tego za jego korzystało czasów [2]).

W roku 1404 w poniedziałek wśród Oktawy Bożego Ciała Władysław Jagiełło odnowił ten przywilej, nakazując wybijanie drobnej monety pod godłami królewskiemi, to jest orła po jednej a krzyża podwójnego po drugiej stronie z dwoma pierścieniami, które były zarazem herbem miasta [3]). Nie dochowały się nam wszakże denarki Wschowskie z czasów Kazimierza Wielkiego i znane są tylko takowe bite już po przywileju z 1404 roku, noszą bowiem w tarczy krzyż podwójny Jagielloński [4]). Istnieją dalej podobne denary z czasów Zygmunta Augusta z lat 1551—1559 1562, o których Zagórski wspomina mówiąc o mennicy Wschow-

---

[1]) Długosii historiae Polonicae III 209 Zagórski str: 39.

[2]) Dr. Piekosiński: O monecie str. 170:

[3]) Ibidem:

[4]) Dr. Piekosiński. O monecie. Tablica II. Nr. 38 III 39 40 VI. Sądząc z rysunków i kształtów orła typ II 38 jest najdawniejszy, następnie przyjdzie typ III 40, który już może pochodzić z czasów Kazimierza Jagiellończyka, a na ostatku typ VI 104, na którym orzeł jest wiernie z denarów Jana Olbrachta naśladowany.

skiej za Zygmunta III podając wszakże tylko rok 1550, którego istnienie jest wątpliwe [5]).

W końcu miasto Wschowa z dawnego prawa swego korzystało za Zygmunta III i wybijało denary pojedyńcze od r. 1588 do 1609[6]). Znajduje się też z tych czasów w lustracyi Starostwa Wschowskiego 1616 roku wzmianka, że mieszczanie okazali lustratorom przywilej Zygmunta I z roku 1525 potwierdzający nadane im przez Władysława Jagiełłę prawo bicia monety pod godłami królewskiemi, lecz że jej nie biją z tej przyczyny, iż Panowie Szlązcy onej od nich brać nie chcą i innym brania zakazują. Proszą więc mieszczanie, aby Król J. M. swoją władzą ten zakaz uchylił, albo żeby im pozwolił inną monetę, mianowicie kwartniki lub szelągi wybijać[7]). Zdaje się wszakże, iż podobnego rozszerzenia służącego im przywileju Wschowianie nie uzyskali, gdyż żadnej późniejszej monety jak denary z 1609 roku nie posiadamy i nie istnieją żadne trzeciaki, któreby tej mennicy przypisać można. Wiemy, że w tym samym czasie Poznań to prawo, o które mieszczanie Wschowscy prosili, uzyskał i potrójne denary wybijał. Widać więc, że miasto już później ze starodawnego swego przywileju nie korzystało, nie znajdując w nim żadnego zysku, co potwierdzonem jest przez lustracyą Starostwa 1629 roku, w której niema już o mennicy ani o monecie żadnej wzmianki.

Co do mennicy królewskiej istnienie jej jest nam już dowiedzione przez dokumenta zacytowane pod mennicą Poznańską, a z których wypływa, że ta mennica wraz z Poznańską i Bydgoską zostawała pod zarządem Hermanna Rüdigera.

Dalej znajduje się w archiwum miasta Poznania dokument tyczący się wyłącznie mennicy Wschowskiej, a którego wypis posiadamy. Przed aktami grodzkiemi Poznańskiemi[8]), Ernest Knorr administrator mennicy Wschowskiej protestuje przeciw zapozwaniu go przed niewłaściwą jurysdykcyę, gdyż on tak jak cała jego men-

---

[5]) Zagórski str. 39 i 40.

[6]) Zagórski str. 40 Nr, 333—335.

[7]) Zagórski str. 40.

[8]) Inscr. Castr. Posn. feria secunda post festum Assumptionis Beatae Mariae Virg. proxima ad 1597.

nica tylko przed Jakóbem Cieleckim Superintendentem mennic królewskich w Wielkopolsce odpowiadać winien. W pomoc temu dokumentowi przychodzi szostak z roku 1601[9]), na którym znajduje się monogram złożony z głosek E. K. przebitych hakiem hutniczym. Głoski te jedynie do imienia i nazwiska Ernesta Knorra odnosić się mogą, zkąd wniosek, że ta moneta z mennicy Wschowskiej wyszła i że wszystkie trojaki od roku 1598—1601, które tej mennicy przypisujemy, pod jego zarządem prawdopodobnie wybite zostały, choć żadnego okazu z tym jego monogramem nie znamy.

Trojaki te jakeśmy to już powiedzieli są nadzwyczaj podobne stylem i robotą do trojaków Bydgoskich, z tychże lat a też i do niektórych typów ówczesnych mennicy Poznańskiej, są one z wyjątkiem dwóch typów oznaczone głoską F początkową tego miasta, Fraustadt w języku niemieckim, który prawie wyłącznie używany był wówczas w sprawach menniczych. Typów tych jest ośm a dziewiąty LIII nie mający głoski F bez zaprzeczenia do tej mennicy także należy, gdyż nie przedstawia żadnej od poprzedzającego LI typu różnicy, jak właśnie tylko opuszczenie tej głoski mającej według przepisu w ordynacyi z 22 czerwca 1599 roku rozróżniać wyroby rozmaitych mennic. Ta anomalia, za taką bowiem uważać ją musimy, jako odstąpienie od wyraźnego prawnego przepisu w jednym roku 1601 się znajduje, ale w dosyć licznych bynajmniej nie rzadkich odmianach, co dowodzi, że ona nie z prostej pomyłki powstała. Ciekawem jest zjawiskiem, że się ona i w mennicy Poznańskiej równocześnie znajduje. W ogóle godną jest zastanowienia jednostajność, którą napotykamy w tych czasach w trzech Wielkopolskich mennicach, co niezaprzeczenie potwierdza już wspomniony fakt, iż one w osobie Hermanna Rüdigera wspólnego miały najwyższego rządcę i naczelnika. I tak typy XXII w mennicy Poznańskiej odpowiada zupełnie co do kształtów i układu typowi XXXVII w mennicy Bydgoskiej oraz XLV i XLVI w mennicy Wschowskiej. Typ XXIII niema podobnego w mennicy Bydgoskiej, ale najdokładniej powtarza się w typie L

[9]) Czapski Nr. 1605.

mennicy Wschowskiej; rzadki typ XXV mennicy Poznańskiej ma sobie odpowiednie w typie XLIII mennicy Bydgoskiej i LI mennicy Wschowskiej, tak że okazy mennic różnią się tylko właściwą każdej mennicy głoską a zresztą są identyczne co do S. O. Popiersia nawet choć rozmaite, tak że wprawne oko numizmatyka według nich pochodzenie rozróżnić może, mają między sobą niezaprzeczone podobieństwo. Istnieją też szelągi oznaczone głoską F. z lat 1599 1601[10]), które wskutek tego bez kwestyi z tejże mennicy wyszły. Oprócz tych już wspomnianych typów zaliczamy na zasadzie podobieństwa popiersi, jeszcze jeden typ do mennicy Wschowskiej, choć to z mniejszą pewnością orzec możemy niż o typach ozdobionych głoską F, jest to typ XLIV zupełnie podobny do typu XXXIV w mennicy Bydgoskiej z tą jednak różnicą, iż znak Drezdeńczyka zastąpiony tu jest krzyżykiem. Popiersie tego typu, cała jego robota, kształty głosek tak są identyczne z wyrobem typów XLV i XLVI nacechowanych głoską F, iż dla nas niema wątpliwości, że tenże z tej samej wyszedł mennicy. Toż samo powiemy o typie LIII, o którym już wyżej wspomnieliśmy, a który najzupełniej odpowiada typowi LI tejże mennicy i tylko się różni opuszczeniem głoski F. W roku 1601 przy zamknięciu wszystkich mennic i ta swą czynność zaprzestała, ale znowu w roku 1616 na bardzo krótki czas, jak się zdaje otworzoną została i wybijała szelągi, których tylko jeden typ bardzo rzadki jest znanym[11]) Oprócz tych monet żadnych innych nie znamy, którebyśmy mennicy Wschowskiej przypisać mogli, bez wątpienia zatem królewska ta mennica przez krótki tylko czteroletni przeciąg od roku 1598—1601 istniała. W roku 1616 znów otwarta wkrótce potem na dobre już zamkniętą została i ani pierwej ani też później czynną nigdy nie była. Trojaki mennicy Wschowskiej podzielić można na dwie kategorye:

1) Z głoską F typy XLV do LII,
2) Trojaki bez tej głoski typ XLIV i LIII.

---

[10]) Szeląg z roku 1599. Inedit w moim zbiorze, oraz odmienny. Tab. Bayera 243 i z roku 1601. Zagórski nr. 208.

[11]) Zagórski Nr. 213.

TYP XLIV.

Zag.

Napis trójwierszowy w końcu trzeciego wiersza rok skrócony. Poniżej herb Lewart i głoski l—F pomiędzy krzakiem różanym i krzyżykami.

1598 R.

1. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. PO: M. DL.
   S. O. GROS. ARG./TRIP: REG./POLO: 98.
   Z. W.
2. S. G. SIGI. 3. D. G. REX. POL. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLO: 98.
   Z. W. Cz. 1076.
3. S. G. SIGI 3 D G REX POL M D L
   Cz. 1075.

Typ ten nader jest podobny do typu XXXIV mennicy Bydgoskiej, ale różni się wszakże od niego opuszczeniem znaku menniczego Drezdeńczyka, co nas spowodowało nie umieszczać go pod mennicą Bydgoską. Przytem techniczne wykonanie tej monety zupełnie się odróżnia od okazów mennicy Bydgoskiej a zbliża do typów, które teraz rozpatrywać będziemy, jako do mennicy Wschowskiej bez wątpienia należące dla głoski F, która się na nich znajduje. Popiersie też najdokładniej odpowiada temu, które się teraz powtarzać będzie we wszystkich niemal dwie typach, głoską menniczną Wschowy oznaczonych. Ta jednostajność jest niewątpliwym dowodem pochodzenia tych typów z jednej mennicy i to niewątpliwie Wschowskiej.

TYP XLV.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżej głoska F, herb Lewart w tarczy i rok skrócony.

1598.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. 3. D. G. — REX. POM. D L.
   S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO/F.—98.
   Z. W. Cz. 1083.

2. S. G. SIGI. 3. D. — G. REX. PO. M. DL.
Z. W. Cz. 1084.
3. S. G. SIGI. 3. D. G. — REX. PO. M. D. L.
Z. W.

1599.

4. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. MDL.
S. O. . . . . F—99.
Z. W. Cz. 1117.
5. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
Z. W.
6. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
Z. W.

Popiersie b.

7. S. G. SIG. III. D. — . G. REX. PO. M. D. L.
Z. W.
8. S. G. SIG. III DG. — REX. PO. M. D. L.
Z. W. Cz. 1118.
9. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Z. W. Cz. 1119.
10. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
Z. W.

Popiersie c.

11. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO./F—99.
Z. W. —

Odmiana z rokiem pomyłkowym.

12. S. G. SIG. III. D. G. REX. PO. M. DL.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO./F—89.
Zag. 242.

O pięciu teraz po sobie następujących typach niema nic do powiedzenia, gdyż głoska F, niewątpliwie ich pochodzenie cechuje. Godnem jest tylko uwagi nadzwyczajne podobieństwo popiersi w nich, a zupełna odmiana, która z typem L. następuje. Zdawałoby się, że należy rozróżnić dwie epoki w tej mennicy, jednę zawierająca typy XLIV do XLIX, drugą trzy ostatnie typy. Rozróżniamy w tym typie 3 popiersia, ale są one do siebie nader podobne a cała różnica leży w szyszaku.

TYP XLVI.

Zag. —

Jak poprzedni, ale napis trójwierszowy.

1598.

1. S. G. SIGI. 3. D. — G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG:/TRIP. REG./POLONI.
   F—98.
   Z. W. Cz. 1085.
2. S. G. SIGI. 3. D. G. — REX. PO. M. D. L.
   Z. W.

TYP XLVII.

Zag. —

Jak typ XLV, ale położenie roku skróconego i głoski F przemienione.

1598 R².

1. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO M D L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. R. PO./98—F.
   Mathy 584.

TYP XLVIII.

Zag.

Napis trójwierszowy poniżej rok cały przedzielony herbem Lewart w tarczy na prawo u dołu głoska F.

1598 R².

1. S. G. SIGI. 3. — D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONI.
   15—98.
   F
   Cz. 1086.

2. S. G. SIGI 3. D. — GREX PO M D L
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONI.
15—9F8.
Z. W.

3. S. O. Jak poprzedni, ale 15—98.
F
Z. Sk.

TYP XLIX.

Zag. —

Napis trójwierszowy z rokiem skróconym w końcu trzeciego wiersza, poniżej trzy kropki, herb Lewart w tarczy i głoska F.

1598 R.

1. S. G. SIGI. 3. D. — G. REX. PO. M. DL.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLO. 98.
·:—F.
Z. W. Cz. 1087.

2. S. G. SIGI. .3 D. G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . POLO: 98.
Z. W.

3. Jak poprzedni, popiersie odmienne.
Z. W.

T Y P L.

Zag. 276. !! (281)

Napis dwuwierszowy, poniżej rok przedzielony herbem Lewart w tarczy, głoska F rozmaicie położona.

Rysunek 1. F nad napisem, koło orła Sk. B. 327 c.

1600.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. — G: REX: PO: M: D: L:
F
S. O. GROS: ARG/TRIP: R: PO:/16—00.
Cz. 1139.

2. S. G. SIG. III. D. — G. REX PO M D L.
S. O. GROS. F. ARG/TRIP. R. PO/16—00.
Z. W.

Popiersie b.

3. S. G. SIG: III: D: — G: REX: PO: M: D: L.
Z. W.

4. S. G. SIG. III. D. — G. REX. P. M. D. L.
Z. W. Cz. 5759.

Popiersie c.

5. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. DL.
S. O. GROS. ARG./TRIP. R. PO/16—00.
Z. W.

1601.

6. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D. L.
S. O. . . . . 16—01.
Z. W. Cz. 1173.

7. S. G. SIG. III. — . . D: G. REX. PO. M. DL.
Z. W.

8. S. G. SIG. III. D: — G. R. — P. — MD. L.
Popiersie trochę odmienne.
Z. W.

Rysunek 2. F nad napisem koło pogoni. Sk. B. 327 d.

1600.

Popiersie b.

9. S. G. SIG. III. D. — . . G. REX PO M D L
S. O. GROS: ARG/TRIP: R: PO/16—00.
Z. W.

Popiersie c.

10. S. G. SIG. III. — D: G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS: ARG./TRIP: R. PO/16—00.
Z. W.

1601.

11. Jak poprzedni z roku 1601. Sk. B. 327 d.

Rysunek 3. F pod napisem. *Inedit.*

1600.

Popiersie c.

12. S. G. SIG. III. D — G. REX. PO M D L
S. O. GROS. ARG/TRIP. R. PO/F 16—00.
Z. W.

TYP LI.

Zag.

Napis dwuwierszowy z głoską F w końcu, poniżej rok cały przedzielony herbem Lewart.

1601.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D: G. — R. P. M. D.
S. O. GROS. ARG./TRI. R PO. F./16—01.
Z. W.

Popiersie b.

2. S. G. SIG III D G — REX. P. M. DL.
Z. W. Cz. 1174.
3. S. G. SIG. III. D. — G. REX. P. M. D.
Z. W.
4. S. G. SIG: III. D. — R. G. — P. M. D.
Z. W.
5. S. G. SIG III D — G REX PO M D L
Z. W.

Popiersie c.

6. S. G. SIG III D. — G. REX×PO M D
S. O. GROS. ARG./TRI. R./ PO. F.
Z. W.
7. S. G. SIG III D G R — EX×PO×M×DL
Z. W.

8. S. G. SIG. III. D. — G. REX. PO. M. D.
S. O. GROS. ARG. TRI. R. PO. F (odwrócone)
Z. W.
9. S. G. SIG. III. D. — · — G. REX. PO. M. D.
S. O. GROS. ARG/TRI. R. PO./F (odwrócone) † 6—01.
Cz. 5761.

T Y P LII.

Zag. 260.

Napis dwuwierszowy, poniżej rok skrócony, herb Lewart w tarczy i głoska F.

1600 R[4].

1. S. G. SIG. III. D: G. REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP. R. PO/600—F.
* *
Z. W.

Trojak ten nie odpowiada bynajmniej stylowi tej mennicy i w roku skróconym w trzech cyfrach ciekawą przedstawia anomalią. Jest z gorszego kruszcu, roboty nędznej, naśladowanej, może więc jest utworem ówczesnych fałszerzy, ale z powodu głoski F tu swoje miejsce znajduje.

T Y P LIII.

Zag. Czap. 1171.

Zupełnie jak typ LI, ale zamiast głoski F gwiazda.

1601.

Popiersie a.

1. S. G. SIG III D — GR. — P. — M. D. L.
S. O. GROS: ARG./TRI. R. PO.
Z. W. Cz. 1171.

2. S. G. SIG III D — GR — P — M. D.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. P.
Z. W. Cz. 5073.

3. S. G. SIG. III. D. G. — R. — P. — M. DL.
S. O. GROS. ARG./TRI. R. PO.
Z. W.

4. S. G. SIG. III. D. G. — . R. PO — M. D. L.
Z. W.

5. S. G. SIG. III. D. G. — RE — M. D. L.
Z. Sk.

Odmiana zamiast gwiazdy POL. R[4].

6. S. G. SIG. III. D. — G. — R · · PM: DL.
S. O. GROS. ARG/.TRI. R. POL.
16—01.
Z. W.

Typ ten chociaż niema na nim głoski F, pochodzi niewątpliwie z tej mennicy, gdyż cały kształt monety, głoski, techniczne wykonanie najzupełniej odpowiadają całemu szeregowi Wschowskich trojaków a szczególniej rysunkowi 1mu w typie LI, z którym ma jednolite popiersie i od którego jedynie tem się różni, że głoska F zastąpiona jest gwiazdą. Te uwagi i do nru 6 się stosują dosłownie gdzie i tej gwiazdy niema, moneta zresztą mająca wszelkie cechy tych trojaków Wschowskich. Odmiana ta zdaje się być rzadką, bo raz jedyny mnie się trafiła we wszystkich trojakach, które przez moje przeszły ręce.

MENNICA MALBORSKA.

Rozpoznanie trojaków wyszłych z tej mennicy nie przedstawia żadnych trudności, istnieją bowiem dwa tylko typy zupełnie niewątpliwe, gdyż są oznaczone, jeden znakami trójkąt i pierścień Gobeliusza i Gonzali a drugi samym pierścieniem.

Bracia Gobeliusze Hanusz i Kacper, jeszcze za czasów Zygmunta Augusta wynaleźli prasę menniczą, zapewne walcownią, pieniędzy, która znakomicie wyrób takowych ułatwiała i dawała daleko dokładniejsze odbicia. Dzięki temu wynalazkowi posunęli wyrabianą przez siebie monetę do takiego stopnia doskonałości, jednostajności i wydatności, jakiego nietylko w Polsce, ale i w innych krajach dotąd nie znano. W roku 1578 na dniu 13 kwietnia uzyskali od króla Stefana przywilej zapewniający im wszelkie korzyści z nowego wynalazku (2), 17 sierpnia tegoż roku przywilej ten odnowionym został z dodatkiem, że im wolno będzie bić wszelkiego rodzaju monetę, talary, półtalary, trojaki, grosze i szelągi w każdem mieście, gdzie im się będzie podobało.(3) Kacper Goebel już od 22 czerwca 1577 roku był czynnym w mennicy Gdańskiej i jego roboty są pieniądze bite pod wizerunkiem Zbawiciela podczas oblężenia. Są one daleko dokładniejszej roboty, niż jednoczesne Talemana, nacechowane znakiem kawka, a to skutkiem lepszych przyrządów. Po powrocie miasta do korony polskiej, Goebel otrzymawszy powyższe przywileje Króla Stefana wraz z bratem swoim Hanuszem i wspólnikiem Gracianem Gonzalą za-

(1) Zagórski str. 22.
(2) Metryka koronna ks. 118, f. 362
(3) Metryka koronna ks. 117, f. 120.

łożyli w Gdańsku swe prasy menniczne, i wybijali w latach 1578 do 1586 monetę srebrną, odznaczającą się doskonałem wykończeniem i czystością stempla a nacechowaną znakiem pierścieni. Równocześnie z mennicą Gdańską prowadzili także mennicę Malborską, otwartą zapewnie około roku 1583. dla wybijania monety dla ziem pruskich, tak jak to czynił Zygmunt I. w Toruniu, a co za jego następcy zaniechanem zostało. Istnieją tego rodzaju szelągi z lat 1584 i 85. oraz trojaki z roku 1585 nader rzadkie, oznaczone znakiem trójkąta Gracyana Gonzali. Zdawałoby się więc, że tenże wyłącznie się trudnił mennicą Malborską, podczas gdy bracia Gobeliusze w Gdańsku czynnymi byli.

Mennica Gdańska w pierwszych latach panowania Zygmunta III. oprócz denarków żadnych nie wybijała monet do roku 1608. Przeciwnie Malborska od roku 1592 a zapewne już i rok wcześniej na nowo swą czynność rozpoczęła. Bito wszakże nie specyalnie dla ziem pruskich przeznaczone pieniądze, ale zwykłe koronne odznaczające się obu znakami właściwemi Gobeliuszom i Gonzali. Ten fakt dowodzi, że oni wspólnie tej mennicy przewodniczyli co i następujące akta urzędowe stwierdzają.

Dnia 10 grudnia 1591 roku Kacper Gobeliusz i Gracyan Gonzalo zawierają z Podskarbim W. K. Janem Firlejem umowę o bicie monety w Malborgu według stopy przepisanej na sejmie 1580. W tejże umowie znajduje się ów już niejednokrotnie wspomniany przepis, nakazujący kłaść na monecie znak swój właściwy rozróżniający wyroby tej mennicy od wyrobów mennic w Poznaniu i Olkuszu.

Już dnia 14 maja 1590 roku miał Podskarbi wydać ordynacyą, mocą ktorej przepisuje, jak wybijać mają monetę Gobeliusze ze swemi wspolnikami w mennicy Malborskiej według zasad uchwalonych na sejmie w Warszawie 1591 roku. Zachodzi tu niewątpliwie pomylka w datach, bo widocznie podskarbiowska ordynacya wyjść musiała dopiero po zamknięciu sejmu w roku 1591 a nie w rok przed jego odbyciem; dalej zdawałoby się, że umowa z myncarzami poprzedzić musiała ordynacyą i nie mogła być zawartą dopiero na dniu 10 grudnia 1591 roku, ale wcześniej kiedy wraz z ordynacyą przed metryką koronną przez króla potwier-

dzoną i oblatowaną została pod datą 15 września 1591 roku.(*) Przemawia dalej za tem istnienie trojaka Malborskiego z r. 1591 podany w katalogu Mathego pod nrem 516. Wprawdzieśmy tego trojaka nigdzie nie widzieli, w dziś znanych zbiorach nigdzie nie istnieje i Karol Bayer sobie go nie przypominał, może więc być, że on był fałszerski, tak jak trojaki, o których poniżej mówić będziemy z lat 1596, 98, 99, 1600, 1602, ale sądząc z opisu wspomnianego katalogu, miał być egzemplarz Mathego zupełnie prawidłowy jak rysunek 250 w Zagórskim. Nie wchodząc w bliższe rozpatrywanie tej trudności widzimy z powyższych dokumentów, iż mennica Malborska niewątpliwie od roku 1592 czynną była pod przewodnictwem Kacpra Gobeliusza i Gracyana Gonzalo, i że wybijała różnego rodzaju monetę a szczególniej trojaki. Jedyny posiadamy typ tych trojaków, odznaczających się dobrocią roboty a powtarzający się w latach 1591, 92, 93 i 94. Niema w nich żadnych prawie odmian ani co do popiersia, które zawsze jest jednakowe, ani też co do napisów, jak się to tak często zdarza na wyrobach innych mennic. Doskonałość roboty i jednostajność wykonania są prawdziwą cechą tej monety, gdyż nader rzadko te zalety w podobnym stopniu natrafiamy w numizmatyce Polskiej. Istnieją też podobne trojaki z lat 1596, 98, 99, 1600 i 1602, które w rysunku zupełnie są do pierwszych podobne, ale różnią się bardzo od nich co do stopy i roboty. Są one zapewnie dziełem fałszerza współczesnego choć żadnej anomalii nie przedstawiają, ale też bynajmniej tą jednostajnością wyrobu, o której wyżej wspomnieliśmy, się nie odznaczają. Na każdym okazie popiersie jest odmienne, napisy są rozmaite, tak że trudno je tej mennicy przypisać. Pomimo tego umieszczamy je w tym samym typie, gdyż zupełnie jemu odpowiadają, a byćby też mogło, iż one z tej mennicy wyszły, ponieważ takowa i po 94 roku czynną była choć trudno to z pewnością twierdzić dla podłego kruszcu i bardzo nędznej roboty.

Drugi typ trojaków Malborskich, zresztą bardzo do poprzedniego podobny, tem się tylko od niego różni, iż tu sam pierścień

(*) Metryka koronna ks. 137, f. 90 i m.

Gobeliusza się znajduje rozdzielający rok skrócony. Nasuwałoby to myśl, że Gobeliusz dłużej od swego wspólnika był w tej mennicy czynnym. Wiemy wszakże, że tak nie było, i nie podlega wątpliwości, że właśnie Gonzalo dłużej mennicą Malborską zawiadywał, albowiem 10 maja 1596 roku zawiera z Podskarbim sam na swoje imię jako *praefectus officinae monetariae Marienburgensi arcis in Prussia*, kontrakt na wybijanie monety od 1 stycznia 1596 do ostatniego grudnia 1598 roku za opłatą roczną 2000 złotych, licząc złoty po groszy 30, za rok pierwszy, a 2500 złotych za następujące dwa lata. W razie nieprzewidzianych wypadków, któreby wybijaniu monety na przeszkodzie stanęły, wolno będzie dzierżawcy z końcem każdego roku od kontraktu odstąpić, za uwiadomieniem we właściwym czasie Podskarbiego.(5) Z lat tych nie posiadamy trojaków, któreby niewątpliwie tej mennicy przypisać można, istnieją tylko wyżej wspomniane z 96 i 98 roku, które za fałszerskie uważamy. Znane są zato pospolite szóstaki i szelągi z roku 1596 a nawet z roku 1599 znakami Gobeliusza i Gonzali oznaczone, a w roku 1600 pojawiają się szóstaki i szelągi nacechowane głoską M według przepisu ordynacyi z 24 czerwca 1599 roku. Niektórzy numizmatycy w monogramie MR znajdującym się na trojakach 1597 i 98 roku chcieli upatrywać znak mennicy Malborskiej, jest to wszakże pomyłka, gdyż te głoski odnoszą się do Michała Reisnera dzierżawcy mennicy Lubelskiej.

TYP LIV.

Zag. 250.

Napis trójwierszowy, poniżej rok skrócony pomiędzy znakami Gobeliusza i Gonzali. Herb Lewart w tarczy pod popiersiem.

---

(5) Metryka koronna ks. 1040, f. 189.

1591 R[1].

Rysunek 1.

Popiersie a.

1. S. G. SIGISM. III. D: G — REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG. POLONI:
—91—
Mathy 516.

1592.

2. Jak poprzedni, ale tu —92—
Z. W. Cz. 869.

1593.

3. Również, ale —93—
Z. W. Cz. 889.

1594.

4. Również, ale —94—
Z. W. Cz. 922.

5. Zupełnie jak poprzedni, ale pierścień w połowie tylko wybity.
Z. W.

Rysunek 2. Jak poprzedni, ale daleko gorszej roboty. Popiersie odmienne.

1600.

Popiersie b.

6. S. G. SIGISM III D G — REX PO M D
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONI.
—00—
Z. W.

Rysunek 3. Bez herbu podskarbiego na S. G. Popiersia rozmaite.

1601.

Popiersie c.

7. S. G. SIGISM. III. D: G. — REX. PO. MDL.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONI.
—9·6—.
Z. W.

Popiersie d.

8. S. G. SIG. III. DG · RE : X · POLO. M. D.
S. O. Jak poprzedni, ale głoski i cyfry większe.
Z. W.

1598.

Popiersie e.

9. S. G. SIGISM. III. D. G: REX. PO.
S. O. . . . . —98—
Z. W.

1599.

Popiersie f.

10. S. G. SIGIM. III D: G — REX PO M D L
S. O. Rok niewyraźny, do 99 najpodobniejszy.
Z. W.

1602.

Popiersie g.

11. S. G. SIG III D G — REX. PO. M. D.
S. O. . . . . —02
Z. W. Cz. 1706.

T Y P LV.

Zag. —

Napis trójwierszowy, poniżej rok skrócony przedzielony znakiem pierścień. Lewart na tarczy pod popiersiem.

1594.

S. G. SIGISM. III. D. G. — REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONI.
Z. W. Cz. 923.

MENNICA OLKUSKA.

O istnieniu mennicy w Olkuszu w średnich wiekach nigdzie śladu odnaleść nie można, chociażby się rzeczą naturalną zdawało, że w tem mieście, w okolicach którego znajdowały się jedyne w Polsce i od bardzo dawnych czasów otwarte kopalnie srebra, monetę wybijać musiano.

Dr. Piekosiński w szacownem swem dziele(1) niedawno wyszłem, o którem powiedzieć można, że zawiera wyczerpującą historyę mennictwa w XIV i XV wieku, żadnej wzmianki o Olkuszu nie podaje. Zdaje się więc rzeczą niewątpliwą, że tamże w tych czasach mennica nie istniała. To samo powiedzieć należy o panowaniu ostatnich dwóch Jagiellonów. W licznych ordynacyach Zygmunta I. nigdzie o Olkuszu wzmianki niema i jest niezaprzeczonym faktem, że liczne pod stemplem króla tegoż wybite pieniądze koronne z mennicy krakowskiej wyszły; wiadomo, że za następcy jego wcale monety w koronie nie bito.

Dopiero więc za Stefana Batorego mogła być otwartą mennica w Olkuszu, chociaż i ordynacye tego króla wyraźnie tego nie wspominają,(2) tylko w uniwersale z dnia 10 lutego 1580 roku jest wzmianka o kopalniach Olkuskich i zakaz wywozu wyrobionego i niewyrobionego srebra z tychże. Ale mamy donioślejsze

---

(1) O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku, skreślił Dr. Franciszek Piekosiński. Kraków 1878.

(2) Uniwersał z 25 kwietnia 1578 roku oddający zarząd nad mennicą Rafałowi Leszczyńskiemu k. 118, sig. XT, f. 366, Zagórski str. 128.

(3) Uniwersały zakazujące wywóz srebra z państwa M. K. 123, f. 254, M. K. 123, f. 263 z wypisów w mojem posiadaniu będących.

dowody o istnieniu w tem mieście mennicy. Już Zagórski (4) o niej wspomina i niektóre monety jej przypisuje cytując z Lengnicha (5) żądanie Stanów Pruskich na zjeździe prowincyonalnym w Pr-Holland 1580 roku o usunięcie podłych groszy Olkuskich. (6) Wiadomości Zagórskiego o tej mennicy są jednakowoż nader szczupłe i nawet czasem mylne. Daleko więcej światła na jej czynność rzucają wypisy z Aktów miejskich Olkuskich, Radzieckich, Wójtowskich i Ławniczych z archiwum w Kielcach. (7) Z tych zaczerpnęliśmy nader ważne szczegóły rzucające najjaśniejsze światło na historyę menniczną tego miasta; imiona urzędników i artystów dotąd całkiem nieznane wyszły na jaw i otworzyło się obfite źródło do badań historycznych w tym kierunku, zupełnie wiarogodne i nie zostawujące żadnych wątpliwości. Dokumenta te niestety sięgają tylko roku 1583, ale zdaje się nie podlegać wątpliwości, że ta mennica od początku samego reform Stefanowskich w sprawach menniczych, istnieć musiała. Jawnym tego dowodem są wszystkie monety tego króla, które się dotychczas dochowały, panuje w nich bowiem taka jednostajność stylu i roboty a nawet z małymi wyjątkami i popiersi, że niepodobna nie zgodzić się na tę oczywistość, że one wszystkie z jednej wyszły mennicy. I tak badając popiersie na trojakach oznaczonych głoskami NH (8), które jak to zaraz zobaczymy niewątpliwie z mennicy Olkuskiej pochodzą, przekonywamy się, że to samo popiersie znajduje się na całym szeregu trojaków od roku 1579 (9), z którego pierwsze mamy okazy Stefanowskich trojaków; a nawet i na tak rzadkich groszach z roku 1579, 80 i 82. (10) Wprawdzie istnieją obok nich oprócz trojaków nacechowanych znakiem mennicy Poznańskiej (11)

(4) Str. 17, 18 i 19.

(5) Lengnich. Preüssische Geschichte. Danzig 1724 roku, str. 355 i 356.

(6) Zagórski mniema, że grosz opisany pod nrem 119 jest właśnie tym złym groszem, atoli istnienie jego jest wątpliwem i żaden z numizmatyków go nie widział, choć chodzi pogłoska, że się w zbiorze Pawlikowskiego w Medyce, w Galicyi, znajduje, w każdym razie rzadkość jego za mniemaniem Zagórskiego nie przemawia.

(7) Wypisy z nich znajdują się w mojem posiadaniu.

(8) Zagórski ur. 133.

(9) Zagórski nr. 124, 125, 128, 129, 130 i 132.

(10) Zagórski nr. 118, 120, 121, 122.

(11) Zagórski 131.

jeszcze trojaki z odmiennemi popiersiami; mianowicie trojak z roku 1579 ([12]) zupełnie zresztą do trojaka opisanego pod nr. 124 Zagórski podobny i to właśnie podobieństwo utwierdza nas w przekonaniu, że i ten z mennicy Olkuskiej wyszedł, pomimo odmiennego trochę w kształtach i rysunku popiersia i zapewne jest pierwszym wzorem jej czynności. Istnieją dalej nader rzadkie trojaki z małem popiersiem, jedne z herbem Zborowskiego, drugie z herbem Rokossowskiego, trzecie bez herbów podskarbiowskich ([13]) a wszystkie z roku 1580, które uważalibyśmy za próby mennicze nigdy w obiegu nie będące, odznaczające się odmiennem i szczególnem popiersiem, ale zresztą tak do pospolitych podobne robotą i stylem, że i one niewątpliwie z tejże mennicy wyjść musiały. Różnorodność tych popiersi nawet zdaje się więcej być pozorną, bo rysy królewskie we wszystkich są tak identyczne, że przypuścić należy, że z jednego wizerunku rytowane były wszystkie.

Stwierdza dalej to nasze przekonanie już wyżej podane dowodzenie, że mennica Krakowska za tego panowania i w pierwszych latach następnego czynną być nie mogła i że tylko Olkuska i Poznańska monetę wybijały.([14])

Przystępując teraz do rozbioru wspomnionych już wypisów z Aktów dawnych miasta Olkusza najważniejsze są Radzieckie, gdyż w nich najwięcej wiadomości znajdujemy co do spraw menniczych, w tamtych, to jest Wójtowskich i Ławniczych, trafiają się też ciekawe i pamięci godne szczegóły, ale są one po większej części tylko powtórzeniem i potwierdzeniem wiadomości, znajdujących się w Aktach Radzieckich. I tak na przykład Akta Wójtowskie (Scabinalia) przedstawiają nam różne sprawy Kacpra Rytkiera od roku 1595—1598 dowiadujemy się z nich, że Rytkier choć ciągle myncmistrzem lub starszym myncarzem mennicy Królewskiej w Olkuszu jest nazwany, często w tem mieście był nieobecnym

([12]) Nigdzie dotąd nieopisany trojak znajdujący się w moim zbiorze identyczny z nr. 124 Zagórski, ale z zupełnie odmiennem popiersiem podobnem do tego, które na monetach Rygskich tego Króla spotykamy.

([13]) Pierwszy Zagórski nr. 126, drugi Zagórski nr. 127, trzeci tablice Beyera nr. 131

([14]) Patrz w przedmowie str. 13 i 14.

gdyż wyroki zapadają zaocznie.([15]) Widać z tego, że był używany do spraw menniczych w innych mennicach jak tego mamy dowód w trojaku Lubelskim jego herbem Topór ozdobionym.([16])

Akta Ławnicze (Advocatialia) w szczupłej tylko liczbie posiadamy i z lat po roku 1601, w którym jak się zdaje mennica Olkuska na żądanie Stanów zamkniętą została i już później nigdy monety nie wybijała.

Wracając się do aktów Radzieckich wiemy już, że najdawniejszy sięga roku 1583; są one następujące:

1° Dnia piątego po Święcie Nawrócenia ś. Pawła, szlachetny Mikołaj Hewel de Colpino Gdańszczanin daje przed Aktami Radzieckiemi miasta Olkusza plenipotencyą;([17])

2° Tegoż roku, w dniu czwartym po niedzieli Przewodniej, Wolfgang Frayberger myncmistrz (Mincmagister) J. K. M. i Mikołaj von Hewel administrator mennicy królewskiej w Olkuszu mają sprawę z Krzysztofem Szlosser ([18])

3° Dnia piątego po ś. Marcinie tegoż roku tenże Wolfgang Frayberger mincmistrz (Mincmagister) Olkuski pozwany przed temiż Aktami Radzieckiemi.([19])

4° W Sobotę po Niedzieli trzeciej postu (3 Marca) 1584 r. Henryk syn myncmistrza([20]) pozwany.

5° Dnia trzeciego po ś. Jadwidze (15 Października) 1585 r. odbywa się obdukcya domu Stanisława Zatorskiego na żądanie

---

([15]) Acta Scabinalia Heuss 1595—1598 feria quarta post Dominicam Invocavit. An. 1595 Caspar Rytkier Mincmagister S. R. M. c/a Adamum Czerny.

feria sexta ante Festum Sti Martini. A. D. 1596. Anna Kreicherowa c/a Casparum Rytkier Mincmagister.

feria tertia post Dominicam Misericordiae A. D. 1597 Idem.

feria tertia in crastinum S. Margarethae Virginis A. D. 1597. Idem.

([16]) Patrz w mennicy Lubelskiej typ.

([17]) Actum feria quinta post Festum Conversionis S. Pauli Apostoli prox. A. D. 1589.

([18]) Actum feria quarta post Dominicam Conductus Pasche prox. A. D. 1583 Wolfgangus Fayberger c/a Christoforum Schlosser.

([19]) Actum feria quarta divi Martini Episcopi prox. 1583 protestatio Slakow c/a Myncmagister.

([20]) Actum Sabbato ante Dominicam Occuli proxima A. D. 1584 protestatio Adami Winiarski c/a Henrycum Myncmagister.

szlachetnego Mikołaja von Hewel Gubernatora mennnicy królewskiej w Olkuszu.([21])

6° W sobotę przez niedzielą krzyżową 15 maja 1585 roku, Kacper Rytkier z Królewca składa przysięgę na mynemistrza z przyczyny szlachetnego Mikołaja Hewel obecnie przełożonego (Praefecti) nad mennicą królewską w Olkuszu. ([22]) Rota tej przysięgi złożonej w języku polskim, brzmi jak następuje: „Ja Kacper przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, Najjaśniejszemu Królowi polskiemu, Panom Radnym, Panu Podskarbiemu, i wszystkiej Rzeczypospolitej Korony Polskiej, tudzież przełożonym nad mennicami J. K. M. w Olkuszu, iż chcę być wierny i pilny na tym urzędzie moim Mincmagistrowskim, na który jestem wybran i wysadzon i niczego nie chcę czynić ani opuścić dla bojaźni, miłości, gniewu, nienawiści, przyjaźni, darów i innych rzeczy. Tak mi Panie Boże pomagaj w Trójcy jedyny. Amen.

7° W Piątek w dzień ś. Agnieszki (21 stycznia) 1586 roku zapozwany szlachetny Mikołaj Hewel przełożony (Gubernator) mennicy królewskiej w Olkuszu wraz z małżonką i synem Mikołajem. ([23])

8° W Środę po niedzieli passyjnej (23 Marca) 1586 roku szlachetny Mikołaj Hewelius zarządzający (Administrator) mennicą królewską w Olkuszu daje plenipotencyą (pełnomocnictwo). ([24])

9° W Środę po Wielkiejnocy 1586 roku Jerzy Graicher wypuszcza w dzierżawę swój dom Heweliuszowi zarządzającemu (Administrator) mennicą królewską w Olkuszu na czas od niedzieli Misericordiae 1586 roku, aż do tego dnia 1588 roku. ([25])

10° W Środę po Zielonych Świątkach (25 maja) 1586 roku na żądanie szlachetnego Mikołaja Heweliusza J. K. M. przełożonego

---

([21]) Actum feria tertia ipsa Die S. Hedwigis 5 Octobris 1585 Obductio per Nicolaum Hewel.

([22]) Actum Sabbato ante Dominicam Rogationum 15 Mai 1885 Forma Juramenti Magistri monetariae.

([23]) Actum feria sexta ipsa dio S. Agnetis 21 Januarii 1586. Relatio Juramentorum ad instantiam Mathie Słowak.

([24]) Actum feria quarta post Dominicam Judica 23 Martii 1586 Plenipotentia per Nicolaum Hewel Petro Despinozen.

([25]) Actum feria quarta post Sacram Pascham.

(Prefecti) nad mennicą Olkuską, szlachetny Mikołaj Hewel młodszy składa przysięgę na probierza mennicy.[26])

Brzmi ona dosłownie jak przysięga Rytkiera z tą tylko różnicą, że tu wyraz probierz zastępuje myncmistrza; złożona też była w języku polskim.

11° W sobotę w wigilią śś. Szymona i Judy komplanacya pomiędzy Janem Traythmanem towarzyszem mennicznym (Socius monetariae) rodem z miasta Kremnitz i Rudolfem Lheman rodem z Drezna złotnikiem (Aurifaber) i rzeźbiarzem narzędzi menniczych Sculptor instrumentorum monetariae.[27])

12° W Środę po święcie Trzech Króli roku 1596 Krzysztof Nal Schmidt myncmistrz (Mincmgaister) pokwitowany z długu.[28])

13° W Środę po niedzieli czwartej postu 1599 roku Benedykt Wank Szymański towarzysz kunsztu mennicznego (Artis monetariae socius) obywatel Olkuski zeznaje sprzedaż domu.[29])

Rozpatrując wiadomości, które nam powyżej wymienione dostarczają akta, widzimy, że nie brakuje dowodów na istnienie mennicy w Olkuszu od roku 1583—1599 i że na ich osnowie całą jej historyę skreślić można. Od roku 1583 był zarządzającym mennicą królewską, Mikołaj Hewel de Colpino rodem z Gdańska i stanu szlacheckiego, gdyż wszędzie imię i nazwisko jego poprzedza wyraz (nobilis).

Rozmaicie jest tytułowany. Administrator, Gubernator i Prefectus mennicy J. K. M. w Olkuszu. Rozmaitą też pisownią jego nazwisko napotykamy von Hoewel, Hewel de Colpino, Hewelius i t. p. Nigdzie wszakże nie znaleźliśmy, aby się pisał przez *n* zamiast *v* jak to chce mieć Zagórski, który go nazywa Mikołaj Hoenel Rządca mennicy Olkuskiej.[30]) Niewątpliwie zatem jestto prosta pomyłka tego numizmatyka.

([26]) Actum feria quarta post Pentecostes 24 Maji 1586 Juramentum Electoris ad monetarium.

([27]) Actum Sabbato pridie SS. Simonis Judae prox. A. D. 1590.

([28]) Feria quarta post festum Epiphaniarum Domini proxima A. D. 1596.

([29]) Actum feria quarta post Dominicam Laetare proxima.

([30]) Strona 19, nr. 133.

Jak długo Hewel mennicy Olkuskiej przewodniczył, z pewnością powiedzieć nie możemy; ostatni raz wspomnionym jest w dokumencie podanym pod nrem 11 jako odbierający przysięgę na próbierza od syna swego też Mikołaja. Zdawałoby się więc, że jego czynność z panowaniem Stefana Batorego się skończyła, ale z tych właśnie lat od 1587—1590 dokumentów żadnych nie mamy, nie możemy więc tego z pewnością orzec i być bardzo może, że i za Zygmunta III był czynnym, w pierwszych przynajmniej latach tego panowania.

Zarząd jego uwydatniają monety Stefanowskie, oznaczone głoskami N H odnoszącemi się do jego imienia i nazwiska, a mianowicie na szelągach z lat 1585 i 86([31]) i na trojakach z tychże samych lat;([32]) istnieje jeszcze trojak z monogramem z tych głosek złożonym, odpowiadający szeląguwi Zagórski nr. 117, którego wszakże ten numizmatyk nie znał.([33]) Równocześnie zjawiają się na monetach tego samego typu, co poprzedni i widocznie z tejże samej mennicy pochodzących głoski G H;([34]) coby to G znaczyć mogło, nie jest nam wiadomem, ale zdaje się, że głoska H tylko do tego urzędnika mennicznego odnosić się może, i że zatem obie muszą mieć z nim styczność. Za panowania Zygmunta III niema trojaków ani innych monet z temiż głoskami i pierwsze trojaki które mennicy Olkuskiej przypisujemy, są bez żadnych znaków mennicznych. Dopiero w roku 92 i 93([35]) zjawiają się trojaki z herbem Rytkiera i drugim herbem dotychczas niewytłómaczonym, w kształcie krzyża otoczonego kołem pod koroną. Gdybyśmy mieli jaki dowód, że Heweliusz Ojciec lub syn byli jeszcze wówczas urzędnikami w Olkuszu, skłonnibyśmy byli przypisać im ten herb a raczej synowi jako próbierzowi, bo inaczej cóżby miał herb Rytkiera znaczyć, gdyby tenże nie był najstarszym urzędnikiem przy mennicy, któremu jedynie zwyczaj pozwalał kłaść swoje godło na monetach; jestto bowiem niewątpliwie herb a nie znak

---

([31]) Zagórski nr. 116 i 117, Tablica IX.
([32]) Zagórski nr. 133. Tablica IX.
([33]) Katalog Hr. Czapskiego nr. 761.
([34]) Zagórski. Szeląg nr. 114, trojak nr. 132.
([35]) Zagórskiemu nie znane. Pierwszy raz w tablicach Beyera pod nr. 330 wyrysowane.

menniczy niezaprzeczenie pochodzenia zagranicznego, gdyż podobny klejnot w rycerstwie Polskiem nie istniał. Wiemy zaś, że Hewel był szlachcicem a przytem z rodu, który z zagranicy do Polski przywędrował. Nie śmiemy jednak tego twierdzenia za pewnik stawiać i tylko jako proste przypuszczenie o niem wspominamy.

Pod naczelnym zarządem Heweliusza był mynemistrzem najprzód Wolfgang Frayberger, o którym prócz jego nazwiska i urzędu, nie wiemy nic więcej. Po nim nastąpił Kacper Rytkier, który 25 maja 1585 roku składa przysięgę na mynemistrza, był on rodem z Królewca i zapewne ze stanu mieszczańskiego, gdyż wszędzie czytamy famatus Casparus Rytkier. Zdawałoby się więc, że znak jego do herbu Topór podobny, nie był właściwym herbem, ale raczej godłem myncarskim. Sprawował naprzód ten urząd pod naczelnym zarządem mennic Heweliusza, ale potem jego zastąpił w tymże urzędzie, nie mając wszakże godności przełożonego nad mennicą, gdyż wszędzie w licznych dokumentach, które się do jego osoby odnoszą, aż do roku 1598 tytułuje się naprzód (tak n. p. w złożonej przysiędze) mynemistrzem J. K. M. w mennicy Olkuskiej, a potem starszym mynemistrzem. Osobistość Rytkiera dobrze jest znaną nietylko z zacytowanych aktów Olkuskich, ale i z rozporządzeń Podskarbiowskich, gdyż on jak się zdaje brał udział i ważną odegrał rolę w reformach menniczych przedsięwziętych przez Jana Firleja. Zdaje się bowiem, iż jemu powierzone zostało otworzenie i założenie nowej mennicy w Lublinie, gdyż na trojaku ([36]) będącym pierwszym okazem wyszłym z tej nowej mennicy, znajduje się godło jego Topór, tak samo jak na wspomnianych trojakach Olkuskich. Zgadza się to również z faktem, że pomimo swego urzędu w Olkuszu często tam był nieobecnym, jak świadczą wyroki zaoczne w jego sprawach zapadłe.

W roku 1599 został probierzem jeneralnym dla wszystkich mennic w Koronie, jak świadczy ordynacya Podskarbiego Firleja. ([37]) Wspomina ten dokument ważną reformę w sprawach mennicznych w następujących słowach, które dosłownie przyta-

([36]) Zagórski nr. 267. Tablica XVII.

([37]) Ordynacya z 22 Czerwca 1599 r. oblatowana 20 Lipca L. r. M. K. ka. 143 f. 169. Zagórski str. 136—139.

czamy: „Postanowiłem na probierza generalnego pana Kaspra mincarza dawnego mennicy Olkuskiej, którego wiara i biegłość w tej nauce mincarskiej jest mnie dobrze zaleconą, nietylko od wielu ludzi zacnych i w tej nauce dobrze rozsądnych, ale też z jego samego przez tak wiele lat w przedniejszej i najstarszej mincarni Króla J. M. Olkuskiej zachowanie, i prace nietylko bez wszelakiej przygany, ale też z wielką pochwałą jego odprawowane zaleciły go dobrze". ([38]) Dalej po szczególe wspominał Podskarbi, jakie będą jego czynności i obowiązki na tym urzędzie; będzie objeżdżał takowe corocznie, jak najczęściej będzie mógł, próbował wszelkie pieniądze, które w mennicy zastanie, spisywał swoje spostrzeżenia nad każdą mennicą i pilnował, aby próbierze i mincarze przysięgli byli na wierność królom według przepisanej roty przysięgi.

Widzimy z tego ciekawego dokumentu, że Kacper Rytkier był w swoim kunszcie biegłym i znakomitym artystą i że cieszył się zupełnem zaufaniem Podskarbiego; zdawałoby się też, że on w chwili wydania tej ordynacyi już nie zawiadywał mennicą Olkuską, kiedy go Podskarbi nazywa dawnym myncmistrzem mennicy Olkuskiej.

Kto po nim ten zarząd odebrał, nie jest nam wiadomem, w aktach znajdujemy już w roku 1599 wzmianki o Janie Traitmanie towarzyszu mennicy królewskiej i Rudolfie Lehman rodem z Drezna złotniku i rzeźbiarzu narzędzi mennicznych; ci bez wątpienia byli tylko podwładnymi Rytkiera. Zato w roku 1596 Krzysztof Nal Schmidt tytułuje się myncmistrzem, zapewnie ten urząd sprawował podczas pobytu Rytkiera w Lublinie.

Z końcem roku 1599 napotykamy Benedykta Wank Szymańskiego, obywatela Olkuskiego, ale tenże tylko towarzyszem kunsztu mennicznego się mianuje, a niema śladu o myncmistrzu będącym zastępcą Rytkiera.

([38]) Że to był Kacper Rytkier, o którym tak zaszczytnie wspomina Podskarbi, wymieniając tylko jego imię i urząd, niema wątpliwości, gdyż w tymże dokumencie poleca mu także wydanie dzieła o mennicach, które też istotnie wydane zostało pod jego imieniem i nazwiskiem 1600 r. in 4to, z czterema tablicami, pod tytułem: „Wizerunek i szacunek mynic wszelkich, iako które w Koronie Polskiej brane i wydawane być mają."

Bandtkie([39]) nazywa Hermana Rüdigera mynemistrzem Olkuskim, ale jestto twierdzenie niczem nieuzasadnione, wiemy bowiem dowodnie, ze Rüdiger dzierżawił mennice Wielkopolskie, był on czynnym we Wschowie, Bydgoszczy i Poznaniu, ale najmniejszego niema śladu, aby jakąkolwiek miał styczność z mennicą Olkuską. Już Zagórski tego błędu nie powtarza, choć znów Rüdigera robi mynemistrzem Krakowskim.([40]) We wspomnionych aktach też najmniejszej o tem wzmianki niema, zdaje się więc niewątpliwem, że Herman Rüdiger nigdy z Olkuszem nic wspólnego nie miał, gdzie w tych czasach zawiadywał mennicą Kacper Rytkier. Chyba podobieństwo nazwisk i nieustalona ich pisownia ówczesna, szanownego numizmatyka w błąd wprowadziły.

Idąc znowu za Bandtkiem, Zagórski nazywa Stanisława Cikowskiego Rządcą mennic Krakowskiej i Olkuskiej.([41]) Nam by się to twierdzenie stanowczo mylnem zdawało. Bo najprzód niema w aktach tyle już razy wspominanych wzmianki o Cikowskim, kiedyśmy widzieli przy mennicy Poznańskiej, że ciągle rządcą mennicy (Superintendent) nazywanym bywa, i to rzecz konieczna, gdyż on jeden miał jurysdykcyę prawną i administracyjną nad wszystkimi urzędnikami mennicznymi; do niego odnosiły się wszystkie sprawy mennicy dotyczące a nawet osobiste spory i procesa urzędników jemu podwładnych. Trudno więc przypuścić, iżby właśnie w tych wszystkich latach, z których posiadamy tak liczne dokumenta, nigdzie się nie znalazła wzmianka o Cikowskim, gdyby on rzeczywiście tej mennicy przewodniczył. Dalej na żadnych monetach, które stylem i robotą do mennicy Olkuskiej się odnoszą, nie napotykamy jego herbu, kiedy takowy znajduje się na licznych trojakach Bydgoskich i Poznańskich, jak to w swojem miejscu jest wykazane. Ztąd oczywisty wniosek, że Bandtkie i Zagórski pomylić się musieli i że Cikowski był przełożonym nad mennicami Wielkopolskiemi a nie Małopolskiemi.

([39]) Bandtkie. Numizmatyka krajowa, str. 118

([40]) Zagórski str. 27.

([41]) Zagórski str. 27.

Tyle więc o historyi mennicy Olkuskiej od samego jej początku 1578 roku aż do roku 1601 powiedzieć możemy; niewątpliwem jest, że aczkolwiek wiadomości z ostatnich lat są szczupłe, wszelako do roku 1601 czynną była, gdyż posiadamy trojaki jeszcze z tego roku oznaczone głoską I, odnoszące się do miasta Olkusza po łacinie Ilcusia, według przepisu ordynacyi z 22 czerwca 1599 roku. Posiadamy takowe trojaki z dwóch ostatnich lat 1600 i 1601. Z tymże rokiem mennica Olkuska wraz ze wszystkiemi innemi zamkniętą została i już później nigdy czynną nie była. Za dowód tego może służyć rozporządzenie królewskie objawione przed aktami Radzieckiemi miasta Olkusza dnia 5 listopada 1616 roku, ([42]) a nakazujące Gwarkom Olkuskim oddawanie wszystkiego srebra z kopalni do mennicy Krakowskiej. Nakaz ten nie mógłby być wydany, gdyby wówczas mennica Olkuska jeszcze czynną była.

Na zasadzie, że od początku panowania Zygmunta III nie była żadna inna mennica w czynności oprócz Poznańskiej i Olkuskiej, jakeśmy to w swojem miejscu dowieść starali się i jak świadczy wspomniona już ordynacya z 15 września 1591 roku, ([43]) wszelkie trojaki z owego czasu, które widocznie do Poznańskiej mennicy nie należą zaliczamy do mennicy Olkuskiej.

Gruntowne studium nad tak licznemi okazami, jednostajność stylu i roboty, podobieństwo nadzwyczajne popiersi a jawne różnice od jednoczesnych typów mennicy Poznańskiej, tak jak od późniejszych z innych mennic pochodzących, to twierdzenie najzupełniej uprawnia i robi je niewątpliwem. Niemniej zestawienie tych trojaków z trojakami Olkuskiemi Stefana Batorego nie pozostawia wątpliwości, że one są jednakowego z tamtemi pochodzenia, gdyż różnorodność typów jest więcej powierzchowna, styl i robota wszędzie i zawsze do siebie podobne. W końcu służyć może za

([42]) Actum Sabbato post festum SS. Omnium proximo die 5 Novembris 1616.

([43]) Litterae super cudenda pecunia Marienburgi M. K. ks. 137 f. 90. — Zagórski strona 134—136.

dowód pochodzenia, porównanie tych typów, które Olkuskiej przypisujemy mennicy, z trojakami oznaczonemi głoską I, o której mamy materyalną pewność, że z tejże mennicy wyszły, a które stylem i robotą a często i popiersiem tamte przypominają. Zjawisko to mniej może jawne do roku 1594, staje się oczywistem z tymże rokiem; mamy bowiem cały szereg trojaków jednego typu od roku 1594 do 1599, które odpowiadają najzupełniej tym, które cechę mennicy Olkuskiej noszą w pierwszej głosce miana tego miasta.

Wszystkie trojaki, które na powyższej zasadzie do tej mennicy zaliczamy, odznaczają się tem, że na nich nie napotykamy tylu rozmaitych herbów i znaków mennicznych, jak na okazach równoczesnych z innych mennic a szczególniej z mennicy Poznańskiej. Zdaje się więc, że mennica Olkuska najmniej uległa temu nadużyciu, które Podskarbiowie często naganiali i które spowodowało reformę w roku 1599. Radzibyśmy tę zasługę przypisać Rytkierowi, choć właśnie trojak jego znakiem Topór ozdobiony, od tego zwyczaju odstępuje, ale jest on tak rzadki, że chociaż z dwóch lat 1592 i 93 jest znany, skłonni jesteśmy za próbę menniczą go uważać. Oprócz Topora Rytkierowskiego znajduje się na nim ten drugi herb, o którym powyżej zrobiliśmy przypuszczenie mniej lub więcej prawdopodobne, że się do Mikołaja Heweliusza młodszego odnosić może. W każdym razie nie jest to herb miasta Olkusza, jak to niektórzy numizmatycy dowodzą. W końcu znajduje się jeszcze na tym trojaku znak *Dzban*, dotąd niewytłómaczony, a odnoszący się zapewne do którego z podrzędnych artystów przy tej mennicy. Temu trojakowi odpowiadają rysunkiem i robotą szelągi i grosze w układzie bardzo do nich podobne i ozdobione też aż trzema znakami myncarskiemi.(44) Na groszu obok Toporka w tarczy, znajdują się głoski C R; najwyraźniej imię i nazwisko Kacpra Rytkiera oznaczające, co jest doniosłym dowodem, że ten znak do tego myncmistrza mennicy Olkuskiej się odnosi. Na typach od roku 1593 do 1595 LXI, LXII, LXIV,

---

(44) Zagórski. Szeląg nr. 200, Tablica XIV; grosz nr. 219, Tablica XV. Trojaków Zagórski nie znał; pierwsze odrysowane zostały w tablicach Beyera nr. 330.

LXV znajduje się znak menniczny, którego Zagórski mieni być podobnym do herbu Radwan,(45) wszakże porównywając go z tym herbem jak się on znajduje na innych monetach, łatwo się przekonać, że to podobieństwo jest więcej jak wątpliwe.

Nie możemy się zatem na domniemanie wypływające z tego mniemanego podobieństwa zgodzić, iżby znak ten miał się odnosić do Cikowskiego, który według wspomnianego autora miał być nadzorcą mennic obu Małopolskich; trudno bowiem przypuścić, aby ten kładł prosty znak menniczny, przypominający, słabo bardzo, jego herb bez tarczy herbowej, kiedy zwykł był na innych monetach używać prawdziwego swego klejnotu szlacheckiego.

Zresztą Zagórski tego nie twierdzi i może po prostu to wymyślił, dla uniknienia opisu tego znaku w rzeczy samej zbyt trudnego. Sądzimy zatem, że ten znak, albo cechuje mennicę Olkuską, stosownie do przepisu z 15 września 1591 roku, nakazującego kłaść na monetach jaki znak rozróżniający jeden wyrób od drugich, lub też odnosi się do którego z artystów mennicy Olkuskiej. To ostatnie przypuszczenie zdaje się wszakże mniej prawdopodobne, gdyż wówczas starszym mynemistrzem był Kacper Rytkier, którego znak Topór jest nam wiadomy, a prawie niepodobna przypuścić, aby tenże na monetach pod jego zarządem wybitych nie znajdował się, a był zastąpionym przez znak menniczny, którego z jego podwładnych. Uważamy za znak mennicy Olkuskiej, który się na licznych odmianach znajduje rozmaicie położony, raz na S. O. pod napisem obok herbu Podskarbiowskiego, to znów na S. G. w końcu napisu, to znów w roku 1595 przedzielający tenże napis u dołu pod popiersiem. Trojaki nim nacechowane niewątpliwie do mennicy Olkuskiej należą, gdyż styl ich innym jej trojakom odpowiada, popiersia też się powtarzają, rozróżniając je bardzo od jednoczesnych Poznańskich, które jak wiemy jedynie obok Olkuskich wówczas istnieć mogły.

Oprócz tych wspomnionych typów wszystkie inne trojaki, które do tej mennicy zaliczamy, nie mają żadnego znaku menniczego, ani też herbu myncarza i ściśle się trzymają przepisów,

(45) Strona 31, nr. 251.

które pozwalały kłaść jedynie herb samego Podskarbiego poniżej Królewskich herbów; rozróżnić tylko między niemi można trojaki z rokiem całkowitym rzadziej się trafiające i z rokiem skróconym, które są najpospolitsze i najwięcej drobnych przedstawiają odmian. Jakeśmy to już wyżej powiedzieli, z rokiem 1594 rozpoczyna się ów szereg trojaków nader pospolitych z herbem Podskarbiego przecinający trzeci wiersz napisu na S. O., tenże ciągnie się w niezliczonej liczbie drobnych odmian przez wszystkie kolejne lata, aż do roku 1599 z zadziwiającą w numizmatyce Polskiej jednostajnością typu i popiersi.

Typ ten charakteryzujący, że tak powiem, mennicę Olkuską, ustąpił dopiero miejsca i to dosyć późno trojakom z głoską I, które choć w rysunku trochę odmienne popiersiami, stylem i robotą, nadzwyczaj go przypominają i dowodzą, że tak jedne jak i drugie z jednej i tej samej wyszły mennicy. Dziwnem jest zjawiskiem, że przepis kładzenia na monecie pierwszej głoski miasta, w którem wybitą została, którego rzecznikiem był zapewne Rytkier w mennicy będącej pod jego zarządem, później zastosowany został niż w innych mennicach. Przyczyną do tego był zapewne ten fakt, że trojaki Olkuskie od dawna odznaczały się prostotą swych kształtów i nie raziły mnogością odmiennych typów i różnorodnością herbów i znaków. Typ LXIX z głoską I nie bardzo odpowiada stylowi Olkuskich monet; gdyby tej głoski nie miał, nie bylibyśmy go umieścili pod temi monetami; lichy kruszec i bardzo nędzna robota obudzają podejrzenie, że to może i ówczesny fałszerski wyrób, ale tego z pewnością orzec trudno, bo wiadomo, jak wówczas rzecz menniczna upadła była w Polsce, i jakie nadużycia co do wagi i próby się zdarzały. To samo powiedzieć można i o typie następującym bez głoski I, ale zresztą do poprzedniego zupełnie podobnym.

Chcąc trojaki Olkuskie podzielić na kategorye, tak jakeśmy to z Poznańskiemi uczynili, dla streszczenia powyższych rozumowań, postawimy następujące główne rodzaje tej monety.

1. Trojaki z herbem Topór typów dwa LVI i LVII.

2. Trojaki ze znakiem mennicznym typów cztery LXI, LXII, LXIV i LXV.

3. Trojaki bez żadnego znaku typów dwa, z rokiem całym LVIII i LIX; typów trzy z rokiem skróconym LX, LXIII i LXVI.

4. Trojaki należące do szeregu z głoską I typów cztery LXVII, LXVIII, LXIX i LXX.

TYP LVI.

Zag. —

Napis trzechwierszowy poniżej w tarczach herb Topór i krzyż otoczony kołem pod koroną, przedzielające rok skrócony; brak herbu podskarbiego.

1592 R^5.

1. S. G. SIGIS. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG./POLONI.
   ·9—:—Z·
   Z. W. Cz. 870.

TYP LVII.

Zag. —

Napis trzechwierszowy, w środku drugiego wiersza herb Lewart w tarczy. Pod napisem znaki i rok jak w poprzednim; na S. G. w napisie pod popiersiem znak menniczny dzban.

1593 R^6.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. — PO. M. D. LI.
   S. O. GROS.. ARG./TRIP.—REG./POLONIE.
   ·9— —3·
   Z. W. Cz. 5026.
2. S. G. SIG. III. D. G. REX . — . PO. M. D. L.
   S. O. GROS.—ARG./TRIP. REG./POLONIE.
   ·9·—:—·3·
   zb. hr. Morstina.

Rozpoczynamy szereg monet Olkuskich od tych dwóch typów, choć nie są najwcześniejsze, a to z powodu, iż one najwięcej się różnią od zwykłych Olkuskich i jakby osobny gatunek monet tychże tworzą. Odpowiadają one zupełnie szelągowi Zag. nr. 200, oraz groszowi Zag. nr. 219 wyszłym jednocześnie z tej mennicy. Są bardzo rzadkie i nie przedstawiają żadnych drobniejszych odmian; widać z tych przyczyn, że musiały być próbą menniczną, że nie wiele okazów wybito, które zapewne nie otrzymały aprobaty władz wyższych, z powodu, iż się na nich tyle rozmaitych znaków i herbów znajduje, co ciągle naganianem bywało i do wyraźnego zakazu w roku 1599 doprowadziło.

T Y P LVIII.

Zag. 246.

Napis trójwierszowy trzeci wiersz skrócony z głoskami I—F po bokach, poniżej herb Lewart na tarczy prostej przedzielającej rok cały.

1591 R.

1. S. G. SIG: III: DG: REX: POL: M: D: LIT: *Takie ogłosy* *
   S. O. GROS. ARG. TR/IP. REG. POLO/INIAEF
   Z. W. Cz. 835.
2. S. O. GROS: ARG: TR/IP: REG: POLO/·NIAE
   I—F.
   Cz. 836.
3. S. G. SIG. III. DG. REX. POL. M. D. LIT.
   S. O. GROS: ARG: TR/IP: REG: POL/:NIAE:
   I—F
   Ż. W.

1592 R.

4. S. G. SIG. III. D: G. REX POL M D LIT.
   S. O. GROS ARG TR/IP REG POLO/INIAEF
   Z. W.
5. S. G. SIG III D G REX POL M D LIT.
   Cz. 860.
6. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
   Z. W.

7. S. G. . . . . M D. LI.
Z. W.

8. S. G. Jak nr. 6.
S. O. GROS. ARG/.TRIP. REG./POLONIAE.
I———F
Cz. 861.

Jest to pierwszy trojak, który za panowania Zygmunta III z mennicy Olkuskiej wyszedł. Ma styl zupełnie odrębny, od okazów współczesnych mennicy Poznańskiej, jest lepszej roboty i dokładniejszego wykończenia a przypomina bardzo w kształcie głosek i w wyrobie technicznym trojaki Stefana Batorego z głoskami NH, oznaczającemi administratora mennicy Olkuskiej Mikołaja Hoewel.

TYP LIX.

Zag. 248.

Napis trójwierszowy, w trzecim wierszu rok cały wypisany, poniżej herb Lewart w tarczy z głoskami I—F po bokach.

1592 R^2.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
S. O. GROS. ARG T/RIP. REG. POL/ONIAE 1592.
Z. W. Cz. 863.

2. S. O. GROS. ARG. TR/IP REG. POLO/NIAE 1592.
Z. W.

3. Jak nr. 1. ale na S. G. obwódka perełkowa koło popiersia R^5.
Z. W.

Typ ten przedstawia jedyny nam znany przypadek, gdzie rok cały znajduje się w trzecim wierszu napisu. Popiersie jest bardzo podobne do popiersia w typie poprzednim i powtarza się znów w typie następującym pod głocką *c*. Typ ten jest rzadki a na szczególniejszą uwagę zasługuje okaz pod nr. 3, który ma naokoło popiersia obwódkę widocznie nie podrobioną. Jest to znów jedyny znany przykład tego zjawiska w tak licznych Zygmuntowskich trojakach, zapewne jakaś fantazya rytownika stempla, która do wielkich rzadkości należy jako wyjątek od ogólnych prawideł.

TYP LX.

Zag. 247.

Napis trójwierszowy, rok skrócony, w końcu trzeciego wiersza. Poniżej herb Lewart na tarczy pomiędzy głoskami I—F.

Rysunek 1.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G. R. — . POLO. × M. D. LI.
   S. O. GROS. ARG. T/RIP. REG. PO/LONIAE 92.
   Z. W.
2. S. G. SIG. III. DG RE. — * — . PO. — * — M. D. LI.
   S. O. GROS. ARG. T/RIP. REG. PO/LO.NIAE. 92.
   Z. W.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLONI. M. D. L.
   Z. W.

Rysunek 2. Zag. 247.

Popiersie c.

4. S. G. SIG. III. DG. R-EX. POL. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TR/IP. REG. POLO/NIAE 92.
   Z. W.
5. S. G. SIG. III. DG. R-EX. POL. M. D. LI.
   Z. W.
6. S. G. SIG. III. DG. RE. POL. M.....
   S. O. GROS ARGTR/IP REG POLO/NIA 92.
   Z. W.
7. S. G. SIG. III. D. G. R. E. X. POL. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. TR/IP. REG. POLO/NIA. 92.
   Cz. 5019.

Popiersie d.

8. S. G. SIG III D G REX. POLONI. M D. LIT.
   S. O. GROS. ARG. TR/IP. REG. POLO/NIAE 92.
   Zag. 247.
9. S. G. SIG. III D G RE. — POLONI M. D. LIT.
   Z. W.

10. S. G. SIG. III. DG. R. — POLONI. M. D. LI.
S. O. GROS. ARG TR/IP. REG. POLO/NIAE 92.
Z. W. Cz. 862.

11. S. G. SIG. III. DG. REX. POLONI. MDVX. L.
S. O. GROS. ARG.TR/IP. REG. POLO/NIAE 92.
Z. W.

12. S. G. SIG III D G REX. POLONI. M. D LI.
S. O. . . . . /.NIAE. 92
Z. W. Cz. 6716.

13. S. G. SIG. III. D. G. RE. † POLON. M. D. LI.
Z. W.

1593.

Popiersie e.

14. S. G. SIG: III. DG. REX. POLONI. M. D. L.
S. O. . . . . /.NIAE. 9·3
Z. W.

15. S. O. . . . . /×NIAE 9·3×
Z. W.

Popiersie f.

16. S. G. SIG. III. DG. R. EX. PO. M. DLI.
S. O. GROS. ARG.TR/IP. REG. POLO/NIAE 98.
Z. W.

17. S. O. GROS ARG TR/IP REG POLO/×NIE 93×
Z. W.

Popiersie g.

18. S. G. SIG. III. DG. REX. POL. O. M. D. LI.
S. O. GROS: ARG. TR/IP: REG. POLO/NIAE 93.
Z. W.

Popiersie h.

19. S. G. SIGI. 3. DG. REX. POLONI. M. D. LIT.
Z. W.

20. S. G. SIGI. 3. DG. REX. POLONI. M. D. LIT.
S. O. GROS. ARG. TR/IP. REG PO.LO/.NI.AE 93.
Z. W.

Styl tego trojaka przypomina zupełnie dwa poprzednie typy a od LIX różni się jedynie tem, że tu rok jest skrócony, tam całkowicie wypisany w końcu trzeciego wiersza. Popiersi jest aż ośm odmiennych, z których jedno *e* jest identyczne z popiersiem dwóch poprzednich typów, co znów między niemi łącznik stanowi. Popiersia *a* i *b* też to popiersie przypominają i tylko w kształtach zbroi i korony od niego się różnią, ale za to popiersia *f*, *g* i *h* są znów nader odmienne i szczególniej pięknego wykończenia, które najlepiej jest oddane na okazie pod nr. 20 przepysznej konserwy i z trójką przewróconą bardzo dziwnego kształtu.

TYP LXI.

Zag. 251.

Napis dwuwierszowy, poniżej znak menniczny, herb Lewart na tarczy z głoskami I—F i rok skrócony.

1593 R³.

1. S. G. SIG 3 D G REX POLONI M D L ·
   S. O. GROS ARG T./R POLONIAE *—*— 93
   Z. W. Cz. 888.
2. Jak poprzedni, bez L na S. G.
   Mathy 522.
3. S. G. SIG. 3. DG. R — EX. POLO. M. D. LI ×
   S. O. GROS. ARG. T/R. POLONIAE.. — 93.
   Z. W.
4. S. G. SIG III D G. — · REX. POLO. M. D. L.
   Z. W.

Trojaki te otwierają szereg monet oznaczonych znakiem mennicznym, którymy mennicy Olkuskiej przypisali. Robotą i stylem ten trojak bardzo do poprzednich jest podobny a popiersie zupełnie identyczne z popiersiem *d* typu LX. To zatem potwierdza jeszcze nasze twierdzenie co do znaku powyższego, gdyż wszystkie trojaki nim oznaczone mają niezaprzeczone podobieństwo z innemi okazami mennicy Olkuskiej i wszystkie razem tworzą szereg jednostajnych monet.

TYP LXII.

Zag. —

Napis trójwierszowy, trzeci wiersz rozdzielony herbem Lewart w tarczy z rokiem skróconym w końcu. Po bokach tarczy głoski I—F, pod nią znak menniczny.

1593 R.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. 3. D. REX. POLONI. M. D LI.
   S. O. GROS. ARG/T. R. POLON/IAE — 93.
   I—F
   Cz. 866.
2. S. G. SIG. 3: D G REX. POLONI M D L.
   S. O. Jak poprzedni, ale w trzecim wierszu gwiazdka.
   Z. W.
3. S. G. SIG 3 D G R — EX POLO M D L
   S. O. GROS. ARG./TR. POLON/IAE. — 93.
   Z. W.
4. S. G. SIG 3 D G R — EX. POLO M.D LI
   S. O. Jak Nr. 1.
   Z. W.
5. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLO. M. DL.
   Z. W.

1594.

6. S. G. SIG III D G REX POLO M D LI
   S. O. GROS: ARG. T/IP. R. POLON/IAE — 94.
   Cz. 919.
7. S. G. SIG III D G R * POLON * M. DL *
   S. O. GROS. ARG./TR. POLON/IAE — 94.
   Z. W.

Popiersie b.

8. S. G. SIG. III. DG. REX. POLO M. DLI ×
   S. O. GROS. ARG./TRI. R. POLO/NIAE — 94
   Z. W.

Typ ten do poprzedniego wiele ma w robocie i technicznem wykonaniu podobieństwa i oba mają wspólny znak menniczny choć rozmaicie położony; ten

wszakże zdaje się dużo mniej rzadszy od poprzedniego i więcej odpowiada w rysunku kształtom zwykłym mennicy Olkuskiej z napisem trzechwierszowym przerwanym herbem Lewart na tarczy a kończącym się rokiem skróconym. Na większej liczbie okazów popiersie jest identyczne z popiersiem typu poprzedniego, któreśmy już też napotkali w typie LX pod głoską *d;* na jednym jest popiersie trochę odmienne, które często znajdziemy w typach następnych i które bardzo tę mennicę charakteryzuje, gdyż się bezustannie powtarza.

T Y P LXIII.

Zag. —

Napis trójwierszowy, w trzecim wierszu herb Lewart na tarczy i rok skrócony. Poniżej głoski I—F bez żadnego znaku mennicznego.

1593.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. D. G * REX. POL. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG./TR. POLON/IAE — 93.
   Z. W.
2. S. G. SIG III D G R * POLON * M D L *
   S. O. GROS. ARG./T. R. POLON/IAE — 93
   Z. W.
3. S. G. SIG. III. D. G. REX. POLON. M. D. L.
   S. O. GROS. * ARG./T. R. POLON/IAE — 93
   Cz. 887.
4. S. G. SIG 3 D G REX POLONI M D L
   S. G. Jak nr. 2.
   Z. W.

R[5].

5. S. G. Jak Nr. 4.
   S. O. GROS ARG. T/REG. POLON/IAE — 93.
   Z. W.

Popiersie b.

6. S. G. SIG III D G REX POLONI D M L
   Z. W.

Popiersie c.

7. S. G. SIG. 3. D. G. — REX. POLO. M. D. L.
   S. O. GROS. * ARG./T. R: POLON/IAE — 93.
   Z. W. Cz. 5024.
8. S. G. SIG. III. DG. R. EX. POLONI. M. D. L.
   S. O. GROS. ARG. T/RIP. R. POLO/NIAE — 93
   Z. W.
9. S. G. SIG. III D. G. REX. POL. O. M. D. LI
   S. O. GROS. ARG. TR/IP. REG. POLO/NIAE 93
   Cz. 5025.
10. S. G. SIG. 3. D. G. REX. POLONI. M. D. L.
    S. O. Jak 7.
    Z. W.

Popiersie d.

11. S. G. SIG: III. D. G. R. POLON. M. D. L.
    S. O. Jak 2.
    Z. W.

1594.

Popiersie a.

12. S. G. SIG III D G REX POLO M. DL.
    S. O. GROS. ARG./T. R. POLON/IAE
    Z. W.
13. S. G. SIG. III. D. G R — POLONI. M. D. LI.
    Z. W. Cz. 914.
14. S. G. Jak 13.
    S. O. GROS. ARG. T/I.P R. POLON/IAE — 94.
    Z. W.

Popiersie b.

15. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
    Z. W.
16. S. G. SIG III D G RE — POLONI M D L
    S. O. GROS. ARG.T/RIP. R. POLON/IAE
    Z. W.
17. S. G. SIG III D G REX. POLONI. M. D. L.
    Z. W. Cz. 915.

18. S. O. GROS. ARG./T. R. POLON/IAE
Z. W. Cz. 916.
19. S. G. SIG III D G REX POLO M D L
Z. W. Cz. 913.
20. S. G. SIG III D G R — POLONI. M. D. LIT.
S. O. GROS. ARG. T/RI. R. POLON/IAE
Z. W.
21. S. G. SIG III D G RE — POLONI M D LIT
S. O. GROS. ARG. T/RI. RE. POLON/IAE
* *
Z. W.
22. S. G. SIG III D G REX POLONI M DLIT
S. O. GROS. ARGT/RIP. R. POLO/NIAE
Z. W. —

Typ ten od poprzedniego niczem się nie różni, jak tylko opuszczeniem znaku mennicznego, umieszczamy go wszakże osobno, gdyż opuszczenie to nie jest przypadkowe, ale widocznie umyślne, kiedy ten rodzaj jest nadzwyczaj pospolity i w tak licznych odmianach z lat 93 i 94 się znajduje. Popiersi naliczyliśmy rozmaitych 4, z których pierwsze *a*, które się w obu latach znajduje jest identyczne z popiersiem *d* w typie LX, z popiersiem jedynem typu LXI i z popiersiem *a* w typie LXV. Popiersia *b* i *c* przypominają bardzo popiersia *e*, *f*, *g*, typu LX a w końcu popiersie *d* jest identyczne z popiersiem *b* poprzedniego i znajduje się na jednym tylko okazie 1593, a na ośmiu roku 1594, odtąd zaś często się powtarzać będzie. Te tak liczne podobieństwa są łącznikiem usprawiedliwiającym nasze mniemanie o pochodzeniu tych wszystkich trojaków z jednej mennicy. Ciekawą przedstawia anomalią nr. 5 w roku 1593, tu bowiem napis S. O. zupełnie jest odmienny od wszystkich innych, gdyż wypisane jest REG w drugim wierszu, kiedy we wszystkich innych okazach jest tylko R. Odmiana musi być nader rzadką, gdyż z tak licznych trojaków, które przez moje przeszły ręce, raz jedyny się tylko trafiła.

TYP LXIV.

Zag.

Napis trójwierszowy z rokiem skróconym w trzecim wierszu, poniżej herb Lewart na tarczy pomiędzy głoskami I—F. Na S. G. znak mennicy Olkuskiej w końcu napisu.

1594 R^3.

1. S. G. SIG· III· D· G· REX· POLONI· M· D L
   S. O. GROS· ARGT/RIP· REG PO/LONIE 94.
   Band: 740.
2. S. G. SIG III· D G REX· POLONI· M D L
   S. O. GROS· ARGT/REG POLONIAE 94.
   Z. W.
3. S. O. GROS ARGT/RI REX PO/LONIAE 94.
   Z. W.

Bez znaku mennicznego.

4. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
   S. O. GROS· ARGT/RIP REG PO/LONIAE 94.
   Z. W.
5. S. G. SIG III D G RE — POLONI M D L·
   S. O. koło głosek I — F gwiazdki.
   Z. W.
6. S. G. SIG III· D G RE — POLONI· M· D L·
   S O. GROS· ARG· T/RIP· REG· PO/LONIAE 94.
   Z. W. Cz. 920.
7. S. G. SIG· III· D G· REX — POLONI· M· D L
   Z. W.

Typ ten odznacza się znakiem mennicy Olkuskiej, tym samym co w typach LXI i LXII, ale tu tenże jest położony na S. G. w końcu otokowego napisu, S. O. zaś przypomina dokładnie typ LX, gdyż i tu wiersz trzeci nie jest przerwany herbem Lewart, ale jest całkowity i zwykle złożony ze zgłosek „LONIAE“, co się jedynie na dwóch tych typach trafia. Okazy nie mające znaku mennicznego, a które się zdają pospolitsze od okazów z tymże znakiem, mogłyby zarówno znaleźć miejsce w typie LX, ale się różnią od tam umieszczonych okazów tak robotą i popiersiem, a zupełnie pod temi względami odpowiadają temu typowi, z tego to powodu umieszczamy je, zwracając wszakże uwagę na to podobieństwo, które dowodzi oczywiście, ze wszystkie te typy z jednej musiały wyjść mennicy. W typie tym na wszystkich okazach tak ze znakiem jako i bez takowego znajduje się jedno tylko popiersie a mianowicie to, o którem mówiliśmy w typie LXII, gdzie jest oznaczone głoską *b* a w typie LXIII głoską *d*.

TYP LXV.

Zag. 253.

Napis trójwierszowy, w końcu trzeciego wiersza rok skrócony. Herb Lewart na tarczy z głoskami I—F u dołu rozdziela trzeci wiersz napisu. Na S. G. znak menniczny.

1594 R.

1. S. G. SIG III D G· RE — POLONI· M D L·
   S. O. GROS· ARGT/RI· R· POLON/IAE —·94
   I — F
   Z. W.
2. S. O. GROS· ARGT/RI RE POLON/IAE — 94
   ·I — F·
   Z. W.
3. S. G. SIG III D G REX — POLONI M D L
   S. O. GROS ARG· T/RI· R· E POLON/IAE — 94.
   Z. W. Cz. 918.
4. S. O. Gwiazdka po 94 i koło głosek I — F.
   Cz. 917.

1595 R.

5. S. G. SIG III D G: R —·POLO· M· D· L
   S. O. GROS ARG·/TR R· POLO·/·NI —·95
   I — F
   Z. W. Cz. 5039.
6. S. G. SIG· III· D· G· R — POLON· M· D L
   S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/.NI — 95.
   Z. W. Cz. 940.
7. S. G. SIG III· D G R·— POLON· M. D L
   S. O. Rok 95 niezwykłych kształtów.
   Z. W.
8. S. G. SIG· III· D G· R·— POLONI· M· D· L
   S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI — 95
   Cz. 941.
9. S. G. SIG III· D: G· R —·POLONI· M D L·
   S. O. GROS· ARGT/RI R· POLO/NI — 95
   Z. W.

Odmiana ze znakiem mennicznym w środku napisu R[5].

10. S. G. SIG· III· D G R — POLONI· M· D L
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI — 95
·I — F·
Z. W. Cz. 5040.

Tu znów powracamy do stylu przedstawionego już przez typy LXII i LXIII t. j. trzeci wiersz napisu przerwany jest herbem Lewart na tarczy i kończy się rokiem skróconym. Znak menniczny, któryśmy już na trzech poprzednich typach widzieli, znajduje się w końcu napisu na S. G. a na jednym okazie przerywa tenże w środku i znajduje się pod popiersiem. Odmiana ta jest rzadką. Popiersia na wszystkich 10 przez nas podanych odmianach stemplowych z lat dwóch 94 i 95 jest jednostajne i takie same jakieśmy już widzieli w typie LXII *b*, LXIII *d* i jako jedyne w typie LXIV; powtórzy się ono raz jeszcze w typie następującym. We wszystkich okazach roku 95 znajdują się na S. O., w trzecim wierszu głoski NI zamiast NIAE lub IAE, które w powyżej wspomnianych podobnych typach dotąd się znajdowały i to odtąd staje się prawidłem cechującem typ następujący.

TYP LXVI.

Zag. 262.

Napis trójwierszowy, ostatni wiersz przerwany herbem Lewart w tarczy z głoskami I—F poniżej i z rokiem skróconym w końcu trzeciego wiersza.

1594.

Popiersie a.

1. S. G. SIG III D G R — POLON· M· D· L.
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI — .94
Z. W. Cz. 911.
2. S. G. SIG III· D G. R: — POLON. M. D. L
S. O. GROS ∴ ARG — — — —
Cz. 912.
3. S. G. SIG III D G R — ·POLONI M D L·
S. O. jak Nr 1.
Z. W.
4. S. G. SIG· III D G R· — ·POLONI· M· D L I
Z. W.

5. S. G. SIG III D G RE — POLONI M D L
Cz. 910.

1595.

6. S. G. SIG III D G R — POLO M D L
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI — 95
Z. W.

7. S. .G SIG. III. D G R — POLON M. D L.
Z. W. 938.

8. S. G. SIG III D G R — POLON M D L
Z. W.

9. S. G. SIG· III· G R — POLON. M. D. L I
Z. W.

10. S. G. SIG III D G· R·—·POLONI· M· D· L.
Z. W. Cz. 5037.

11. S. G. SIG III D: G· R· — POLONI· M· D· LI
Z. W. Cz. 939.

12. S. G. SIG III D G: RE — POLON· M· D· L I
Cz. 5038.

13. S. G. SIG· III D G RE — POLONI· M· D· LI
Z. W.

1596.

14. S. G. SIG III D G —·· POLO M D L
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI — 96
Z. W.

15. S. G. SIG III D G R — POLO M D L
Z. W. Cz. 977.

16. S. G. SIG III D G R — POLO M D LI
Z. W.

17. S G. SIG III D G R — POLON· M· D· L·
Z. W. Cz. 973.

18. S. G. SIG III D G R — POLON M D L
S. O pod pogonią gwiazda.
Z. W. Cz. 975.

19. Jak poprzedni, ale i koło I — F dwie gwiazdy.
Z. W.

20. S. G. SIG III D G R — POLON M D LI

S. O jak Nr 14.

Z. W.

21. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
Z. W. Cz. 974.

22. S. G. — — — — — POLONI M D LI
Z. W. Cz. 976.

23. Jak Nr 21, ale pod pogonią gwiazda.
Z. W.

24. S. G. SIG III D G — R POLON M D L
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI — 96
I — F
Z. W.

1597.

Popiersie a.

25. S. G. SIG III D G R· —·· POLO· M· D L
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/.NI·—·97.
Z. W. Cz. 1013.

26. S. G. SIG· III· D G R —·POLON. M· D· L
Z. W. Cz. 5743.

27. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
Z. W.

Popiersie b.

28. S. G. SIG III D G· — ·R POLO M D L
Z. W. Cz. 5053.

29. S. G. SIG III D G — R POLON M D L
Z. W.

30. S. G. SIG III D G — ·R· POLONI M D L
Z. W. Cz. 1019.

31. S. G. SIG III D R — ·POLON M D L
Z. W.

32. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
Z. W. Cz. 1014.

33. S. G. SIG III D G R·.—·POLONI M D L
Z. W. Cz. 1017.

34. S. G. SIG III D G R·—·POLONI M D L·
Z. W.

35. S. G. SIG III D G R·—·POLON M D LI
Z. W.
36. S. G. SIG III D G R — POLONI M D LI
Z. W.
37. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
Cz. 1015.
38. S. G. SIG III D G RE — POLONI M D L
Cz. 1016.

Popiersie a. 1598.

39. S. G. SIG III D G· — ··R· POLO M D L
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI — 98
Z. W.
40. S. G. SIG III D G R — ··POLO M D L
Z. W. Cz. 1069.
41. S. G. SIG III D G R P—··OLO M D L
Z. W.
42. S. G. SIG. III D G R· — ·POLON M D L
Z. W. Cz. 1070.
43. S. G. SIG. III D G R· — ·POLONI M D L
Z. W.

Popiersie b.

44. S. G. SIG III D G ·: — :· POLONI M D L
Cz. 5056.
45. S. G. SIG III D G — R POLON M D L
Z. W.
46. S. G. SIG III D G R — POLON M D L
Z. W.
47. S. G. SIG III D G R P·—·OLONI M D L
Z. W.

Popiersie c.

48. S. G. SIG III D G·—POLO M D L
Z. W.
49. S. G. SIG III D G· —·POLON M D L
Z. W. Cz. 5027
50. S. G. SIG III D G R — ·POLO M D L
Z. W.

51. S. G. SIG III D G R·—·POLON M D L
Z. W.
52. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
Z. W. Cz. 1068.

1599.

Popiersie b.

53. S. G. SIG III D G — R· POL M D L
S. O. GROS· ARG/TR·R POLO/NI -- 99
Z. W. Cz. 1114.
54. S. G. SIG III D G· — :POLO M D L
Z. W. Cz. 5753.
55. S. G. SIG III D G — POLON M D L
Z. W.

Popiersie c.

56. S. G. SIG III D G:· —·R·POLO D L·
Z. W.
57. S. G. SIG III D G — ·R POLO M D L
Z. W. Cz. 1113.
58. S. G. SIG III D G· —· R· POLO M D
Z. W.
59. S. G. SIG III D G — R POLO M D LI
Z. W.
60. S. G. SIG III D G — R· POLON M D
Z. W. Cz. 5064.
61. S. G. SIG III D G — R· POLON M D L
Z. W. Cz. 1115.
62. S. G. SIG III D G — POLON M D L
Z. W.
63. S. G. SIG III D G — R POLN M D L
Z. W.
64. S. G. SIG III D G R — POLON M D
Cz. 1112.
65. S. G. SIG III D G R·—·POLON M D L
Z. W.
66. S. G. SIG III D G R·—·POLON M D LI
Z. W. Cz. 5065.

67. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
Z. W.

Typ ten nader pospolity rozpoczyna się z rokiem 1594 i ciągnie się przez wszystkie lata do roku 1599 włącznie. Cechuje tą jednością swoją mennicę Olkuską różniącą się właśnie tem od innych, które w tych latach nader rozmaite typy wybijały. Podobny on jest w kształtach do typu poprzedniego i do LX, od którego tylko tem się różni, że tam w trzecim wierszu znajduje się NIAE lub IAE tu zaś zawsze jednostajnie NI. Popiersia trzy rozmaite się natrafiają, najprzód takie jak w typach LXII *b*, LXIII *d*, LXIV i LXV, które tylko w latach 94, 95—96 jako jedyne a w roku 1597 w kilku okazach się przedstawia. W tym ostatnim roku znajduje się obok niego popiersie, któreśmy głoską *b* oznaczyli daleko gorszej roboty i mniej pięknych kształtów, ale stylem dosyć do pierwszego podobne. To popiersie *b* znajduje się również w kilku okazach roku 1598 i 1599. W końcu już z rokiem 98 pokazuje się popiersie trzecie jeszcze mniej starannie wykonane, które głównie w roku 1599 we wszystkich prawie tak licznych odmianach się znajduje. Ze wszystkich znanych typów ten jest najliczniejszy, bo aż 67 drobnych jego odmian podać możemy, z których dwie przybyło po wydrukowaniu skorowidza, dlatego nie są tamże zamieszczone.

TYP LXVII.

Zag. 277.

Napis dwuwierszowy, poniżej rok cały przedzielony herbem Lewart w tarczy, koło niego głoski I—F. —I.

1600.

1. S. G. · SIG III D G· — POLO M D L
   S. O. GROS ‘ARG/TR R·POL·/·16:—00
   ·IF — I·
   Z. W. Cz. 1154.
2. S. G. SIG III D G — POLON M D L
   S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/· 16—00·
   IF—I
   Z. W. Cz. 1156
3. S. G. SIG III D G· —·· POLON M D L
   Z W.

4. S. G. SIG III D R — POLON M D L
S. O. GROS ARG/TR R POLO/16 — 00
IF — I
Z. W. Cz. 1157.

5. S. G. SIG III D G R — POLO M D L
Z. W.

6. S. G. SIG III D G R — POLON M D L
Z. W. Cz. 1155.

7. Jak poprzedni 6 przewrócona.
Z. W.

8. S. G. SIG III· D· G· REX· POLO. M· D L
S. O. Jak Nr 2.
Cz. 5071.

Że trojaki te do mennicy Olkuskiej należą, nie może podlegać żadnej wątpliwości, bo ich cechuje głoska I, która jest pierwszą głoską nazwiska miasta Olkusza po łacinie „Ilcussia". Popiersie tego typu co do rysów bardzo przypomina popiersie *c* typu poprzedniego a choć rysunek trochę odmienny, gdyż tu krysę zastępuje kołnierz gładko wyłożony, cały wyrób i styl tak jest jednostajny ze wszystkiemi typami, któreśmy dotychczas tej mennicy przypisali, że porównanie ich między sobą niewątpliwie wzbudza przekonanie, iż wszystkie z jednej wyszły mennicy.

TYP LXVIII.

Zag. —

Zupełnie jak poprzedni, ale bez głoski oznaczającej mennicę.

1600.

Popiersie a.

1. S. G. SIG III D G — R POLO M D L
S. O. GROS ARG/TR R POLO·/16 -- 00
I — F
Z. W.

2 S. G. SIG III D G — R POLON M D L
Z. W.

3. S. G. SIG III D G R — POLONI M D L
Cz 1138.

Popiersie b.

4. S. G. SIG III D G — POLO M D L
S. O. GROS· ARG/TR R· POLO/16 — 00
I — F
Z. W. Cz. 1137.

5. S. G. SIG III D G — R POLO M D L
Z. W.

6. S. G. SIG III D G·—·POLON M D L
Z. W.

Typ ten nie oznaczony głoską I w niczem zresztą od poprzedniego się nie różni, to też niewątpliwie z mennicy Olkuskiej pochodzi, nawet popiersie *a* na trzech pierwszych okazach zupełnie jest identyczne z popiersiem typu poprzedniego, a popiersie *b* dokładnie przypomina popiersie c typu LXVI.

TYP LXIX.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżej rok cały przedzielony herbem Lewart w tarczy. U dołu głoski IF—I.

1600 R[1].

Popiersie a.

1. S. G. SIG· III· D: G·· REX· POLON· M D L
S. O. GROS: ARG:/·TR· R· POLO/·16 — 00·
IF — I
Z. W.

Popiersie b.

2. S. G. SIG· III· D: G· REX POLO M D LIT
S. O. GROS: ARG·/TRIP· R· POL/·16 — 00·
IF — I.
Z. W.

1601 R[2].

3. S. G.· SIG· III· D: G· REX· POLO· M· D· L·

S. O. GROS· ARG·/·TRI R POLO/·16 — 01·
·IF — I·
Z. W.

Typ ten w rysunku niczem się nie różni od typu LXVII, ale robota techniczna nadzwyczaj odmienna, tak że nas to spowodowało osobno go umieścić. Popiersie *a* przypomina popiersie typu LXVII, popiersie *b* jest bardzo odmienne. Być może, że okazy, które tu umieszczamy nie wyszły z mennicy królewskiej, ale są dziełem fałszerstwa, są bowiem daleko gorszej próby i bardzo nędznego wykonania, ale z powodu cechy mennicy Ołkuskiej tu w każdym razie miejsce znaleźć musiały. Również możnaby przypuścić, że są smutnym pomnikiem upadku rzeczy mennicznej w Polsce w tych właśnie latach, który spowodował zamknięcie wszystkich mennic z rokiem 1601.

TYP LXX.

Zag. —
Zupełnie jak poprzedni, tylko bez głoski I.

1601 R[1].

1. S. G. SIG. III. D: G × REX. PO. M. D. L.
S. O. GROS × ARG/TRIP. R. PO/16—01.
×F—I×
Z. W.

Powyższa uwaga i do tego typu się stosuje, który od poprzedniego tem tylko się różni, że jedno I jest opuszczone. Popiersie jedynie na tym okazie do poprzedniego *b* podobne.

Z mennicą Olkuską kończy się szereg trojaków Zygmunta III, których rozklasyfikowanie szczegółowe, zwłaszcza trojaków wybitych w mennicach Wielkopolskich, przemnogie nastręczało trudności, i rzecz sama choć mozolnie przeprowadzoną została na zasadach, jakie uznaliśmy za możliwe do oznaczenia miejsca bicia monet dla każdego typu, stanowczo jednakże rozstrzygniętą nie została. A gdy właśnie w chwili, w któréj arkusz druku mennicy Olkuskiéj był ukończony, ukazała się w Bibliotece Warszawskiéj cenna bardzo rozprawa znakomitego uczonego i numizmatyka, P. Przyborowskiego, rzucająca nowe poglądy i nowe dokumenta, dotyczące mennic Wielkopolskich, mamy za obowiązek zaznaczyć tu; że w swoim czasie i nasze w téj mierze poglądy i krytyczne rozpatrzenie przedmiotu ogłosimy drukiem.

MENNICA LUBELSKA.

O istnieniu mennicy w Lublinie dawniejsi numizmatycy nic nie wiedzieli i trojaki oznaczone głoską L na zasadzie ordynacyi z 22 Czerwca 1599 r. przypisywali bądź mennicy Lwowskiéj (1), bądź Łobzowskiéj, gdzie według mylnego mniemania, ogólnie rozpowszechnionego, miała za Zygmunta III istnieć mennica (2).

Pierwszy Tymoteusz Lipiński (3), znany badacz i miłośnik numizmatyki polskiéj odkrył wzmiankę o mennicy Lubelskiéj, w broszurze znajdującéj się w bibiotece głównéj Okr. nauk. Warsz., noszącéj tytuł: *Traktat rycerstwu koronnemu, z któréj przyczyny się tak fałszywéj monety namnożyło i czemu towary wszelakie codzień w większą drogość przychodzą, przez szlachcica polskiego de armis Róża* wydany r. p. 1611.

Na pierwszéj zaraz ćwiartce zawiadamia autor o gęstych mennicach, które były w Lublinie, Urzędowie (4), Bydgoszczy, Poznaniu, Wschowie i indziéj. Również w drugiéj broszurze nader rzadkiéj, przypisywanéj przez bibliografów Wojciechowi Gostkowskiemu (5)

(1) Zagórski str. 26, 32, 138.

(2) Bandtkie str. 118, Zagórski str. 40.

(3) Artykuł w Bibliotece warszawskiéj z 1 Listopada 1853 roku; Wiadomości o mennicy w Lublinie.

(4) O mennicy téj nie posiadamy żadnych wiadomości, ani nawet monet, któreby do niéj odnieść można; musiała wszakże istnieć, kiedy o niéj współcześni tak wyraźnie wspominają. Być może, iż ona tylko pomocniczą była mennicy lubelskiéj; tych samych miała urzędników i tychże samych znaków używała. Urzędów jest bowiem miasteczko tylko o sześć mil od Lublina leżące.

(5) Wielkiéj rzadkości to pisemko wyszło in quarto, ale bez wymienienia nazwiska autora, miejsca druku, ani też roku. Uczony bibliograf Chyliczkowski dopisał na stronnicy tytułowéj: autorem jest Wojciech Gostkowski. *Vide Verzeichniss Anonymorum von Andreas Schoff* T. I. str. 281 *in manuscripto.* Co do daty, musiało się to dziełko około roku 1603 pojawić, gdyż autor dwukrotnie powołuje się na Podkomorzego krakowskiego Cikowskiego i do jego znanego pisma *O cłach*, które wyszło 1602.

a noszącéj tytuł: *Detectio accesy skarbu króla I. M. i Rzp. o czym radzić in publico rycerstwu koronnemu do uważania podana przez przez ślachcica polskiego domu Junosza,* jest ślad, że przed rokiem 1603 istniała w Lublinie mennica. Tu czytać można (6): „Ze zniesieniem mennic, wiele się złego nagarnęło do Korony: Pieniądze do Turek, Węgier, Niemiec wywieziono, a talery i czerwone złote weszły w cenę wysoką. Fałszywych menic siła się nasiało w Polsce, w Niemczech pod stemplem koronnym. Dobrze tedy, żeby znowu pieniądze bito w menicach, a na nich dożywocia nikomu nie dawano, a Pan Podskarbi koronny, żeby podług prawa niemi zawiadował, które żeby na swych miejscach były w Poznaniu, w Bydgoszczy, w Schowéj, w Lublinie, w Krakowie etc.“

Ważne to odkrycie ogłosił drukiem Lipiński 1853 roku w Bibliotece warszawskiej i w artykule o tym przedmiocie dowodzi, że trojaki oznaczone głoską L mylnie przez Zagórskiego mennicy Lwowskiéj przypisane, z Lubelskiéj pochodzić muszą. Niema naprzód nigdzie w dawnych archiwach miasta Lwowa śladu, aby tamże za Zygmunta III istniała mennica. Niema też powtóre w obu tych broszurach wymieniających bezwątpienia wszystkie istniejące mennice w końcu XVI i początkach XVII wieku mowy o Lwowie, który jako jedno z najcelniejszych miast koronnych nie byłoby pominięte, gdyby tam około tego czasu wybijano pieniądze.

Natomiast występuje nieznana dotychczas mennica w Lublinie, w obu broszurkach wzmiankowana, a któréj pierwszą głoską jest właśnie owo L trafiające się na trojakach koronnych od r. 1598 do 1601 (7). W końcu znane są kwartniki ruskie Kazimierza Wielkiego, Ludwika i Władysława ks. Opolskiego (8), które niezaprzeczenie we Lwowie bite były, również półgroszki Władysława Jagiełły i Władysława Warneńczyka, pierwsze z napisem (MONETA LEMBURG), wiemy również, iż późniéj za panowania Jana Kazimierza otwartą została we Lwowie mennica w roku 1656 (9), ale nigdzie niema śladu, aby takowa za Zygmunta III czynną była.

---

(6) Na stronnicy L2.
(7) Zagórski Nr 270, 271. Tablice Beyera 207.
(8) Dr Piekosiński str. 141, 148. O monecie polskiéj w średnich wiekach.
(9) Zagórski str. 56 i 59.

Fakt istnienia mennicy we Lwowie w XIV i XV wieku, a potem znów w końcu XVII wprawdzie na czas bardzo krótki, był zapewnie powodem, że Zagórski przypuścił, iż mogła i za Zygmunta III istnieć, w czem go utwierdzała niejako początkowa głoska L nie mogąca się stosować do żadnego innego jemu znanego miasta mennicznego. Nie wiedział bowiem szanowny numizmatyk, że w Lublinie mennica się znajdowała jak to powyżéj wzmiankowane broszury dowodzą, jak najdobitniéj. Niema więc nic dziwnego, że uwiedziony prawdopodobieństwem, pomyłkę popełnił, która dopiero sprostowaną być mogła, przez wyraźny dowód, że Lublin był miastem mennicznem. Powinno to służyć za napomnienie dla numizmatyków, aby na domysłach nie opierać twierdzeń; ale szukać dowodów, które się częstokroć napotykają wertując po książkach, z tytułu których nigdyby na myśl przyjść nie mogło, że się ten szczegół numizmatyczny w nich mieścić może. Twierdzenie Bandtkiego jest też czystem domniemaniem, bo w Łobzowie nigdy mennicy nie było, a przypisane temu miastu pieniądze były bite częścią w Łobżenicy, jak to dowiódł Józef Przyborowski, częścią w Lublinie według odkrycia Tymoteusza Lipińskiego. Po takich dwóch wiarogodnych świadectwach ludzi współcześnie żyjących, trudno powątpiewać, że trojaki dotąd miane za Lwowskie nie są niemi, ale pochodzą z mennicy Lubelskiéj, a głoska L jest znamieniem utwierdzającém ich pochodzenie. Pomimo tego nie przypisywano z początku wielkiéj wagi tak ciekawemu i doniosłemu odkryciu Lipińskiego, znaleźli się nawet niektórzy badacze rzeczy mennicznych, którzy się wcale na to twierdzenie zgodzić nie chcieli i zarzucali mu, że na zasadzie pobocznéj tylko wzmianki w dwóch bezimiennych broszurach śmiał twierdzić, że za Zygmunta III istniała królewska mennica w Lublinie. Wkrótce wszakże pokazało się jawnie, kto w téj mierze miał racyę, będąc bowiem w Lublinie w roku 1857 Karol Beyer, niezmordowany pracownik na niwie numizmatycznéj, odkrył w księdze *Acta Consularia* z lat 1597 — 1600 niezbite dowody potwierdzające zupełnie same przez się już wiarogodne wnioski Lipińskiego. Przytoczymy tu główne akta z téjże księgi, wzmiankujące o mennicy, których wypisy są w naszém posiadaniu, a które nietylko, że żadnéj wątpliwości pozostawić nie mogą, co do jéj istnienia, ale

też zawierają nader ciekawe szczegoły o myncarzach będących przy niéj czynnymi i wyjaśnić nam zdołają wiele znaków mennicznych znajdujących się na trojakach, dotąd zupełnie niewytłomaczonych, lub też fałszywie innym mennicom przypisanych.

W roku 1598 staje na wezwanie Tomasza von der Hellen, obywatela i złotnika Lubelskiego Hanusz Eck, myncarz i zeznaje pod przysięgą, iż przez cały czas jak Daniel Koste, także myncarz, był tak w Wilnie jak i w Lublinie artystą i pracownikiem mennicznym; tenże zaś Hanusz Eck przysięgą zniewolony próbę przy nim wykonywał, że z jego mennicy nigdy fałszywa lub podrobiona moneta nie wychodziła, że takowéj nikt nawet w podejrzeniu nie miał i t. d. ([10])

W tymże roku toczy się kilka razy odraczana sprawa Joachima myncarza z Chmielowskim o pokaleczenie, z któréj się dowiadujemy, że starszy myncarz Lubelski zwał się Melchior Roeszner czy też Reiszner, jak często pisane bywa jego nazwisko ([11]).

W dniu 4 po Ś. Andrzeju Apostole 1598 roku znajduje się protokuł dyktowany przez Wojciecha Sierakowskiego, notaryusza Grodzkiego Lubelskiego w imieniu i ze strony Jana Firleja z Dąbrowicy, Podskarbiego Wielkiego koronnego i Starosty Lubelskiego, że areszta kładzione na domu murowanym Melchiora Roesznera, obywatela i kupca gdańskiego w Lublinie leżącym, w niczém szkodzić ani uszczerbku przynosić nie mogą mennicy królewskiéj, ani narzędziom i pieniędzom do niéj należącym, jako też towarzyszom lub robotnikom w téjże mennicy pracującym ([12]). Wskazał także wspomniany protestujący należność 1100 złotych, przypadających J. K. M. od wspomnianego Roesznera.

24 Marca 1599 roku stawili się osobiście Hanusz Eck, starszy myncarz mennicy królewskiéj w Lublinie i Henryk Lofferdts, próbierz srebra i złożyli dokument przez nich po niemiecku spisany, podpisany i pieczęciami opatrzony, prosząc o zaciągnienie go do ksiąg.

([10]) Z ksiąg Akt Radzieckich Lubelskich z lat 1597 — 1601. *Coram officio Consulari Lublinensi feria secunda octavae mensis Junii 1598 Testes monetariae.*

([11]) *Ibidem feria quinta post Festum Conceptionis Beatae Mariae Virg. proxima A. D. 1598.*

([12]) *Ibidem: feria quarta post Festum S. Andreae Apostoli proxima. A. d. 1598.*

Akt ten brzmi jak następuje: Ja Hanusz Eck i Henryk Lofferdts myncarz i probierz w Lublinie, zawiadamiamy i zeznajemy wszém wobec komu o tem wiedzieć należy, że gdy Pan Podskarbi Panu Melchiorowi Roeszncrowi z Gdańska mennice tu w Lublinie rzeczywistym kontraktem polecił i zupełnie oddał, który to Pan Roeszner, gdy się na zeszłorocznym Sejmie Warszawskim, razem z innymi myncarzami z Wielkopolskiej Niemiec, jako i Malborga panu Podskarbiemu koronnemu użalał i w najwyższym stopniu uskarżał, jako pieniędzy nadal już więcéj według przepisu, mianowicie trojaków po 83 sztuk niepodobna wyrabiać, gdyż srebro tak wysoko się podniosło, że prawie ze stratą bitoby pieniądze i muszą z tego powodu w mennicach próżnować, jeżeli liczba sztuk nie będzie ulżoną, co sobie Podskarbi koronny wziął na uwagę i z łaski oraz na wymaganie wzmiankowanych myncarzy, pozwolił i dopuścił, aby trojaki w Wielko- i Małopolsce po 84 sztuk wybijane były. Jak w Malborgu w Prusach, tak i tu w Lublinie nie wybijano trojaków we wspomnionych mennicach inaczéj jak po 84 sztuk. Według rozkazu wydanego jeneralnemu probierzowi, który na to przez J. K. M. wybranym został, aby wszystkie mennice Wielko- i Małopolskie objeżdżał i uważał, aby trojaków po 84 sztuk wybijano, ale nie więcéj, przez co mennice znowu się cokolwiek wzmocniły. W dowód czego wszystkiego my Hanusz Ecke i Henryk Lofferdts jako przez pana Podskarbiego koronnego wyznaczeni myncarze poniżéj podpisali się własnoręcznie i pieczęć rodową wycisnęli. Dan w królewskiéj mennicy Lubelskiej, dnia 20 marca 1599 roku. Pismo niniejsze dane było przez powyższych prywatnie *Szymonowi Liddman (oficinae monetariae Sac. R. Maiestatis Magni Ducatus Lituaniae Vilnensi magistro Seniori)* teraz zaś wskutku zapisania do ksiąg Radzieckich urzędowym wyciągiem stwierdzone ([13]).

Dalej toczy się sprawa o pobicie pomiędzy Joachimem Scholtz, towarzyszem w mennicy Lubelskiéj a Chmielowskim, obywatelem ([14]) oraz druga pomiędzy Maciejem Szroder, towarzyszem mennicznym

([13]) *Ibidem feria quarta post Dominicam laetare proxima 1599.*

([14]) *Ibidem: feria sexta Vigiliae SS. Philippi et Jacobi Appostolorum prox. A. D. 1599.*

a Katarzyną Pernusową o 14 złotych czynszu zapłaconych jéj za niego przez Melchiora Roesznera, obywatela i kupca gdańskiego, dzierżawcy mennicy Lubelskiéj ([15]).

W końcu roku 1601 wniesiony do Akt Radzieckich kontrakt o wydzierżawienie kamienicy w Lublinie leżącéj podle domu Macieja Jeżowicza z jednéj strony a pałacu Pawła Wojsławskiego z drugiéj *mince in usum* panu Melchiorowi Roesznerowi za czas od Ś. Katarzyny 1599 roku do tego dnia w roku przyszłym ([16]); oraz na żądanie Pawła Wojsławskiego, zeznanie pod przysięgą Jana Kupcewicza, woźnego Lubelskiego, iż gdy nieboszczykowi Melchiorowi Roesznerowi budowano w kamienicy Wielczyńskiej izbę drewnianą na mennice, wtedy Pan Wojsławski odstąpił ze swego gruntu $^3/_4$ wszerz dla wyprostowania muru, któryby inaczéj musiałby być krzywym ([17]).

Zastanawiając się nad powyższemi danemi, musimy nasamprzód zwrócić na to uwagę, że Daniel Koste pierwszy z porządku wymieniony myncarz w Lublinie, był też i w mennicy Wileńskiéj czynnym. Istnieją zaś trojaki koronne i litewskie mające wspólny znak menniczny: Lew hakiem hutniczym przetrącony. Wypływa ztąd wniosek niewątpliwy już przez Tyszkiewicza w Skorowidzu monet litewskich wzmiankowany ([18]); że ów znak Danielowi Koste jest właściwy i tylko do niego stosować się może. Przyjmując to za pewnik, wszystkie trojaki opatrzone tym znakiem do mennicy Lubelskiéj zaliczymy, a jest odmian tychże w dwóch typach bardzo dużo z jednakowemi na wszystkich popiersiami. Ciekawem zjawiskiem jest, iż na jednym typie oprócz Lwa owego znajduje się i herb Topór, toż samo godło, któreśmy w mennicy Olkuskiej Kasprowi

---

([15]) *Ibidem: feria quarta post festum S. Jacobi Appostoli proxima A. D. 1599* oraz *Sabbato post festum S. Petri ad Vincula Die ultima mensis Julii 1599.*

([16]) *Ibidem feria quarta post festum S. Mathiae Appostoli A. D. 1601.*

([17]) *Ibidem: feria quarta ipso die S. Petri in Vinculis A. D. 1601,* oraz drugie zeznanie podobne Macieja Sklepik, cieśli, który wspomnianą izbę drewnianą stawiał: *Sabbato in crastino festi S. Mathiae Appostoli et Evangelistae A. D. 1601.*

([18]) Skorowidz monet litewskich str. 40 i 41.

Rytkierowi przypisali. Te trojaki wszakże żadnym sposobem do mennicy Olkuskiej należeć nie mogą, bo mają typ zupełnie od wszystkich Olkuskich odrębny, sobie właściwy, oprócz znaku Daniela Koste, które też ich pochodzenie z mennicy Lubelskiej cechuje. Ztąd wyprowadzamy przypuszczenie, że Podskarbi Firlej chcąc założyć w Lublinie mennicę królewską, z powodu, że był Starostą Lubelskim i chciał pod bokiem mieć takową, tę czynność mync-mistrzowi Olkuskiemu Rytkierowi polecił. Wiemy zaś, że tenże do rozmaitych czynności był używany, oprócz zawiadywania mennicą Olkuską, jak to sam Podskarbi o nim zaświadcza w ordynacyi z d. 24 Czerwca r. 1599 Rytkier chcąc swoje współdziałanie w założeniu téj nowéj mennicy uwiecznić, ozdobił pierwsze trojaki, które z niéj wyszły swojém godłem. Przypuszczenie to tem jest prawdopodobniejsze, że te trojaki również jak i te co z mennicy Olkuskiej wyszły, zwykle od tego godła toporkami zwane, są nader rzadkie i zapewne tylko jako próby menniczne wybite zostały. Niemając wszakże źródłowego dowodu na to przypuszczenie, z pewną tylko nieśmiałością je stawiamy, to wszakże nie ulega wątpliwości, że one z mennicy Lubelskiej wyszły, bo porównywując je z licznemi odmianami typu poprzedniego, musimy dojść do przekonania, że tak co do stylu jak i do roboty mają pomiędzy sobą największe podobieństwo, zupełną identyczność popiersi, a że różnią się bardzo od okazów innych ówczesnych mennic.

Znajdujemy też jeszcze jeden ślad czynności Rytkiera w mennicy Lubelskiej, a mianowicie w trojakach typu LXXIII, te bowiem układem swym wcale się nie różnią od tych pospolitych trojaków Olkuskich, bez znaków mennicznych, bitych pod zarządem Rytkiera, a będących niejako typową oznaką téjże mennicy ([19]) Mają one wszakże popiersia odmienne robotą, układ głosek tak jest różny, że wprawne oko nigdy ich do jednéj mennicy zaliczyć nie może. Popiersia na nich odpowiadają najzupełniéj tym, które na trojakach oznaczonych monogramem M R znajdujemy, a że te niewątpliwie z mennicy Lubelskiej pochodzą, nie podlega wątpliwości, że i tamte do niéj zaliczyć należy.

([19]) Patrz str. 143 mennica Olkuska.

Daniel Koste zaprzestał prawdopodobnie swą czynność w mennicy Lubelskiej z początkiem roku 96, bo z téjże daty istnieją ostatnie trojaki Lubelskie z jego znakiem, a już w tymże samym roku oraz w następnym pojawia się tenże na trojakach Litewskich (20). Fakt ten jest zresztą zgodny z treścią zacytowanego pierwszego przez nas dokumentu, bo 1598 Hanusz Eck o bytności Daniela Koste tak w Lublinie jak i w Wilnie jako o rzeczy należącéj do przeszłości wspomina (21).

Z kolei następują po wyżéj wzmiankowanych trojakach na wzór Olkuskich trojaki ze znakiem, którego znaczenie wytłómaczyć trudno. Musi to być godło którego z myncarzy Lubelskich, o których istnieniu z powyżéj podanych akt wiemy, zapewnie Hanusza Eck. Badanie znaków mennicznych naprowadza nas do ustanowienia prawidła, iż oprócz wysokich urzędników mennicznych, których godła z prawa znajdują się na monetach, tylko starsi myncarze, zawiadujący mennicą kładli swój znak obok tychże: prawidło to niema nieledwie wyjątków i może być zastosowane do wszystkich znaków, które dotąd numizmatycy wytłómaczyć zdołali. Wiemy zaś o Ecku, że był naprzód probierzem w mennicy Lubelskiéj wówczas, kiedy Daniel Koste był starszym myncarzem i jako taki wybijał trojaki ze Lwem hakiem hutniczym przetrąconym w latach 95 i 96. Wiemy daléj, że Eck sam został starszym myncarzem, gdyż tak się tytułuje w jednym z wyżéj podanych dokumentów (22). Musiał zaś osiągnąć ten urząd po oddaleniu się Kostego do Wilna, a nim Roeszner zarząd mennicy objął jako jéj dzierżawca. Właśnie w téj epoce, to jest pomiędzy rokiem 1596 a 98 znajdują się trojaki oznaczone znakiem ⅞, a mianowicie tylko z jednego roku 1597, gdy właśnie Hanusz Eck miał wyłącznie sobie powierzony zarząd mennicy Lubelskiéj. Ztąd więc bardzo prawdopodobny wniosek, że ten znak do niego się odnosi. Wprawdzie był on dłużej starszym myncarzem, ale musiał późniéj zapewnie ustąpić prawa kładzenia

---

(20) Tyszkiewicza Skorowidz str. 20 Nr 118.

(21) *Quia toto temporis spatio, quo famatus* Daniel Koste *etiam monetarius tam Lublini quam Vilnae monetae artifex et operarius fuerit,* patrz przypisek 10.

(22) Hanusz Eck, *senior officinae monetariae S. R. M. Lublinensis Magister.* Przypisek 13.

znaku na monetach Roesznerowi, którego stał się podwładnym, z chwilą zadzierżawienia przez niego mennicy. Trojaki te dawniejszym numizmatykom nie były znane; niema ich w Bandtkiem ani w Zagórskim i pierwszy raz pojawiły się w Tablicach Karola Beyera ([23]). Istnieje ich kilka odmian ze znakiem i bez znaku i z rokiem rozmaicie położonym, wszystkie zaś mają popiersia podobne do poprzednich typów Lubelskich, szczególnie do numeru LXXIV i LXXX i w stylu i w robocie najdokładniéj je przypominają, co niewątpliwie dowodzi, że z jednéj i téj saméj pochodzą mennicy. W tymże samym roku, z którego mamy poprzednie trojaki, pojawiają się też z monogramem złożonym z głosek M R i krzyża. Wiadomość odkryta przez Karola Bayera o Michale Roesznerze, dzierżawcy mennicy Lubelskiéj nie pozostawia wątpliwości, iż ten monogram do niego się stosuje, a bynajmniéj nie oznacza Malborga, jak to twierdzi Bandtkie ([24]). Wiemy bowiem dowodnie, że w Malborgu wówczas mennice prowadzili Gobeliusz i Gonzalo, znamy znak tych myncarzy, znajdujący się na trojakach z lat 92, 3 i 4 ([25]) i niepodobna przypuścić, iżby tenże bez żadnéj przyczyny zastąpiony został monogramem, o którym zresztą niema najsłabszego dowodu, aby się do Malborga odnosił. Porównywając te trojaki z trojakami Malborgskiemi, łatwo się przekonać, że między niemi niema najmniejszego podobieństwa ani w popiersiach, ani w robocie, ani nawet w układzie rysunku, a że one przeciwnie doskonale odnieść się dadzą do całéj suity trojaków Lubelskich, równie do tych, o którycheśmy już mówili, jako i do późniejszych, oznaczonych głoską L, które żadnéj wątpliwości co do swego pochodzenia nie przedstawiają.

Zagórski znów ([26]) w tym monogramie widzi głoski S R zamiast M R, ale to czysta pomyłka, pochodząca zapewnie z niedokładnego zbadania lichego egzemplarza téj monety. Na wszystkich

---

([23]) Tablice Bayera Nr 303.

([24]) Strona 118. Ten monogram znajduje się także na groszach bez popiersia 1597 r Tablica Bayera Nr 265 z popiersiem i golą głową. Bayer Nr 264 oraz na odmianach tego ostatniego grosza w moim zbiorze, dotąd nigdzie nieopisanych.

([25]) Typ LIV w mennicy Malborgskiéj.

([26]) Strona 32 Nr. 267.

dosyć pospolitych okazach, któreśmy z tym monogramem widzieli, wszędzie jest najwyraźniejsze M, a nigdzie niema podobieństwa do S, którego się też żaden inny numizmatyk opisujący tę monetę nie dopatrzył.

Reszta trojaków, które do téj mennicy zaliczymy, są po większéj części na zasadzie ordynacyi z 29 Czerwca 1599 roku głoską L oznaczone, lub też choć są bez téj głoski, tak są do tamtych podobne całym układem, identycznością popiersi, tożsamością roboty, iż do jednéj kategoryi ich zaliczyć wypada. Streszczając powyższy wywód, trojaki wyszle z mennicy Lubelskiéj na następujące podzielimy kategorye:

1° Trojaki ze znakiem Daniela Koste typów 2: LXXI, LXXII.

2° Trojaki na wzór Olkuskich, bite bez znaku mennicznego, typow 4: LXXIII, LXXIV, LXXV, LXXVI.

3° Trojaki ze znakiem, który przypisujemy Hanuszowi Eck lub bez tego znaku, ale zresztą z niemi identyczne, typów 3: LXXVII, LXXVIII, LXXIX.

4° Trojaki ze znakiem Melchiora Roesznera typ 1: LXXX.

5° Trojaki z głoską L, lub im podobne, typów 9: od LXXXI włącznie do LXXXVIII włącznie.

TYP LXXI.

Zag. 257.

Napis trójwierszowy, poniżéj herb Lewart w tarczy z głoskami I — F, herb Topór w tarczy i lew hakiem hutniczym przetrącony; pod herbem Topór rok skrócony, kropką przedzielony.

1595 R^5.

Rysunek 1.

1. S. G. SIG: 3: D: G: REX. POL. M. D. LIT
   S. O. GROS. ARG./TRIP. REG/.POLONIE

Z. W.

2. S. G. SIG: 3: D: G. REX. POL. M. D: L.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/POLONIAE
Z. W.

3. S G. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L
Z. W. Cz. 958.
Rysunek 2 z rokiem u góry koło tarczy herbowéj Wazów.
1595 R⁶.

4. S. G. SIG: 3: D: G: REX. POL. M: D: L . .
9 — 5.
S. O. GROS: ARG/TRIP. REG/POLONIAE
Z. W. Cz. 5044. .

Umieszczamy typ ten na samym początku mennicy Lubelskiéj na zasadzie przypuszczenia, że to była pierwsza próba czynności jéj pod dozorem Kacpra Rytkiera, mynemistrza Olkuskiego, powołanego 1595 r. do urządzenia nowéj mennicy w Lublinie, co jest uwydatnione przez umieszczenie właściwego jemu godła znajdującego się i na monetach Olkuskich. Znak Daniela Koste, lew hakiem hutniczym przebity, który się tu obok topora znajduje, dowodzi, że ten trojak istotnie z Lubelskiéj wyszedł mennicy, gdyż wiemy dowodnie, że ten mynemistrz był najpierw w Lublinie czynnym, a późniéj przeniósł się do Wilna, gdzie też wybijał trojaki z tymże znakiem. Typ ten nader jest rzadki, choć przedstawia kilka drobnych odmian, a dwie główne w położeniu roku, który raz się znajduje u dołu koło tarczy ze znakiem topór, a drugi raz u góry po bokach tarczy z herbem królewskim. Ta ostatnia odmiana jest jeszcze rzadszą od tamtych, i pierwszy raz się pojawiła w katalogu hr. Czapskiego. Popiersia na wszystkich odmianach są jednakowe i powtarzają się w następujących typach, co dowodzi ich wspólnego pochodzenia.

TYP LXXII.

Zag. 256 i 261.

Napis trójwierszowy, poniżéj herb Lewart w tarczy z głoskami I — F i lew hakiem hutniczym przebity. Rok rozmaicie położony.

Rysunek 1. Zag. 256 z rokiem przedzielonym herb Lewart i znakiem mennicznym.

1595 R.

Popiersie a.

1. S. G. SIG: 3: D: G: REX. POL. M. D. LIT.
S. O. GROS. ARG/.TRIP. REG/POLONIE
9 5
Z. W. Cz. 5043.

Popiersie b.

2. S. G. SIG: 3. D: G. REX. POL. M: D: L.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/POLONIAE.
Z. W.

3. S. G. SIG. 3. D. G. REX. POL. M. D. L.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/POLONIAE
9 5
Cz. 956.

Rysunek 2. Zag. 261 z rokiem koło herbu Lewart.

Popiersie b.

4. S. G. SIG. 3. D. G. REG. POL. M: D. L.
S. O. GROS. ARG/TRIP REG/POLONIAE
*9
5.
Z. W.

5. S. G. SIG. 3. D: G — REX. POL M. D. L.
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/POLONIAE
Z. W.

Popiersie c.

6. S. G. SIG. 3. D G — REX. POL. M. D. L
S. O. GROS: ARG/TRIP: REG/POLONIAE
Z. W. Cz. 955.

7. S. G. SIG: 3 D; G. REX. POL. M D. L
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/POLONIAE
Z.

1596.

8. S. G. SIG 3 D G — REX. POL. M. D L
Z. W. Cz. 979.

Rysunek 3. Z rokiem po bokach znaku mennicznego.

Cz. 980.

1596.

Popiersie c.

9. S. G. SIG· 3 D G. REX. POL. M D L
S. O. GROS. ARG/TRIP REG, POLONI

Z. W.

Popiersie d.

10. S. G. SIG. 3. D. G — REX. P. M. D. L
S. O. GROS. ARG/TRIP RES/POLONI

Z. W. Cz. 980.

11. S. G. SIG. 3 D: G. REX. PO. M D L

Z. W. Cz. 5048.

12. S. G. SIG 3 D: G. REX. POL. M D L

Z. W.

Rysunek 4. Rok skrócony pomiędzy herbem Lewart i znakiem mennicznym.

Cz. 981.

1595 R^3.

Popiersie ?

13. podany w Skorowidzu Bayera.

Nr. 300 a.

1596.

Popiersie d.

14. S. G. SIG. 3. D. G. REX. P. M. D. L
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/ OLONI

— 96 —

Cz. 981.

15. S. G. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L

Z. W.

16. S. G. SIG. 3. D: G. — .REX. POL M D L

Z. W.

17. Jak poprzedni, ale głoski I — F nie koło tarczy z herbem Lewart ale nad rokiem.

Sk. B. 300 b.

Odmiana z rokiem skróconym, przed herbem Lewart.

Cz. 957.

1595 R³.

18. S. G. SIG. 3: D; G. REX. POL. M. D. L
S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/POLONIAE
95

Cz. 957.

Typ ten odznaczający się od poprzedniego tém, że tu sam się znajduje znak Daniela Koste, przedstawia znaczną liczbę odmian, tak co do położenia roku, który aż pięć razy swe miejsce zmienia, jako i co do popiersi, których 4 różne znamy. Jedno z nich *a* jest identyczne z popiersiem typu poprzedniego i stanowi jakoby łącznik między dwoma temi typami. Popiersie *b* i *c* nader pięknych kształtów i doskonałego wykonania, są bardzo do tegoż podobne, tak, że niewątpliwie potwierdzają pochodzenie tych wszystkich trojaków z jednéj mennicy. Ale popiersie czwarte *d* bardzo się od nich różni i to tak dalece, iż trudno przypuścić, aby jeden artysta to i poprzednie wykonał. Jest grubéj, niestarannéj roboty, nieforemnych kształtów, nędznego bardzo rysunku i wykonania. To możeby usprawiedliwiło pomieszczenie ich w osobnym typie, tak odskok od poprzedzających jest wielki, ale dla jednostajności kształtów umieściliśmy je w jednym typie, łącząc nawet w jedno dwa rysunki Zagórskiego. — W nowo wydanym Skorowidzu Beyera znaleźliśmy trojaka z r. 1595 rysunku 4° pod Nr. 300 a, oraz odmianę z r. 1596, w któréj głoski I — F nie są jak zwykle po bokach tarczy z herbem Lewart, ale pomiędzy nią a znakiem mennicznym Nr 300 b. Nie możemy bliżéj tych dwóch odmian opisać, bo się nam nie zdarzyło ich widzieć dotychczas. Taż sama uwaga stosuje się do popiersia odmiany 18, zaczerpniętéj z katalogu Czapskiego, ale która tamże odrysowaną nie jest.

TYP LXXIII.

Zag.

Napis trójwierszowy, w trzecim wierszu tarcza z herbem Lewart i rok skrócony, poniżéj obok tarczy głoski I — F.

1597 R¹.

Popiersie a.

1. S. G. SIG 3 D G — REX P M D L

S. O. GROS·ARG/TR· R· POLO/NI — 97·
I — F
Z. W.

2. S. G. SIG 3 D — G · REX· P M D L
S. O. . . . . /NI — .97
Z. W.

Popiersie b.

3. S. G. SIG. 3 D G — · REX· P M· D· L·
Z. W.

4. S. G. SIG. 3 D G — REX PO M DL
S. O. . . . . NI — 79
Z. W.

Popiersie c.

5. S. G. SIG: 3. D G — REX· PO· M· D. L
S. O. GROS ARG/TR R POLO/NI — 97
I — F
Z. W. Cz. 1020.

Trojaki te są dokładną kopią najpospolitszego typu Olkuskiego z herbem podskarbiego przecinającym trzeci wiersz napisu, który się rokiem skróconym kończy i zdaje się dostarczać nowy dowód czynności Rytkiera w Lublinie. Jakeśmy to już wyżéj wspomnieli, do mennicy Olkuskiéj zaliczyć ich nie można, bo się w swoim stylu od tak licznych okazów téjże nadto różnią i widocznie z innéj wyjść musiały fabryki. Popiersia także typowi Olkuskiemu wcale nie odpowiadają, a doskonale je do téj mennicy, która nas obecnie zajmuje, kwalifikują. I tak, popiersia *a* i *b* tego typu są identyczne z popiersiami oznaczonemi temi głoskami w typie LXXX będącym niezaprzeczenie utworem mennicy Lubelskiéj z powodu monogramu Roesznera, który się na nim znajduje i które się na następnych typach ciągle powtarzają. Popiersie *c* przypomina nader popiersie *d* typu poprzedniego i także się niejednokrotnie powtórzy. Porównywując te wszystkie popiersia między sobą, widzimy w nich uderzające podobieństwa między wszystkiemi typami, które téj mennicy przypisujemy.

TYP LXXIV.

Zag.

Napis trójwierszowy, poniżéj rok skrócony i herb Lewart w tarczy z głoskami I — F.

1597 R^2.

Popiersie a.

1. S. G. SIG· 3 D G — REX PO M D L
   S. O. GROS· ARGE/TRIP· REGE/POLONIE.
   97 I — F
   Z. W. Cz 1022.
2. S. G. GROS· ARGE/TRIP· REG/POLONIE
   Cz. 1021.
3. S. O. GROS ARG/TRIP· REG POLONIE
   Z. W.
4. S. O. GROS ARG TRIP REG/POLONI.
   Z. W.

Popiersie b.

5. S. G. SIG 3 D· G — REX· PO· M· D· L
   S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLONIE
   Z. W.
6. S. G. SIG 3 EG· — REX· — PO· M· D L
   S. O. GROS: ARG· /TRIP· REGE·/POLONIE
   Cz. 1026.

Rok przebity 97 na 79.

Odmiana z herbem Lewart bez tarczy.

R^5.

Popiersie b.

7. S. G. SIG 3 D G —· REX· P- O M D L
   S. O. GROS ARG/TRIP REGE POLONIE
   Z. W.

W typie tym dwa się trafiają popiersia odmienne; jedno *a* zupełnie podobne do poprzedniego typu pod *b*, a które się też znajduje w typie LXXX. Drugie jest identyczne z popiersiem *c* typu poprzedniego i znajdujemy je znów w typie na

następującym LXXVII ze znakiem Hanusza Eck. Te podobieństwa, oraz widoczna jednostajność roboty z poprzedniemi i następnemi typami, uprawnia zaliczenie tego typu do mennicy Lubelskiéj, choć się żadnym szczególnym znakiem mennicznym nie odznacza.

TYP LXXV.

Zag.

Napis trójwierszowy, poniżéj na tarczy herb Lewart z głoskami I — F, a po bokach rok rozdzielony.

1597 R^5.

1. S. G. SIG 3 D G· REX PO M D L
   S. O. GROS AREN/TRIP REGE POLONIE
   9 I — F 7.
   Z. W.
2. Zupełnie podobny ale bez roku, sądzę, że wydrapany.
   Z. Sk.

Typ ten od poprzedniego różni się głównie rokiem inaczéj położonym, popiersie ma zupełnie identyczne z popiersiem *b*. Umieściliśmy go osobno, gdyż ma odrębny charakter, jest nader rzadki i nigdzie dotąd nie był opisany.

TYP LXXVI.

Zag.

Napis trójwierszowy, w końcu trzeciego wiersza rok skrócony, poniżéj herb Lewart i głoski I — F. Znak wartości III nie znajduje się jak zwykle u saméj góry nad herbem Wazów, ale pod tymże.

1597 R^5.

Rysunek 1. Lewart w tarczy.

Popiersie a.

1. S. G. SIG 3 D· G — REX PO M D L

III.

S. O. GROS· ARG/TRIPL REG/POLONI· 97
I — F
Z. W.

Rysunek 2. Lewart bez tarczy.

Popiersie b.

2. S. G. SIG 3· D G REX· PO M D L
S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLON 97
I — F
Z. W.

Trojak ten przedstawia nader ciekawą anomalię, że znak wartości znajduje się nie u saméj góry, jak prawie zawsze u trojaków, ale poniżéj herbu Wazów na środku samym monety. Zresztą jest tak podobny całem wykonaniem i stylem do typu LXXIV i LXXV, że nie może być wątpliwości, że z téj saméj wyszedł mennicy co i tamte, a to tém bardziéj, że i popiersie *a* podobne jest zupełnie do popiersia *b* typu LXXIII *a* LXXIV oraz do popiersia *b* w typie LXXV. Drugie zaś popiersie *b* jest identyczne z tem brzydkiem popiersiem typu LXXII oznaczonym głoską *d*.

TYP LXXVII.

Zag.

Napis trójwierszowy, w trzecim wierszu zgłoska NI, herb Lewart w tarczy z głoskami I — F, a u dołu znak menniczny Hanusza Eck. Rok nad napisem skrócony.

1597 R^3.

Popiersie a.

1. S. G. SIG 3 D G — REX PO M D L
9 — 7
S. O. GROS· ARG /.TR· R POLO/NI —
I — F
Z. W.

2. Zupełnie jak poprzedni bez znaku mennicznego.
Z. W.

Popiersie b.

3. S. G. SIG 3 D· G.—·REG. PO. M. D L
9—7.
S. O. GROS· ARG/TR· R· POLO/NI—
I—F
Z. W. Cz. 1024.

Odmiana z rokiem koło tarczy z herbem Wazów.
1597 R⁴.

4. S. G. SIG 3 D G·—REX· PO· M. D L
9—7
S. O. GROS· ARG/TR R POLO/NI—
Cz. 1023.

Trojaki te znów mają te oba popiersia, któreśmy już kilkakrotnie wspominali, *a* odpowiada popiersiowi *b* typu LXXIII *a* typu LXXIV oraz *b* typu LXXX; *b* zaś popiersiowi *c* typu LXXIII *b* LXXIV jedynemu znanemu w typie LXXV. To podobieństwo tak widoczne popiersi, uprawnia nasze domniemanie co do znaku mennicznego, który się na 3 okazach znajduje, a który przypisaliśmy Hanuszowi Eck, który był głównym myncarzem mennicy Lubelskiéj w r. 1597. Na jednym okazie w moim zbiorze niema tego znaku, ale jest on zresztą identyczny z tamtemi okazami, tak, że przypuścić należy, iż on tylko przypadkiem w stemplu zapomniany został.

TYP LXXVIII.

Zag.

Zupełnie jak poprzedni, ale tu rok w końcu trzeciego wiersza przerwanego herbem Lewart, a znak pod tymże.
1597 R³.

Popiersie a.

1. S. G. SIG. 3 D G—REX. PO. M. D. L
S. O. GROS. ARG/TR. R. POLO/NI—97
I—F
Cz. 1025.

Popiersie b.

2. S. G. SIG 3. D. G. —. REX. PO. M. D L
S. O. GROS. ARG· /TR· R· POLO/NI· — 97
I — F
Z. W. Cz. 5054.

3. S. G. SIG 3 D G — · REX. PO· M D L
S. O. GROS. ARG/TR. R. POLO/NI — 97
I — F
Z. W.

Typ ten różni się na S. O. od poprzedniego tylko położeniem roku, w czem znów przypomina typ LXXIII, gdyż tak tu, jak i tam, trzeci wiersz przerwany herbem Lewart w tarczy, kończy się rokiem skróconym. Popiersia dwa odmienne odpowiadają zupełnie dwom popiersiom typu poprzedniego, które się już tylekroć powtarzały.

TYP LXXIX.

Zag.

Napis dwuwierszowy, poniżéj rok skrócony, herb Lewart z głoskami I — F i znak jak na dwóch poprzednich typach pod napisem.

1597 R⁵.

1. S. G. SIG 3. D· G· — · RE — X PO· M D L
S. O. GROS ARG/TR· R· POLO 97 —
I — F
Z. W.

Trzy te ostatnie typy trojaków Lubelskich tworzą niejaką osobną świtę monet oznaczonych znakiem myncarskim Hanusza Eck; mają do siebie wielkie podobieństwo w układzie stylu, rysunku i robocie, a nawet te same dwa popiersia w nich się powtarzają w dwóch poprzednich oba, a to w tym ostatnim jedno tylko oznaczone tamże głoską *b*.

TYP LXXX.

Zag. 267.

Napis dwuwierszowy, z rokiem skróconym w końcu, poniżéj herb Lewart w tarczy z głoskami I — F i monogram Melchiora Rocsznera, dzierżawcy mennicy Lubelskiéj.

Rysunek 1. Monogram w tarczy.

1597.

Popiersie a.

1. S. G. SIG 3 D G — REX P M D L
   S. O. GROS ARG/TR R PO 97/I — —
   F
   Z. W.
2. S. G. SIG 3 D R — REX PO M D L
   S. O. GROS. ARG/TR. R· PO 97. —
   Z. W.

Rysunek 2. Monogram bez tarczy.

Popiersie a.

3. S. G. SIG 3 D G — REX. P. M. D L
   S. O. GROS· ARG/TR· R· PO 97.
   Z. W. Cz. 1051.
4. S. G. SIG 3 DG — · REX — PO· M D L
   Z. W.

Popiersie b.

5. S. G. SIG 3 D· G — ·REX. P. M. D. L
   S. O. GROS ARG/TR· R· PO 97.
   Z. W.

Popiersie c.

6. S. G. SIG 3 D G — REX P M D L
   S. O. GROS ARG/TR R PO 97.
   Z. W. Cz. 1050.
7. S. G. SIG 3. D — · G R· E· X· P M· D· L
   Z. W.
8. S. G. Popiersie i napis niewiadome.
   S. O. Rok nad napisem pod herbem Wazów.
   Sk. B. 320[a].

9. S. G. SIG 3 D G — REX P M D L
S. O. GROS ARG/TR R PO 98

Z. W. Cz. 1074.

Pochodzenie typu tego z mennicy Lubelskiéj jest niewątpliwie uwydatnione monogramem Melchiora Roesznera, dzierżawcy, jak wiemy, mennicy téj od r. 1597 po rok 1601 i nie może zatem podlegać żadnéj wątpliwości. Owszem znajdujące się na tym typie popiersia i porównanie ich z poprzedniemi trojakami, posłużyło nam za dowód pochodzenia tych ostatnich. I tak widzieliśmy piękne popiersie *a* tego typu w typie LXIII tą samą głoską oznaczone; popiersie *b* jego powtórzyło się niejednokrotnie: w popiersiu *b* typu LXIII, w popiersiu *a* LXXIV, w jedynym istniejącym w typie LXV, w popiersiu *a* typu LXXVI, LXXVII, LXXIII. Popiersie *c* obecnego typu jest wcale dobréj roboty, ale rysami przypomina popiersie *d* typu LXXI i *b* typu LXXVI. Czyż podobne powtarzanie się tych samych popiersi nie dowodzi jasno wspólnego pochodzenia tych typów wszystkich z téjże saméj mennicy i wszelką wątpliwość w téj mierze usunąć musi. — W obecnym typie znaczne znajdują się odmiany S. O. Znak menniczny Melchiora Roesznera jest w tarczy lub bez tarczy. Pierwsza nie była znaną Zagórskiemu, który mylnie w tym monogramie dopatrzył się głosek S. R. i dotąd nigdzie opisaną nie była, nie znajduje się téż w tak bogatym zbiorze hr. Czapskiego, musi więc być rzadszą i jest anomalią, bo to widocznie nie herb, ale prosty monogram. W skorowidzu Beyera znajduje się pod Nr 320 odmiana z rokiem nad napisem pod h. Wazów nam nieznana. Następują teraz typy z głoską L., która dobitnie dowodzi pochodzenie ich z mennicy, która nas obecnie zajmuje, nie będziemy więc mieli potrzeby robić szczególnych uwag nad temi typami.

TYP LXXXI.

Zag. 270.

Napis trójwierszowy, poniżéj głoska L.. herb Lewart na tarczy i rok skrócony.

1598.

Popiersie a.

1. S. G. SIG III D G — REX P M D L
S. O. GROS ARG/TRI REG/POLONI
L —— 98

Z. W.

2. S. G. SIG III D G — · REX PO M D L
Z. W. Cz. 1091.

1599.

Popiersie b.

3. S. G. SIG III D G — REX PO M D L
S. O. GROS. ARG/TRI. REG POLONI
L — 99.
Z. W. Cz. 1121.

4. S. G. SIG III D G — · REX. PO. M. D. L
S. O. jak Nr. 1, ale L — 99
Z. W. Cz. 1120.

5. S. G. SIGIS III D G — REX PO M D L
Z. W.

TYP LXXXII.

Zag. —

Zupełnie jak poprzedni, ale położenie roku i głoski L przemienione.

1598 R.

1. S. G. SIG III D G — REX PO M D L
S. O. GROS. ARG/TRI· REG. POLONI·
98 — L
Z. W.

TYP LXXXIII.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżéj głoska L herb Lewart w tarczy, obok któréj głoski I — F i rok skrócony.

1599.

1. S. G. SIG. III. D. — · G · REX. P. D. L

S. O. GROS. ARG/TRIP. R. PO/I——F
L——99.
Cz. 5066.

2. S. G. SIG· III. D·—·G· REX· PO· M. D L
Z. W.

3. S. G. SIG III·—· D G· REX· PO M D L
Z. W.

TYP LXXXIV.

Zag. 271.
Napis trójwierszowy, poniżéj rok całkowity podzielony głoską L.
1598.

Popiersie a.

1. S. G. SIG III D G—REX—P M D L
S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLONI
1598.
Z. W.

2. S. G. SIG III D G—REX P M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/POLONI
15 98
L.
Cz. 1089.

3. S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLONI
15 98
L.
Z. W.

4. S. G. . . . . REX PO M D L
Z. W. Cz. 1088.

5. S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLONI
1598
L.
Z. W.

6. S. G. SIG III D G—REX PO M D L

S. O. GROS. ARG/TRI. REG/POLON
·15 L 98.
Z. W.

Popiersie b.

7. S. G. SIG III D — G REX P M D L
S. O. GROS ARG/·TRI·REG/·POLONI
·15 L 98.
Z. W.

8. S. G. SIG III D G — REX PO M D L
Z. W. Cz. 5060.

9. S. O. GROS·ARG/TRI ·REG/POLON
·15 L 98.
Z. W.

1600 R³.

Popiersie c.

10. S. G. ·SIG· III· D· G· REX· P· M D L
S. O. GROS* ARG/TRIP REG/POLON
16 L 00.
Z. W.

Ostatnia odmiana tego trojaka z roku 1600 przez niektórych numizmatyków do mennicy Olkuskiej zaliczaną bywa z powodu, iż głoskę rozdzielającą rok jako I a nie jako L czytają. Zdaje się wszakże prawdopodobniéj, że jeżeli ta moneta z prawowitéj mennicy wyszła i nie jest dziełem fałszerzy, to raczéj ją do Lubelskiéj, w któréj ten typ jest znany w licznych egzemplarzach roku 1598, niż do mennicy Olkuskiej odnieść należy, w któréj podobny typ zupełnie nie istnieje. Badanie popiersia i roboty do żadnego wniosku nas doprowadzić nie może, gdyż jedyny znany nam okaz jest bardzo wytarty i jak się zdaje nie zbyt głębokim stemplem wybity; nie przypomina ani utworów mennicy Olkuskiéj ani téż i Lubelskiéj. Ztąd wniosek, że to najprawdopodobniéj dzieło fałszerstwa, ale pomimo tego tu go umieszczamy, wierni raz przyjętéj zasadzie, że ta kwestya z pewnością rozstrzygnąć się nie da.

TYP LXXXV.

Zag. — *Cz. 1090.*

Napis dwuwierszowy z grubych dużych głosek złożony, po-

niżej rok całkowity, przedzielony głoską L, która się czasem i poniżej roku znajduje.

1598 R.

1. S. G. SIG III D — G — REX P M D L
   S. O. GROS·ARG/TRIP. POLO/15·L·98
   Z. W.
2. S. G. SIG III D* G REX* P* M* D* L*
   Cz. 1090.
3. S. G. SIG III D G — REX P M D L
   S. O. GROS ARG/TR R POLO/·1598·
   L.
   Z. W.
4. S. G. SIG III D — G REX P M D L
   S. O. — — — — — · /· 1598·
   ·L·
   Z. W.
5. S. G. SIG 3 D G — REX P M D L
   Cz. 5061:
6. S. G. SIG III D — G — REX P M D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/·15·L·98.
   Z. W.

TYP LXXXVI.

Zag. — T. B. 232

Napis trójwierszowy, poniżej rok całkowicie wypisany bez innych herbów i znaków.

Popiersie a.

1. S. G. SIG III D — G REX P M D L
   S. O. GROS*ARG/TRIP. REG/*POLONI
   1598
   Z. W.
2. S. G. SIG III D G — REX P M D L
   S. O. GROS ARG/TRIP REG*/POLONI
   Z. W. Cz. 1082.

3. S. G. SIG III** G REX P M D L*
   S. O. GROS ARG/TRIP REG/* POLONI
   * 1598 *
   Z. W.
4. S. G. SIG III D G * REX *P* M* D L
   S. O. — — — — — — /POLONI
   * 1599 *
   Z. W.
5. S. G. SIG III D* G * REX P*M*D*L*
   Z. W. Cz. 5059.
6. S. G. SIG III D G REX ·P· M· D· L
   S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLONI
   1598
   Cz. 1080.
7. S. G. SIG 3 D G — REX P M D L
   S. O. GROS. ARG/TRIP· REG/·POLONI·
   ·1598*
   Cz. 1081.

Popiersie b.

8. S. G. SIG III D G — REX PO M D L
   S. O. jak Nr. 6.
   Z. W.

Popiersie c.

9. S. G. SIG III D G — REX P M D L
   Z. W.
10. S. G. SIG III D G — REX — P — M D L
    Z. W.
11. S. G. SIG III D G -- REX * — P M D L
    Z. W.

Popiersie d.

12. S. G. SIG III D G — REX· PO· M· D· L
    Z. W.

Jedyny to typ w całym szeregu tych trojaków, który nie jest wyraźnie głoską L nacechowany, ale pomimo tego właściwie tu swoje miejsce znajduje, gdyż najzupełniéj jest podobny do typu LXXXIV i tylko opuszczeniem głoski L

się odznacza. Cały styl téj monety, robota, kształty głosek, nadzwyczaj przypominają poprzednie typy, a nakoniec i popiersia, wspólne dowodzą pochodzenie. I tak: popiersie *a* jest identyczne z popiersiem *a* typu poprzedniego, popiersie *b* z popiersiem *a* w typie LXXXIV, a dwa drugie popiersia *c* i *d* aczkolwiek odmienne, też ogólne rysy typów mennicy Lubelskiéj przypominają.

TYP LXXXVII.

Zag. — *Band. 742, 744.*

Napis dwuwierszowy z wartością wyrażoną cyfra arabską lub rzymską, a nie głoskami jak zwykle; w końcu napisu głoska L. Poniżej herb Lewart w tarczy rozdziela u góry głoski I—F, a u dołu rok całkowity.

1600.

Rysunek 1. z trójką arabską.

Popiersie a. *Band. 742.*

1. S. G. SIG· 3 D· G·—RE· X· P· M· D· L
   S. O. GROS· ARG/· 3· RE· PO· L
   Z. W.
2. S. G. SIG 3· D G·—REX· PO· M D· L
   S. O. GROS· ARG/3· RE· PO· L
   Z. W.

Popiersie b. *Band. 744.*

3. S. G. SIG· III· D—G REX· P M· D L
   Z. W.
4. S. G. SIG· 3· D· G·—REX· P· M· D· L
   Z. W. Cz. 1140.

Popiersie c.

5. S. G. SIG· 3· D· G··—·REX· P· M· D· L
   Z. W.
6. S. G. SIG· 3· D· G—·REX· P· M· D· L·
   Z. W.

Popiersie d.

7. S: G. SIG 3 D G—·R-E-X PMDL

S. O. GROS· ARG/· 3· R· N· PO· L
Z. W.

Rysunek 2. z trójką rzymską

Popiersie a.

8. S. G. · SIG. 3. D G —·*REX· P· M· D· L
S. O. GROS.· ARG/III· RE· PO· L
Z. W.

Popiersie b.

9. S. G. · SIG. 3. D· G — REX· P· M· D·L
S. O. GROS· ARG/III. RE· POL
Z. W. Cz. 1142.

10. S. G. SIG· III· D —·G· REX· P· M· D· L
Z. W.

Popiersie c.

11. S. G. SIG· III· D·—·G: REX· P· D· L
S. O. GROS· ARG·/·III· RE· PO· L.
Z. W. Cz. 1143.

12. S. G. SIG· 3. D G·—·REX· PO· M· D· L
Z. W.

13. S. G. SIG· III· D·—·G· REX· PO M· DL
S. O. GROS· ARG/.III· R· PO· L
Cz. 1141.

14. S. G. · SIG*III—D*G· REX*P· M· D· L
S. O. GROS·ARG/.III· RE· PO·L
Cz. 1144.

1601.

Popiersie e.

15. S. G. SIG· III· D· G —·REX: P· M· D· L
S. O. GROS· ARG/III· RE· POL·
Z. W.

16. S. O. GROS· ARG/III· RE· PO·
Z. W.

17. S. G. SIG III· D·—G REX P M· D· L
Z. W.

18. S. G. SIG· III·—·D G REX· P M D· L
S. O. jak Nr. 15. *Z. W.*

Popiersie f.

19. S. G. SIG· III· D·—G· REX· P· M· D L
S. O. GROS· ARG/III· RE· PO·
Z. W.

20. S. G. SIG. III. D—·G RE·X· P· M· D· L
S. O. GROS· ARG/III· R· EPO/I—F L
Cz. 1175.

TYP LXXXVIII.

Do poprzedniego podobny, ale z rokiem u góry, koło znaku wartości.

1601 R^{8}.

1. S. G. SIG III· D—·G REX· P· M· D· L
S. O. GROS· ARG·/III· RE PO· /I—F L.
Z. W.

MENNICA KRAKOWSKA.

Przez cały wiek XIV i XV do drugiéj połowy XVI wieku mennica krakowska była prawie jedyna, w któréj bito monetę koronną i wszystkie pieniądze, które się nam dochowały z średniowiecznych czasów, w niéj swój początek wzięły (1). Najdawniejszy ślad istnienia mennicy krakowskiéj sięga końca XIII wieku, wiemy bowiem z ówczesnych historycznych pomników o Marku, myncarzu krakowskim, wójcie sandomirskim (2). Nie będziemy tu bliżéj historyi téj mennicy dotykać, gdyż przedstawia nam ona cały zakres historyi numizmatycznéj polskiéj w średnich wiekach i za daleko poza obręb niniejszéj pracy by nas to zawiodło, odsyłamy więc czytelnika do nowo wyszłego dzieła Dra Piekosińskiego: *O monecie w XIV i XV wieku.*

Kraków był także głównem polem reform numizmatycznych, przedsięwziętych przez Zygmunta I, wszystkie ordynacye tego króla o mennicy krakowskiéj wspominają jako o jedynéj, w któréj monetę koronną wybijano za jego rządów, istnieją nawet okazy, które według przepisu ordynacyi z 16 Lutego 1528 roku noszą na sobie wyraźną jéj cechę w głosce C (3), a mianowicie nader rzadkie dukaty, Zagórski Nr 17, 18, 19, 21. Z końcem tego panowania mennica krakowska zamkniętą została, a jak wiadomo, Zygmunt August nie bił wcale monety w krajach koronnych dla uniknienia ścieśnień wypływających z uchwał sejmowych i ograniczył czynność menniczną jedynie do Litwy, państwa swego dziedzicznego, gdzie

---

(1) Wspomnieliśmy już, iż u schyłku panowania króla Kazimierza Wielkiego istnieje ślad, że także w poznańskiéj mennicy wybijano kwartniki koronne, lecz takowe nam się nie dochowały.

(2) Dr Pickosiński. O monecie str. 136.

(3) Ordynacya o biciu czerwonych złotych, M: K: ks. 43 sig. III f. 225.

urządzenia menniczne swobodniéj wykonywane być mogły (4). Już w przedmowie staraliśmy się dowieść na zasadzie autentycznych dokumentów i wiarogodnych ówczesnych świadectw, że tak za panowania Stefana Batorego jako i przez pierwsze lata Zygmunta III mennica krakowska czynną nie była, a tylko poznańska, olkuska i malborgska, a późniéj bydgoska i lubelska monetę koronną wybijały, a szczególniéj trojaki jedyny rodzaj pieniędzy, który nas obchodzi (5). Rozpatrywanie również trojaków z lat 1588 aż do 1598 potwierdza najwyraźniéj to nasze mniemanie; widzieliśmy, że wszystkie trojaki z tych lat znalazły miejsce w wspomnionych mennicach, i że żaden do roku 1598 się nie trafił, którego pochodzenie wątpliwem zdawaćby się mogło.

Ściśle wskazać chwilę, kiedy w Krakowie mennica na nowo swą czynność rozpoczęła, jest dotąd niepodobieństwem, znane nam są jedynie od roku 1598 trojaki oznaczone głoską K, które niewątpliwie téj mennicy przypisać możemy, choć i wtenczas na jéj czynność innego nie mamy dowodu, jak właśnie tę głoskę, mającą według ordynacyi z 22 Czerwca 1599 roku oznaczać mennicę, w któréj moneta wybitą została. Mogłoby nawet być, że i te trojaki w innych mennicach dla Krakowa i temu miastu właściwą początkową głoską wybite zostały, gdyż nigdzie nie mamy śladu wiarogodnego o istnieniu mennicy krakowskiéj przed rokiem 1616, jakeśmy to już wspomnieli. Nie wchodzimy wszakże w to domniemanie i wszystkie trojaki głoską K oznaczone, za krakowskie uważać będziemy, zostawiając przyszłości wyświetlenie téj kwestyi.

Rozpoczyna się szereg trojaków krakowskich od typu 89 w Zagórskim Nr. 273, na którym niema żadnych godeł ani znaków myncarskich, ale po bokach tarczy z herbem Podskarbiego umieszczone H R monogram myncarza i głoska K, która nas zniewala typ ten tu umieścić. Wprawdzie Zagórski czyta nie K tylko R, ale jest to widoczną pomyłką, bo na niektórych okazach znajduje się najwyraźniéj K, na drugich ta sama głoska w formie przekreślonego R, jak czasem rytowaną była. Zdaje nam się, że w obu

(4) Zagórski, str. 10.
(5) Przedmowa, str.

razach ma to oznaczać głoskę początkową miasta Krakowa i to za zasadę przyjmiemy. Obok głoski K znajduje się na tym typie monogram złożony z głosek H R, które na pierwszy rzut oka nasuwają myśl, że się tenże do Hermana Rüdigiera odnosi, tak też twierdzi Zagórski (6). Że ten monogram znanego nam dzierżawcę mennic Wielkopolskich oznaczać nie może, nie podlega wątpliwości, jeśli przypuścimy, że ta moneta w Krakowie wybitą została. Jest bowiem prostem niepodobieństwem, aby tenże urzędnik menniczny zarazem dzierżawił mennice Wielkopolskie i jednocześnie był czynnym w Krakowie, jako prosty mynemistrz, jak to chce mieć Zagórski.

Tu więc nasuwa się pytanie, czy te trojaki nie były czasem pod zarządem Hermana Rüdigiera wybite dla Krakowa w jednéj z mennic pod jego przewodnictwem zostających, lub czy też inny myncarz krakowski tego samego imienia i nazwiska używał, a przynajmniej tych samych początkowych głosek. Zgodnie z przyjętą zasadą, że głoska K oznacza stanowczo monetę wybitą w mennicy krakowskiéj, oświadczamy się za tą drugą alternatywą, można bowiem bardzo przypuścić, że jakiś inny Hermann Rüdigier był mynemistrzem w Krakowie, kiedy słynny jego imiennik mennicami Wielkopolskiemi zawiadywał. Nie użył on znaku służącego dzierżawcy mennic Wielkopolskich, coby było przeciwnem saméj myśli kładzenia znaku na monecie, ale od prostego monogramu, jak tego mamy niejeden przykład u innych myncarzy. Mógł to być syn jego Hermann Rüdigier młodszy, gdyż wówczas był zwyczaj ogólny, że synowie nie odstępowali od rzemiosła i zawodu ojcowskiego, ale owszem się temu samemu poświęcali, lub też prosty tylko krewny i imiennik noszący nie tylko jednakowe nazwisko ale i imię chrzestne.

Przypuszczenie, że ten typ należy do mennicy krakowskiéj, zniewala nas i następujący z kolei pod tę mennicę podciągnąć, tak robota i cały skład a nawet rozmaite dwa popiersia sobie odpowiadają; znajduje się na tymże ten sam monogram H K, a obok niego nie głoska początkowa miasta Krakowa, ale drugi

(6) Zagórski, str. 32.

monogram złożony z głosek H i T. Z nazwisk myncarzy ówczesnych jedno Hanusza Trylnera tymże głoskom odpowiadaćby się zdawało, ale wiemy tylko o nim, że był w mennicy wileńskiéj czynnym od roku 1618 (7) i używał tych samych głosek na monetach, n. p. na portugałach z 1621 roku Tyszkiewicz Nr 131, a niema śladu żadnego, aby i w krakowskiéj mennicy swój kunszt myncarski sprawiał. Przypuszczenie to wszakże nie jest bez jakiegoś prawdopodobieństwa, bo bardzo być może, że przed bytnością w Wilnie przez jakiś czas i w krakowskiéj mennicy został użytym, — a to tembardziéj, że wiemy jeszcze o nim, że 1623 roku został powołany do Warszawy do zasiadania w komisyi dla urządzenia monety (8).

Następne typy trojaków krakowskich są już bez żadnéj kwestyi oznaczone głoską K, stosownie do przepisu ordynacyi z dnia 22 Czerwca 1599 roku i przez to samo żadnéj nie pozostawiają wątpliwości, że do téj mennicy należą.

Takiemi są typy XCI i XCII, Zagórski Nr 280 i 283. W tym ostatnim umieszczamy także niektóre okazy, mające widocznie cechę fałszywości, ale skoro się na nich znajduje głoska K, muszą tu swoje miejsce znaleźć. Wiemy bowiem, jakie wówczas działy się w mennicach koronnych nadużycia, trudnem więc jest zadanie wyświecić, które okazy z prawej wyszły mennicy, a które są rzeczywiście dziełem fałszerzy. Wiemy już, że w roku 1601 z rozkazu stanów zamknięte zostały wszystkie mennice koronne, ale typ XCII, któryśmy dopiero do mennicy krakowskiéj zaliczyli, ciągnie się w okazach najzupełniéj prawidłowych, odpowiadających ściśle przepisom mennicznym przez lata 1602, 3, 4, 5, 6, 7. Ztąd wniosek, że mennica krakowska zupełnie swych czynności nie zaniechała i wybijała w niewielkiéj liczbie trojaki po zamknięciu wszystkich innych mennic. Donośny ten fakt służy nam za podstawę zaliczenia do niéj czterech typów wybitych w 1606 i 1607 roku,

(7) Archiwum miasta Warszawy 23 f: 34 Uniwersał Krzysztofa Naruszewicza, podskarbiego W. L., oznajmujący, iż w przeszłym roku 1618 miesiąca Decembra 20 dnia po śmierci nieboszczyka Hanusza Sztypia, myncmistrza Wileńskiego, zlecił ten urząd szlachetnemu Janowi Trylnerowi.

(8) Archiwum miasta Warszawy, 23 f. 34.

które żadnych szczególnych znaków, mogących oznaczyć mennice, nie mają, z robotą wszakże, całym stylem, wykonaniem technicznem i popiersiami najzupełniéj typowi XCII odpowiadają. Piękne te trojaki nader starannéj roboty ślicznego wykończenia tak są rzadkie, iż watpić należy, iżby kiedykolwiek w kursie były, ale raczéj za próby menniczne i wzory czynności mennic uważane być mogą.

W końcu za trojaki krakowskie uważamy na zasadzie ordynacyi Piotra Żerońskiego z 20 Listopada 1632 roku, jakeśmy to już na wstępie powiedzieli, cały szereg trojaków bitych od roku 1618 do 1624 na jednym typie tylko, i to bardzo pospolitym, a mających zupełnie odrębną cechę od dotychczasowych monet tego rodzaju. Odznaczają się one nizką wagą i próbą; są z daleko gorszego srebra, ważą tylko 1,955 gr. z każdym rokiem niemal stają się mniej warte i są jakby smutnym pomnikiem upadku rzeczy mennicznéj w Polsce. Robota ich bardzo jest niestaranna, rysunki nędznie wykończone i niewyraźne, ale za to panuje w nich jednostajność niezwykła w numizmatyce polskiéj, a szczególniej w trojakach. Trojaki te wbrew dotychczasowemu zwyczajowi mają rok cały wypisany nad napisem na S. O., czego jedyny przykład widzieliśmy w typie LXXXVIII mennicy lubelskiéj, którego dotychczas znany jest tylko jeden okaz w naszym zbiorze się znajdujący. Popiersia są zawsze jednostajne i nie znajdujemy na nich żadnych znaków mennicznych oprócz herbu Podskarbiego, naówczas Mikołaja Daniłowicza, który od roku 1616 do 1624 ten urząd piastował i pieczętował się herbem Sas. Nizka stopa, mizerna robota, zniewoliły nas właśnie tu ich umieścić, odnośnie do słów wspomnionej ordynacyi, która mówi o zepsutych trojakach przebitych z ortów gdańskich w mennicy krakowskiéj. Za tém ich pochodzeniem przemawia także podobieństwo popiersia, które w całym tym typie jest jedno i to samo, powtarzające się we wszystkich latach i okazach, a które w rysach i kształtach przypomina popiersie typu XCI, choć się od niego bardzo różni rysunkiem i wykonaniem, tak jak same trojaki próbą i wagą.

Donioślejszy dowód co do istnienia i działania mennicy krakowskiéj od roku 1616, niż powyższe nasze rozumowania, dostarczył

nam w ciągu téj pracy znany archeolog i badacz starożytności polskich ksiądz kanonik Polkowski. Dowodem tym są nader cenne dla historyi numizmatyki wypisy z akt grodzkich i radzieckich miasta Krakowa. Podajemy je tu w tłómaczeniu i streszczeniu dla ścisłego ich związku z naszem badaniem historyi mennic i jako jedyne zupełnie niewątpliwe dowody czynności mennicy krakowskiéj.

A naprzód w aktach grodzkich znajdują się następujące dokumenta w styczności z mennicą będące.

1618 dnia 30 Czerwca Zygmunt III mianuje uczciwego Tomasza Alemberg sive Altenberg mincarzem krakowskiéj mennicy z powodu doskonałości jego w kunszcie mincarskim, i daje mu pozwolenie na skupywanie srebra i innych kruszczów do mennicy ([9]).

1619 nazwany Tomasz Allenpergier J. K. M., przełożony nad mennicą, czyli myncmagister, zamieszkały w Krakowie w domu murowanym, zwanym „Mennica“, gdzie wyrabiają monetę ([10]).

1620 r. dnia 2 Stycznia król Zygmunt III nakazuje Tomaszowi Altenberger, przełożonemu królewskiéj mennicy w Krakowie, aby roczną pensyę z téjże mennicy 200 fl. wypłacił Krysztofowi Moczarskiemu, piwniczemu królewskiemu ([11]).

1624 roku pozew Kacpra Jugowicza przeciwko Joachimowi Branth, notaryuszowi i faktorowi mennicy krakowskiéj o wydanie złożonych w mennicy pieniędzy i klejnotów przez zmarłego Burcharda Knig, kupca krakowskiego. W tymże pozwie wzmiankowani także Jan Lobmayer, przełożony mennicy, i Jan Wiesenberger, superintendent téjże ([12]).

Akta Radzieckie następujące dostarczają wiadomości ([13]).

1616 roku wspomniany Tomasz Allenperger, J. K. M. myncmagister.

1617 r. wzmianka o kamienicy pana Cikowskiego, którą zowią

([9]) *Liber relationum seu oblatarum Castri Cracoviensis anni 1618.* Tom 44.
([10]) *Liber relationum.* Tom 45.
([11]) *Ibidem.*
([12]) *Liber relationum.* Tom 49.
([13]) *Acta Consularia. Cracovien.* Tom 36.

mennicą starą, w rynku obok kamienicy pana Andrzeja Cellarego; również Lapidea Kalejowska *vulgo* stara mynica *in platea Judaica.*

1623 r. Rajcy krakowscy robią rewizyę w mieszkaniu Dawida Appel, podejrzanego o bicie fałszywéj monety. Znaleziono u niego orty gdańskie, bydgoskie, talary twarde, czeskie, grosze bydgoskie, dzięgi moskiewskie, groszowe potrójne, polskie i szostaki, szelągi, grosze stare bydgoskie, płaskie półtalarki oraz Blik srebra, w którym było 14 grzywien, lecz to było prawdziwe.

Widzimy zatem z powyższych dokumentów, że mennica krakowska od roku 1616 była w czynności, że nią zawiadywał Tomasz Altenberger czy też Allenperger, najprzód jako myncarz, późniéj jako przełożony nad mennicą aż do roku 1624. Od tego czasu zastąpił go Jan Lobmayer, a superintendentem, który to urząd i przy innych mennicach napotkaliśmy, był Jan Wiesenberger. Oprócz ważności tych danych dla historyi mennic, są one niewątpliwem potwierdzeniem naszego wniosku, że trojaki bite od r. 1618 do 1624 z téj wyszły mennicy krakowskiej i bite były pod zarządem tego Tomasza Altenbergera, chociaż wyrób ich nie potwierdza świadectwa, które mu daje król o doskonałości w kunszcie myncarskim.

Tyle więc powiedzieć możemy o czynności téj mennicy za panowania Zygmunta III, trojaki jéj przypisane na cztery podzielimy kategorye:

1° Trojaki z monogramem H R typów dwa LXXXIX i XC.

2° Trojaki z głoską K typów dwa XCI i XCII.

3° Trojaki bez znaków i głosek typów cztery XCIII, XCIV, XCV, XCVI.

4° Trojaki z rokiem u góry, typ jedyny XCVII.

TYP LXXXIX.

Zag. 273.

Napis trójwierszowy z rokiem skróconym w końcu trzeciego wiersza, poniżéj monogram złożony z głosek H i R, herb Lewart w tarczy i głoska K.

1598.

Rysunek 1. K podobne do R z tarczą.

1. S. G. SIGI· 3· D G· REX· PO· M D L·
   S. O. GROS· ARG/TRIP· REG·/POLO 98·
   HR——R·
   Z. W.
2. S. G. SIGI· 3· D G· REX· POL M D L
   S. O. — — — — — — POLO: 98·
   Z. W. Cz. 1078.

Rysunek 2. z prostém K.

3. S. G. SIGI· 3 – D G· REX PO M· D
   S. O. GROS· ARG/TRIP·REG/POLO: 98
   HR——K.
   Z. W.
4. S. G. SIGI· 3· D – G· REX· PO· M· D L·
   Z. W.
5. S. G. SIGI 3 D G REX PO M D L
   S. O. GROS ARG/TRIP· REG· POLO 98
   Cz. 1077.
6. S. G. SIGI 3 D G REX POL M· D· L
   S. O. GROS· ARG/TRIP· REG·/POLO 9: 8·
   Z. W. Cz. 5058.
7. S. G. SIGI 3 D· G· REX· POL· M D L
   S· O. GROS· ARG/TRIP REG,POLO: 98
   Z. W.
8. S. G. SIG· 3· D· G· REX· POL· M D L
   S. O. GROS: ARG/TRIP. REG POLO: 98
   Z. W.

Do typów mennicy krakowskiéj szczególnych nie podajemy uwag, bośmy już w historyi téj mennicy o nich się rozpisali, rozwijając i dowodząc ich pochodzenie.

TYP XC.

Zag. 274.

Napis dwuwierszowy, poniżéj herb Lewart w tarczy, dzielący monogramy HR i HT, poniżéj rok skrócony również spodem tarczy rozdzielony.

1598 R[1].

1. S. G. SIG III D· — ·G· REX· PO· M· D· L
   S. O. GROS· ARG·/TRIP· R· PO/:HR — HT
   9 — 8
   Z. W. Cz. 1079.
2. S. G. SIG· III· D· — ·G· REX· PO M· D· L·
   Z. W.

TYP XCI.

Zag. 280.

Popiersie obrócone w lewą stronę, napis rozpoczyna się od dołu. Herb Lewart w tarczy pod popiersiem. Na. S. O. napis trójwierszowy, poniżéj rok cały i głoska K.

1600.

1. S. G. SIGISM· III· D: G· — REX· PO· M· D· L
   S. O. GROS· ARG:/TRIP: REG/· POLONI
   1600 K.
   ∾
   Z. W. Cz. 1153.
2. Odmiennego stempla.
   Z. W.
3. S. G. SIGISM D G — REX PO M D L
   S. O. GROS · ARG*/·TRIP· REG·/POLONIE
   1600· K.
   ·∾·
   Z. W.
4. S. G. REX· PO· M· D: SIG· III· D: G

S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/POLONI
1600 K.
Z. W.

1601.

5. Jak Nr 1, ale z rokiem 1601.
Z. W. Cz. 1179.

6. Odmiennego stempla, gorszéj roboty.
Z. W.

Trojaki te szczególną przedstawiają anomalię, że mają popiersie obrócone w lewą stronę i napis zaczyna się od dołu, a nie jak zwykle od góry. Jedyny to przykład w trojakach i zapewne we wszystkich polskich monetach. Okazy 3, 4 i 6 gorszéj roboty i z lichego kruszcu, może fałszerskie; Nr. 4 odznacza się też tém, że niema herbu podskarbiego.

TYP XCII.

Zag. 283.

Napis trójwierszowy, poniżéj rok całkowity przedzielony głoską K. Herb Lewart na tarczy pod popiersiem.

1601.

1. S. G. SIGIS M· III· D: G — REX· PO· M· D· L
S. O. GROS· ARG:/TRIP· REG/POLONI·/16 K 01
Z. W. Cz. 1180.

2. S. G. SIGIS· M· III D G — REX· PO M D
S. O. Jedynka odmiennego kształtu.
Z. W.

1602.

3. S G. Jak Nr 1.
S. O. GROS· ARG·/TRIP· REG·/POLONI·
16 K 0 Z
Z. W.

4. Jak poprzedni, ale dwójka przewrócona.
16 K 0 ƨ
Z. W. Cz. 1192.

5. Z dwójką w kształcie 5.

Z. W. Cz. 5077.

6. S. G. SIG· III· D: G — REX· PO· M· D· L
S. O. Jak Nr 4.

Mathy 634.

1603.

7. Jak Nr 1, ale 16 K 03.

Z. W. Cz. 1195.

1604.

8. S. O. GROS: ARG·/TRIP· REG/POLONI
16 K 04.

1605.

9. Jak Nr 1, ale 16 K 05.

Z. W.

10. S. G. SIGIS M· III·· D — G REX P M D L
S. O. GROS· ARG TRIP· REG/POLONI
16 K 05.

Z. W. Cz. 1206.

1606 R[1].

11. Jak Nr 1, ale 16 K 06.

Z. W. Cz. 1210.

12. Jak Nr 10, ale 16 K 06.

Z. W. Cz. 5081.

1607 R[3].

13. S. G. SIGIS M· III· D: G — REX· PO· M D L
S. O. GROS ARG:/TRIP REG·/POLONIE
16 K 07.

Z. W.

Odmiany ze złego kruszcu.

1601.

Popiersie b.

14. S. G. SIGIS M· III· D: G — REX· PO· M· D L
S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/·POLONI·
16 K 01.

Z. W.

15. S. G. SIGIS M III D: G — REX· PO M D L·
S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/·POLONI·
·10·K·01· *Cz. 1705.*
Z. W.

16. S. G. SIGIS M· D: G· — REX PO M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP REG/POLONI
16 K 01.
Z. W.

Popiersie c.

17. S. G. SIG· III· D G — REX· PO M.
Z. W.

1606.

18. S. G. SIGIS· III· D. G – REX· PO M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/POLONI· 16 K 06.
Z. W.

R[5].

19. S. G. SIGIS M: III· D: G — REX· POLO· M.
S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLON/ 0 K 6.

Z rokiem skróconym zdarzyło mnie się widzieć:

Odmiany bez herbu podskarbiego.

1602.

19. S. G. SIGIS M· — III D G REX PO M D L
S. O. GROS ARG/TRIP. REG/POLONI
16 K 0 L
Z. W.

1603.

20. S. G. SIGIS M III D G REX PO M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP· REG POLONI
16 K 03.
Z. W.

1604.

21. S. G. SIG· III· — D· G· RE· P· M
S. O. GROS· ARG/TRIP· R· P·/ 16 K 04.
Mathy 542.

1605.

22. S. G. SIG III D·· R POLO M.....
S. O. GROS ARG· TRIP REG· POLONI
16 K 05.
Z. W.

TYP XCIII.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżéj rok cały przedzielony herbem Lewart w tarczy prostéj.

1606 R^5.

1. S. G. SIG III D G· REX· POLO· M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP R PO/16 — 06
Z. W.

1607 R^5.

2. S. G. SIG III· D: G — REX· POL· M· D·.L
S. O. GROS· ARG/TRIP· R· PO/16 — 07
\+ +
Z. W. Cz. 1220.

TYP XCIV.

Zag. —

Napis trójwierszowy, poniżéj rok cały wypisany; po S. G. pod popiersiem herb Lewart w tarczy.

1606 R^6.

1. S. G. SIGIS· M· III. D: G — REX PO M D
S. O. GROS· ARG·/TRIP· REG·/POLONI
·1606·
Z. W.

2. S. G. SIGIS· III· D G — REX PO M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP REG/POLON
1606
Cz. 2574.

TYP XCV.

Zag. 284.

Napis dwuwierszowy, poniżéj rok rozdzielony herbem Lewart w tarczy okrągłéj.

1606 R³.

1. S. G. SIG· III· D· G — ·REX· PO M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP· R· PO/16 — 06
Z. W.
2. S. G. :SIG III D· — ·G REX PO· M· D· L
S. O. Koło III i pod rokiem kółka.
Z. W. Cz. 1212.
3. S. G. SIG· III· D ⁘ G· REX· PO M D L
S. O. Koło III i pod rokiem krzyżyki.
Z. W.
4. S. G: SIG· D·· ×· REX· PO: M D L
S. O. Jak Nr 1, ale rok pomyłkowy 16 — 60
Z. W. Cz. 1213.
5. S. G. ·SIG· III· D·· × ·G· REX. PO M D L
S. O. Jak Nr 1.
Cz. 1211.

TYP XCVI.

Jak poprzedni, ale herb Lewart na tarczy okrągłéj ozdobnéj.

1607 R⁶.

1. S. G. SIG III D G REX· POLON. M D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP· R· PO/16 — 07
   Z. W.
2. S. O. GROS R PO/TRIP R PO/16 — 07
   * *
   Z. W.

Ciekawy okaz z powodu nieprawidłowego napisu w wierszu 1szym S. O.

TYP XCVII.

Zag. 286.

Napis trójwierszowy, z rokiem wypisanym nad napisem, pomiędzy herbami króla i Rzeczypospolitéj. Poniżéj napisu herb Sas.

1618.

1. S. G. SIGIS· III· D· G. REX· POL· M D L
   1 — 6 1 — 8
   S. O. GROS· ARGE /TRIP. REGN/POLONI.
   Z. W. 6747.
2. S. G. SIG· III· D· G· REX· POL M D L
   Z. W. Cz. 1373.
3. S. G. — — — — — POL· M· D· L
   Cz. 1374.

1619

4. Jak Nr 2 z roku 1619.
   Z. W. Cz. 1388.

1620.

5. Jak Nr 2 z roku 1620.
   Z. W. Cz. 1401.

1621.

6. Jak Nr 1, z roku 1621.
   Z. W. Cz. 1421.

1622.

7. Jak Nr. 2, z r. 1622.

Z. W. 1436.

8 Trochę odmiennego stempla.

Z. W.

1623.

9. Jak Nr. 2, z r. 1623.

Z. W. Cz. 1459.

10. Trochę odmiennego stempla.

Z. W.

11. S. G. SIGIS. III. D. G. R. POLO. M: D: L
S. O jak Nr 2 ale 1623.

Z. W.

1624.

12. S. G. SIG III D: G: REX· POL· M· D L
S. O 1 — 6 — 2 — 4.

Z. W. Cz. 1486.

13. S. G. SIG· III· D: G: REX· POL· M· D L
1 — 6 —2 4.
S. O. GROS· ARG·/TRIP REG POLO

Z. W. Cz. 1487.

TROJAKI ANORMALNE.

Pod tą osobną rubryką zamieszczamy wszystkie te trojaki, które z jakiegobądź powodu nie mogły znaleźć właściwego miejsca pod mennicami, któreśmy dotąd badali i które zatem za nieprawidłowe, anormalne uważamy.

Po większéj części bite są ze złego kruszcu, nie trzymają prawem przepisanéj stopy i wagi, lub też przedstawiają jakieś widoczne w oczy bijące usterki od przepisów i zwyczajów ogólnie przyjętych przez królewskie mennice. Nie mają też żadnych znaków, po którychby można z jakiemkolwiek podobieństwem o ich pochodzeniu sądzić, a będąc prawie bez wyjątku nędznéj roboty, niepodobna było z porównania popiersi i badania technicznego wyrobu podciągnąć je na zasadzie podobieństwa do trojaków niewątpliwego pochodzenia, jakeśmy to niejednokrotnie uczynili przy takich, które niewątpliwie prawowitego były wyrobu i pod wyżéj przytoczonemi względami wyraźne nam wskazówki przedstawiały. Na wszystkich tych okazach, a naliczyliśmy ich typów aż 31, nie zdołaliśmy się dopatrzyć tych wyraźnych wskazówek i dlatego musimy je wszystkie w osobnéj zamieścić kategoryi, zostawiając głębszemu i dalszemu badaniu rozstrzygnięcie kwestyi ich pochodzenia. Nie śmielibyśmy wszakże stanowczo o nich wyrzec, że one wszystkie są owocem fałszerstwa, gdyż niektóre choć ze złego kruszcu, w tak licznych i jednostajnych przedstawiają się odmianach, i to z lat kilku po sobie następujących, że nie zdaje się prawdopodobnem, aby taka systematyczność działania i jednostajność wyrobu mogły się trafić u fałszerzy.

Trzebaby chyba przypuścić, że istniała przez lata taka fabryka mająca nieledwie cechy prawéj mennicy.

Niektóre znów nie są tak złe co do próby, aby podobne naśladowanie rzeczywiste korzyści przynieść mogło.

Wiemy w końcu, że w mennicach królewskich częste się działy nadużycia, i że ciągle skarżono się w krajach Rzeczypospolitéj, że takowe gorszą monetę wyrabiają, niż to przepisanem było. Być więc bardzo może, że niektóre mennice wybijały trojaki gorszego srotu i ligi, i że na nich naumyślnie nie kładziono znaków rozróżniających mennice, aby utaić pochodzenie i pokryć nadużycia. Takiemi naprzykład mogły być cztery pierwsze typy XCVII, XCIX, C i CI, z których trzy pierwsze posiadamy z kilku lat po sobie następujących w bardzo licznych odmianach, czwarty zaś z jednego roku, ale w kilku egzemplarzach dosyć prawidłowych i jednostajnych. Wszystkie nie trzymają prawem przepisanéj ligi i wagi i starannie na nich uniknięto wszelkiego znaku, mogącego zdradzić mennice.

Popiersia nader są rozmaite, ale o ile przy tak złéj robocie sądzić można, przypominają takowe popiersia, któreśmy znaleźli na prawych trojakach. I tak, posuwając daléj te przypuszczenia, moglibyśmy w typie XCVIII i XCIX znaleźć popiersia przypominające bardzo Lubelską mennicę, zaś w typie C krakowską. Wszakże na to bynajmniéj wagi kłaść nie możemy i wszystkie typy za anormalne uważać będziemy.

Niektóre znów po większéj części z dobrego kruszcu ale bardzo od znanych i przez mennice przyjętych typów odmienne, widocznie nie są dziełem fałszerzy, którzy nie mogli znaleźć zysku w podrabianiu monet równoważnych z prawowitemi, i takiemi są typy CIII do CVIII, które uważalibyśmy za próby menniczne, królewskich mennic, mniéj lub więcéj udane i które sankcyi wyższych władz nie otrzymały. Te są bez kwestyi najważniejsze i najciekawsze, jeśli to nasze domniemanie ma jakąś istotną zasadę, nie są wszakże dosyć liczne, ani dosyć dobréj roboty, aby pozwoliły odgadnąć mennicę, z któréj wyjść mogły.

Z wyżéj przytoczonego faktu, że mennice często wybijały gorszą monetę, umieściliśmy nic tutaj, ale pod odpowiedniemi mennicami niektóre trojaki, o których sądzićby można, że są owocem fałszerstwa, gdyż widocznie w próbie, prawem przepisanéj stopie

nie odpowiadają, mają jednakże niewątpliwe cechy menniczne, n. p. w pierwszéj głosce imienia miasta mennicznego.

To dla nas było dostatecznem, aby badając właśnie historyę mennic i poszukując, które trojaki, z jakiéj szczególnéj mennicy wyszły, tam je umieścić, gdzie je kwalifikują znaki lub głoski będące cechą tych mennic, kilka wszakże okazów bardzo nieprawidłowych, choć noszących znaki menniczne tu swoje miejsce znalazły, gdyż zdają się stanowczo być naśladowaniem bardzo niezgrabnem prawowitych mennic. Do tego rzędu należą typy CIX do CXV włącznie.

W dalszym ciągu natrafiamy na typy od CXVI do CXX, które przedstawiają ciekawe anomalie w tem, że na trojakach koronnych znajdują się godła dygnitarzy mennicznych litewskich. Te zatem bez kwestyi nie są prawidłowe, a przytem zwykle z bardzo złego kruszcu. Typy CXX, CXXI i CXXII mają zamiast właściwego herbu Podskarbiego, fantazyjne godła, których początku wyjaśnić niepodobna.

Ostatni zaś ma napis pamiątkowy, co téż za odstąpienie od prawideł w numizmatyce polskiéj uważać należy.

W końcu ostatnie sześć typów są bez roku i bez żadnych godeł mennicznych z bardzo lichego kruszcu, nie przedstawiają zatem żadnych wskazówek co do ich pochodzenia i dla tego nieprawidłowego kształtu, tu właściwe sobie miejsce znajdują:

Jednem słowem nie ważymy się przesądzać kwestyj, które z tych trojaków z wszelką pewnością są owocem fałszerstwa i wszystkie razem umieszczamy w téj osobnéj kategoryi, która tylko naszem przekonaniem nie może żadnych dostarczyć wiarogodnych wskazówek do badania mennic, co było zakresem i celem téj naszéj pracy.

TYP XCVIII. Tab. 16.

Zag. — *Band. 741.*

Napis dwuwierszowy, poniżéj herb Lewart w tarczy, rozdziela rok skrócony.

1597 R^3.

Popiersie a.

1. S. G. SIG· III· D —· G· REX· PO· M· D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP· PO/9 — 7.
   Z. W.

Popiersie b. 1598 R^2.

2. S. G. SIGIS· III D —* REX· P M D L
   S. O. *GROS*· *ARG*/TRIP· R P*/*9 — 8*
   Z. W.

1599 R^1.

Popiersie c.

3. S. G. SIG· III D — G REX P M D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP R PO/.9 — 9
   Z. W.
4. S. G. SIG· III· D —·G REX PO M D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP R PO/·9 -- 9
   Z. W.
5. S. G. SIG· III D R·—·PO M D LI
   S. O. jak Nr. 3.
   Z. W.

Popiersie d.

6. S. G. SIG· III D — G REX PO M D L
   Z. W.
7. S. G. SIG 3 D — G REX P M D L.
   S. O. GROS· ARG/TRIP· R· P·
   Z. W.

Trojaki te, aczkolwiek posiadamy ich świtę z trzech lat po sobie następujących i kilka okazów niezaprzeczenie pomiędzy sobą jednostajnych i wspólne oznaki mających — nie możemy do żadnéj mennicy odnieść, gdyż nie mają szczególnéj cechy, któraby te usprawiedliwić mogła; robota nie jest dosyć dobra, aby

porównanie popiersi, podobieństwo głosek i techniczne wykonanie mogły nas do jakiego wniosku upoważnić. Stopy i próby prawem przepisanéj widocznie nie trzymają i są dziełem albo zręcznego i nader systematycznego fałszerstwa, lub też smutnem zjawiskiem upadku sztuki mennicznéj i nadużyć, które się po mennicach działy.

TYP XCIX.

Zag. 275.

Napis dwuwierszowy z rokiem całym przedzielonym herbem Lewart.

1597 R[1].

Popiersie a.

1. S. G. SIG III D — G· REX· PO M D L
   S. O. GROS ARG/TRIP R PO/15 — 97
   Z. W. Cz. 1012.

1598.

2. S. G. SIG III D — G REX POL M D L
   S. O. — — — — — — /15 — 98
   Z. W.

3. S. G. SIG III D G — REX...
   S. O. GROS ARG/TRIP R P/15—98
   * *
   Z. W.

Popiersie b.

5. S. G. SIG 3 D —· G R· — PO M D
   S. O jak Nr 2.
   Z. W.

Popiersie c.

6. S. G. SIG III· D — REX P M D
   S. O. jak Nr. 3, ale gwiazda w końcu napisu.
   Z. W.

1599.

Popiersie d.

6. S. G. SIG 3 D G — REX PO M D L

S. O. GROS ARG/TRIP· R PO/·15 — 99

Z. W.

7. S. G. SIG III· D· — R· P· — M D L

Zag. 275. —

Powyższa uwaga i do tego typu zastosować się da, wszakże tu napisy są więcéj nieprawidłowe, pomyłkowe i mniejsza jest między okazami jednostajność. Podany pod numerem 275 u Zagórskiego egzemplarz zdaje się o wiele lepszéj roboty i nawet o ile z rysunku sądzić można, zdawałby zię mennicę bydgoską przypominać i mógłby pod tym względem za wskazówkę służyć. Wszakże nam ten okaz nie jest znany i istnienie jego w podanych kształtach wątpliwe, gdyż według świadectwa Karola Beyera nie znajdował się on w nabytym od Zagórskiego zbiorze, choć tenże go jako ze swego zbioru podaje. Nasz okaz z tego roku jest znów bardzo wytarty, nędznéj roboty i widocznie nie trzyma próby i wagi.

TYP C.

Zag. 282.

Napis dwuwierszowy, poniżéj rok całkowity, przedzielony herbem Lewart w tarczy.

1600.

Popiersie a.

1. S. G. SIG 3 D·—R P — MDL
   S. O. GROS ARGE/TRIP· R· POLO/16 — 00

Z. W.

Popiersie b.

2. S. G. SIG. 3. D· —· G. REX· PO M D
   S. O. GROS ARG·/TRIP. R PO

Z. W.

3. S. G. SIG III D: — G REX· PO· M D L:
   S. O. GROS· ARG/TRIP: R: PO

Band. 743

Popiersie c. (Z. 277.)

4. S. G. SIG III D R — POLO M D L

S. O. GROS· ARG/TR R POL./16 — 01.

Mathy 626.

1601.

Popiersie a.

5. S. G. SIG III D G — R P — M D L
S. O. GROS ARG/TRIP R PO./16 — 01.

Z. W.

Popiersie b.

6. S. G. ƨIG 3 D — REX· PO M D
S. O. GROS ARG TRIP R PO/16 — 01

Z. W.

7. S. G. SIG III· D· G· REX· PO ML
S. O. GROS. ARG/TRIP· R· PO/·16 — 01·

Z. W.

8 S. G. SIG III — D G R PO MDL
S. O. GROS. ARG/TRI· R· PO

Z. W.

9. S. G. SIG. III D —· G· REX PO M D. L
S. O. jak Nr. 6.

Cz. 1169.—

Popiersie d.

10. S. G. SIG III D G REX PO M D
S. O. GROS ARG/TRIP R PO

Z. W.

Popiersie e.

11. S G. SIG III D —· G REX PO...
S. O GROS· ARG/TRIP· R· P·/16 — 01

Z. W.

12. S. G. SIG III D G· REX· PO· M D L·
S. O. GROS· ARG/TRIP· R· PO/16 — 01

Z. W.

13. S. G. SIG III D G REX· PO· MDL
S. O koło III. gwiazdy

Z. W.

14. S. G. SIG III· D G REX PO MDL

S. O. GROSS ARG/TRIP R PO

Z. W.

15. S. G SIG 3 D. — · G REX P M D
S. O jak Nr. 10.

Z. W.

16. S. G. SIG. 3. D. — G REX· PO...
S. O GROS· ARG/TRI. R. PO.

Z. W:

Popiersie f.

17. S. G. SIG. III. D: G. REX· PO· M· D· L·
S. O. Jak 12 ale róże nad napisem i pod rokiem. —

Z. W.

Popiersie g.

18. S. G. SIG· III· D. G.·. REX POLO: M: D: L
S. O. GROS ARG:/TRIP. R: PO./16—01 ⁚·

Z. W.

Popiersie c.

19. S. G. SIG III D.— —.REX PO·M D L
S. O. GROS· ARGL/TRIP R PO.

Cz. 1172.

1602.

Popiersie b.

20. S. G. SIG· III· D: G. —. REX· PO· M· D· L
S. O. GROS ARG/TRI· R· PO/16—02

Z. W.

21. S. G. SIG. III D.—.G. REX PO M D
S. O. GROS. ARG/TRIP· R· PO/16—02

Z. W. Cz. 1191.

Popiersie c.

22. S. G. SIG III D G.. REX PO M D L
S. O. GROS ARG/TRIP R PO/16—02

Z. W.

Popiersie e.

23. S. G. SIG. 3. D—.G. REX· PO MDL
S. O. GROS. ARG/TRIP· R· PO/16—02

Z. W.

Popiersie f.

24. · SIG· III· D: G.—. REX· PO· M· D· L
S. O. GROS ARGE/TRIP R PO 16—02.
Z. W.

1603

Popiersie b.

25. S. G. SIG III D. — G. REX· P· M
S. O. GROS: ARG/TRIP· R PO 16—03
Z. W.

Popiersie h.

26. S. G. · SIG. III. D: G. REX· PO· M· D· L
S· O. GROS· ARG/TRIP· REG/·1·6·—·03.
Z. W.

Popiersie i.

27. S. G. SIG 3 D ——. G.. R· P· M D L
S. O. GROS: ARG/TRIP: P· P/16—03
Z. W.

Typ ten w ogólnych kształtach mało się od poprzedniego różni, ale tyle drobnych przedstawia odmian i ciągnie się przez tyle lat, że idąc w ślad za Zagórskim, rozdzieliliśmy te typy od siebie. Przedstawia cały szereg trojaków z lat 4, które i pomiędzy sobą nadzwyczaj znaczne mają różnorodności i popiersia bardzo odmienne, bo aż dziewięć rozmaitych naliczyliśmy. Niema też żadnego znaku, któryby go do jakiéj mennicy z jaką taką zasadą kwalifikował, musielibyśmy go więc tutaj umieścić tembardziéj, że wszystkie jego okazy nic trzymają przepisanéj prawem stopy i próby, są ze złego kruszcu, a z małemi wyjątkami nieforemnéj roboty. Takim wyjątkiem jest n. p. Nr 20, który aczkolwiek nie jest prawnéj stopy, ma niektóre cechy prawowitéj monety i jest wcale pięknego technicznego wykonania. Popiersie to najwyraźniejsze, jakie widzieliśmy, kwalifikowałoby ten typ do mennicy krakowskiéj; z téj one wyjść musiały, jeżeli nie są owocem fałszerstwa, gdyż się trafiają z lat 1602 i 1603, kiedy wszystkie inne mennice były zamknięte rozporządzeniem sejmowém. Ale znów przeciwko temu przemawia, iż Kraków właśnie w tych latach wybijał podobne trojaki, oznaczone głoską K., stosownie do przepisu z roku 1599 i trudno się domyślić, czemuby miał istnieć ten szereg trojaków bez głoski daleko gorszéj próby i roboty, chyba właśnie, jakeśmy to już wspomnieli, dla ukrycia nadużycia w mennicy. Nie śmiemy przesądzać téj kwestyi i umieściliśmy tutaj ten typ, jako nieprawowity, a to tembardziéj, że inne znów popiersia bynajmniej charakterowi mennicy krakowskiéj nie odpowiadają; niektóre przypominają nieznane w mennicy Olkuskiéj, jak Nr.

4, 19 i 22, inne znów zupełnie są fantastyczne, jak Nr. 17, 18, 24, 26 i 27 i niepodobna znaleść im odpowiednich w mennicach królewskich. Dwa tylko nader piękne okazy, które typowi odpowiadają w ogólnych kształtach, umieściliśmy pod osobnym typem mennicy krakowskiéj, a mianowicie XCIII, gdyż mają wszelkie cechy téj mennicy w robocie i popiersiach i z wszelką pewnością nie są owocem fałszerstwa, ale z królewskiéj prawéj wyszły mennicy.

TYP CI.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżej rok cały bez żadnych herbów i znaków.

1600 R. ? 1603

Popiersie a.

1. S. G. SIG. III. — . D G RE. — . P. M.
   S. O. GROS ARG/TRIP: R. P/1603
   Z. W.
2. S. G. SIG: III. D G: — R. PM
   S. O. GROS: ARG/TRIP. R. P/1603
   Z. W.
3. S. G. SIG: III. D — . G: REX P M.
   S. O. GROS: ARG/TRIP: R. P/1603.
   Z. W.

Popiersie b.

4. S. G. SIG: III — D G: REX. POL.
   S. O. GROS. ARG/TRIP. R· P/1603
   Z. W.

Trojaki te zupełnie odmiennego układu niż zwykłe, z napisami niezupełnie prawidłowemi, do żadnéj mennicy z jakiem takiem prawdopodobieństwem zaliczyć nie możemy, gdyż są bardzo nizkiéj stopy i z nędznego kruszcu. Z powodu szczególnego kształtu i braku herbu podskarbiego, co w trojakach jest rzeczywiście anomalią i przepisom się sprzeciwia, tu swe właściwe miejsce znajdują.

TYP CII.

Zag. — *Cz. 5744.*

Napis trójwierszowy, z rokiem skróconym w trzecim wierszu, poniżej lew i herb Lewart w tarczy z głoskami I — F.

1597 R^7.

1. S. G. SIGo 3o DGo — o REX Po — M D L
   S. O. GROSo ARGo/TRIPL·REGo/POLONIo 97o
   — I — F
   Cz. 5744.

Nader rzadkiego tego trojaka znajdujemy w tomie III katalogu hr. Czapskiego i uważamy go za anormalny, choć domniemanie szanownego autora, że ten lew, który się wszakże tutaj w niezwykłych przedstawia kształtach, mógłby być znakiem Daniela Koste, myncarza, na uwagę zasługuje. Nie znając tego okazu, nie możemy na zasadzie podobieństwa roboty i popiersia z utworami mennicy Lubelskiéj podciągnąć go do niéj i poprzeć powyższy wniosek. W każdym razie lew ten niezupełnie odpowiada znakowi Kostego, który się na trojakach lubelskich i wileńskich znajduje i to już daje nam prawo tu go pomieścić.

TYP CIII.

Zag. —

Napis trojwierszowy w trzecim wierszu Lewart bez tarczy, lub z tarczą po którym rok skrócony.

1598 R^4.

Lewart bez tarczy.

1. S. G. SIG. III. D. G. REX. P. M. DL
   S. O. GROS. ARG/·TRI· REG/·PO — 98
   Z. W.

Lewart w tarczy.

1599 R^3.

2. S. G. SIG· III· D· G· REX· PO. MDL
   S. O. GROS· ARGE/TRIP· REG/PO — 99.
   Cz. 1116.

Ciekawy ten typ bijących w oczy nic przedstawia anomalii, gdyż Lewarta bez tarczy już nieraz spotykaliśmy na trojakach z naszych mennic pochodzących a bez kwestyi prawidłowych. Jest wszakże nizkiéj próby, choć starannéj roboty i dlatego do żadnéj mennicy z pewnością przypisać go nie możemy, témbardziéj, że popiersie też najmniejszéj wskazówki nie daje.

TYP CIV.

Zag. —

Napis trzechwierszowy, trzeci wiersz przerwany herbem Lewart w tarczy, obok niego poniżej rok skrócony.

1599 R^5.

Rys. 1.

1. S. G. · SIG· III· D· G· REX· PO· M· DL
   S. O. GROS: ARG/TRIP REGE/.PO — LO
   9 — 9.
   Z. W.

Odmiana z rokiem u góry nad trzecim wierszem napisu.

1599 R^5.

Rys. 2. —

2. S. G. SIG III D — G. REX PO M D
   S. O. GROS· ARGT/TRIP R PO/9_L — $_o9$
   Z. W.

Trojak ten do typu XCVIII w układzie podobny, różniący się głównie tém, że tu napis trzechwierszowy i trzeci wiersz herbem podskarbiego przerwany, jest daleko lepszéj roboty i prawie normalnéj próby. Anomalii téż żadnéj nie przedstawia i nie jest owocem fałszerstwa, ale raczéj próbą menniczną, która się nie utrzymała. Niema wszakże żadnéj cechy dosyć wybitnéj, abyśmy go mogli do jakiéj mennicy z wszelkiém prawdopodobieństwem włączyć. Musi tu więc swe miejsce znaleźć, a jest nader rzadki, nigdzie dotychczas nieopisany, a jak mnie wielu znawców oświadczyło, dotąd zupełnie nieznany.

TYP CV.

Zag.

Zupełnie jak poprzedni, ale ten rok cały po bokach tarczy z herbem Lewart.

1600 R^5.

2 S. G. SIG III· D· G· REX· PO· M· D· L
S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/.PO — LO
16 — 00
Z. W.

Poprzednią uwagę i do tego typu zastosować można, ale stempel jest więcéj płaski i mniéj dobrego wykonania jak w poprzednim. Przytém należy tu zwrócić uwagę na niezwykłą wielkość tarczy z herbem podskarbiego, co téj monecie szczególną nadaje cechę i robi je godną zastanowienia, przy wielkiéj jéj rzadkości.

TYP CVI.

Zag. —

Napis trójwierszowy, trzeci wiersz herbem Lewart na tarczy przerwany, poniżej zapewne rok 1600 ale widoczne tylko cyfry 1 — 60.

1600 R^3.

1. S. G. S· III· D: G — REX: PO: M: D
S. O. GROS· ARG/TRIP. RE·/PO — LO
1 — 60
Z. W.

Oprócz anormalnego roku odznacza się ten okaz i tém, że imię królewskie tylko przez pierwszą głoskę jest wyrażone, co się nigdy w prawowitych nie zdarza trojakach. Zresztą ta moneta jest nieźle wybita z lepszego kruszcu, niż w ogóle trojaki, które pod anormalnemi umieszczamy, a zatem zapewne nie będzie owocem fałszerstwa, ale jak następujące dwa typy odbitką zarzuconego stempla.

TYP CVII.

Zag. —

Napis trójwierszowy, poniżej rok cały, pomiędzy dwoma krzyżykami. Nad napisem około herbów państwa głoski S — L — P, napisy nieprawidłowe.

1588 R⁸.

1. S. G. S III$_0$ D$_0^0$ G$_0^0$ REX$_0^0$ G$_0^0$ O$_0^0$ D$_0^0$ I·
S — L — P
S. O. GROS ARG/TRIP † REG/POLOIA
† 1588 †
Z. W.

Trojak ten z dobrego kruszcu i nawet dosyć pięknego stempla nie jest widocznie owocem fałszerstwa, ale zapewne odbiciem nieudanego stempla, który zarzucony został, bo jest zupełnie nieznany. W tém też leży rzadkość téj monety, nigdzie dotąd nieopisanéj, a która zapewne w drugim egzemplarzu i nie istnieje. Zasługuje też na szczególną uwagę, że na tym trojaku zamiast herbu Wazów znajduje się między herbami Rzeczypospolitéj herb Batorych, nieodpowiadający ani popiersiowi króla Zygmunta III, ani rokowi 1588.

TYP CVIII.

Zag. —

Podobny, do poprzedniego ale tu rok przerwany tarczą z herbem zatartym. Rok pomyłkowy.

1525 R⁸.

1. S. G. SIG III D G· REX· PO M D
S. O. GROS ARG/TRIP REG/POLONIE.
15 — 25
Z. W.

Zupełnie podobny ale tu rok zastąpiony głoskami I — D po bokach tarczy z herbem Przegonia; obok mały znak mennicznyhaki.

b. r. R⁸.

2. S. G. SIG III·D: G REX PO MDL:
S. O. GROS A·RG/TRIP R: EIC/POLONIA
I — D
Z. W.

Dwa trojaki, które w tym typie zamieszczamy, mają niezaprzeczony łącznik z typem poprzedzającym w jednostajnem popiersiu, które się na wszystkich trzech okazach powtarza. Niemniej i w tém, że je wszystkie za odbitki nieudanych stempli uważamy. Pierwszy ma napisy zupełnie nieprawidłowe. co się w mniejszym stopniu i na trzecim powtarza, drugi zaś mało się od zwykłych trojaków różni, głównie rokiem, który złożony jest ze znaków: 15Ƨ5, co za 1585 czytamy; tenże jest także niewłaściwy, bo sięga panowania Batorego, a nie Zygmunta III. Na trzecim znajduje się znak mennicy poznańskiéj, zkąd możnaby wnioskować, że wszystkie trzy są probami nieudanemi téj mennicy.

TYP CIX.

Naśladowanie trojaka typu IX. mennicy poznańskiej
1588 R.

1. S. G. SIG III D G REX PO M D LIT.
S. O: GROS· ARG/TRIP· REG/POLONIA
I — D
15 — 88.
Z. W.

Oprócz bardzo nędznego kruszcu i nieznanego w typach téj mennicy popiersia, nie przedstawia ten trojak żadnych odstępstw od zwyklych kształtów tego typu, dla popiersia wszakże tu swe miejsce znalazł i jest niewątpliwie dziełem fałszerza ówczesnego.

TYP CX.

Napis w dwóch wierszach, poniżéj herb Lewart, a obok tarczy głoski I — F, nad pierwszą rok skrócony a nad ostatnią malutki znak menniczny haki.

1599 R[1].

1. S. G. SIG· III· D: G· REX· PO· M· D· L
S. O. GROS· ARG·/TR· R· POL/99 —
F.
Z. W.

Podobnego typu nie znamy w mennicy poznańskiéj, a znak haki w roku 99 zdaje się być anomalią, gdyż innych egzemplarzy z tym znakiem z tych lat nie mamy. Robota jest niezła, ale kruszec, z którego jest wybity, nasuwa myśl, iż jest owocem fałszerzy i dlatego tu też swe miejsce znaleźć musiał.

TYP CXI.

Napis trójwierszowy, trzeci wiersz przedzielony herbem Lewart z rokiem skróconym w końcu. Poniżej koło tarczy herbowéj głoski I—F. U góry koło znaku wartości III głoska P. —
1599 R^{a}. —
1. S. G. SIG III D G·—:· REX PO. IMIDL
S. O. GROS· ARG/·TRIP RPG/NI—99
I — F
Cz. 1127.

Głoska P na tym trojaku zdawałaby się go do mennicy poznańskiéj kwalifikować, ale lichy kruszec, napis anormalny i kształty zupełnie téj mennicy nieodpowiadające, nie pozwalają nam umieścić go w rzędzie typów, które stanowczo téj mennicy przypisujemy. Właściwe jego miejsce więc tutaj i wszelkie prawdopodobieństwo, że jest fabrykatem ówczesnych fałszerzy. Są nader rzadkie i za unikat dotychczas uchodzi.

TYP CXII.

Naśladowanie trojaka mennicy Bydgoskiej typu XXXV bez roku w końcu trzeciego wiersza napisu.
b. r. R.

1. S. G. SIG III D G — REX· PO· M· DL
   S. O. GROS ARG/TRIP: R PO/·
Z. W.

Z bardzo lichego kruszcu i bardzo nieforemnéj roboty, głównie herby i znaki bardzo niewyraźne, tak, że tylko z trudnością je rozpoznać można. Dla tego też głównie powodu, tu go umieszczamy, bo trudno przypuścić, aby z prawowitéj wyszedł mennicy.

TYP CXIII.

Naśladowanie trojaków typu LXIV mennicy olkuskiéj.

1594.

1. S. G. SIG III. D G· R· POLON· M D L
   S. O. GROS· ARS/TR· R· POLO/NI — 94
Z. W.

1596.

2. S. G. SIG III D D G REX· POLON MDL
   S. O. GROS. ARG/TR R POLO/VI 96
Z. W.

Pomimo drobnych usterek te trojaki dosyć odpowiadają prawidłowemu typowi mennicy olkuskiéj, ale są tak źle wybite, z tak podłego kruszcu, że uważamy za właściwe tu je pomieścić, jako owoc fałszerstwa.

TYP CXIV.

Zag. 277.

Napis trzechwierszowy, poniżéj głoska P, herb Lewart w tarczy i rok skrócony.

1609 R^{8}.

1. S. G. SIGISM III/D G REX PO M D

S. O GROS ARG/TRIP REG/POLONIA
P — 09

Cz. 5097.

Trojak ten znajduje się teraz w zbiorze hr. Czapskiego, pochodzi ze zbioru Teodora Dembowskiego i jest jedynym znanym egzemplarzem trojaka z roku 1609. Ma cechę mennicy poznańskiéj w głosce P., jednakowoż tu go umieszczamy jako anormalny dla roku, w którym mennica czynną nie była i trojaków z pewnością nie wybijała. Ma także nie trzymać prawem przepisanéj ligi i próby, coby dowodziło, że jest owocem ówczesnego fałszerstwa. Mogłoby też być, że tu jest poprostu rok pomyłkowy, zamiast znanego 99 w tych kształtach, jakieśmy tego nie jeden już przykład mieli w trojakach zupełnie prawidłowych. W każdym razie jest wielką rzadkością, gdyż o drugim podobnym egzemplarzu w świecie numizmatycznym nie słychać.

TYP CXV.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżej znak menniczny pierścień, herb Lewart w tarczy i znak trójkąt.

b. r. R.

1. S. G. SIG III· D—·G REX PO M· D
S. O. GROS: ARG/TRIP· R· PO/

Z. W.

Trojak ten zdaje się być naśladowaniem trojaków mennicy malborgskiéj, któréj znaki się na nim znajdują, jest wszakże z lichego kruszcu i w kształtach swych prawidłowym okazom téj mennicy nie odpowiada, dlatego właśnie tu swoje miejsce znajduje.

TYP CXVI.

Zag. — T. B. 331

Napis trzechwierszowy, poniżéj herb Chalecki przedziela rok cały.

1599 R^5.

1. S. G. SIG· III· D· G· REX· PO· M: DL
   S. O. GROS ARG/TRIP: REG/POLON
   15 — 99
   T. B. 331.

Trojak ten jak i dwa następne typy przedstawiają tę ciekawą anomalię, że na nich widzimy zamiast herbu podskarbiego koronnego herb dygnitarza W. ks. Litewskiego, napisy zaś odnoszą się do koronnych monet. Czy to dzieło ówczesnych fałszerzy, czy też pomyłka w mennicy, trudno rozstrzygnąć, ale rzecz ciekawa, że aż trzy odmiany się zdarzają z herbem Chalecki a jedna z herbem Łabędź, któryśmy dla rzadkości zjawiska w czterech osobnych typach umieścili.

TYP CXVII.

Zag. —

Podobny do poprzedniego, ale tu herb Chalecki w trzecim wierszu napisu, który się kończy rokiem skróconym.

1599 R^5.

1. S. G. * SIG. * III. D * G * RE * P * M * D * L.
   S. O. GROS ARG/*TRI * REG/*PO — 99.
   Z. W.

TYP CXVIII.

Zag. —

Jak dwa poprzednie, ale tu roku niema, a herb Chalecki wiersz trzeci napisu przerywa.

b. r. R^3.

1. S. G. SIG III D G — REX PO M D L
   S. O. GROS. ARG/TRIP· R· PO/LO—NI
   Z. W.

3. S. G. SIG 3 D G -·- REX· POL M D L
S. O. GROS ARG/TRIP REG/PO—LO
Z. W.

TYP CXIX.

Zag. —
Napis dwuwierszowy, poniżej rok rozdzielony herbem Łabędź.
1600 R^8.
1. S. G. SIG III D G — REX PO M: D: L
S. O. GROS. ARG/TRIP· R· PO/16 — 00

Trojak ten z dobrego srebra, z napisami zupełnie prawidłowemi, należy do téjże saméj kategoryi, co trzy poprzednie typy; znajduje się bowiem na trojaku koronnym herb Łabędź, którym się pieczętował ówczesny podskarbi W. ks. Litewskiego Zawisza. Nigdzie tenże opisany nie jest, zdarzyło nam się go widzieć u jednego z handlarzy numizmatów w Krakowie p. Elkena Aronsohna, od którego miał nabyć takowy ś. p. Władysław hr. Morsztin.

TYP CXX.

Zag. — *Cz. 1168.*
Napis trzechwierszowy, poniżej rok cały, przedzielony tarczą na której zamiast herbu Lewart, rodzaj skrzydła.
1601 R^2.
1. S. G. SIG III D -·- G REX PO M D L
S. O. GROS· ARG/TRIP· REG/POLONI
16—01
Cz. 1168.

Umieszczony w katalogu hr. Czapskiego ten trojak nie jest prawidłowéj wagi i ligi, ale zresztą napisy dosyć są właściwe; herb podskarbiego zastąpiony nieznaném godłem, zdaje się więc, że to jest utwór współczesnego fałszerza.

TYP CXXI.

Zag. —

Napis dwuwierszowy, poniżej rok cały przedzielony herbem podobnym do Lewarta, ale lew obrócony w przeciwną stronę.

1602 R^3.

Popiersie a.

1. S. G. SIG 3 D — G REX· PO. MDL
   S. O. GROS ARG/TRIP R PO/160—L
   Z. W.

Popiersie b.

4. S. G. SIG III D G REX PO M D L
   Z. Sk.

Dwa te trojaki różniące się popiersiami i napisami przypominają typ C, ale anormalne kształty herbu podskarbiego osobny typ stanowią. Podobnego trojaka z roku 1601 podaje Mikocki pod Nr 995, ale go bliżéj nie opisuje i dla tego tu go umieścić nie mogliśmy.

TYP CXXII.

Napis na obu stronach pamiątkowy, na S. G w otoku na S. O. w dwóch wierszach, poniżej herb Lewart rozdziela rok.

1603 R^5.

1. S. G. SIT. NOMEN DMI BENEDI
   S. O. GLORIA. E/HONO· S· O/16—03
   Z. W.

Nader ciekawą tę monetę za trojaka uważać musimy, gdyż na S. O. znajduje się znak wartości; napisy tego rodzaju pamiątkowe nader rzadko na monetach polskich się znajdują — w trojakach Zygmunta III jedyny to nam znany przykład i dlatego nie zdaje się, żeby to mógł być utwór fałszerza, choć nizka próba i waga za temby przemawiały, ale raczéj jakaś fantazya myncarza lub też projekt do nowego rodzaju trojaków, który przez władze przyjęty nie został.

TYP CXXIII.

Zag. —

Napis trzechwierszowy, trzeci wiersz rozdzielony tarczą z herbem Lewart bez roku.

Popiersie a.

1. S. G. SIG· III D· G· REX POLO M D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP· R· PO/L — O
   Z. W.
2. S. G. SIG· III D G· REX PO M D L
   S. O. GROS ARG/TRIP R PO/LO — NI.
   Z. W.

Popiersie b.

3. S. G. SIG III D —· G· REX P M D
   S. O. GROS ARG/TRIP· R· P/O — L
   Z. W.
4. S. G. SIG III D. —· G REX· PO M D LI
   S. O. GROS. ARG/TRIP. REG/PO—LO
   Z. W.
5. S. G. SIG III· D· — · G· REX· PO M D L
   S. O. GROS: ARG/TRIP· R PO/LO — NI
   Z. W.

Popiersie c.

6. S. G. SIG III. D: G· REX· PO M D L
   S. O. GROS ARG/TRIP· L· PO/LO — NI
   Z. W.
7. S. G. SIG III D G REX PO M D
   Z. W.

Popiersie d.

8. S. G. SIG III D G —· REX· PO M D L
   S. O. GROS· ARG. TRIP· R· P/O—L
   Z. W.
9. S. G. SIG 3 D — G REX P M D L

Cz. 1667.

Popiersie e.

10. S. G. SIG III· —·· D G· R· PO M D
S. O. GROS ARG/TRIP REG/PO—LO
Z. W.

Popiersie f.

11. S. G. SIG: III — D: G: REX: P: M D
S. O. GROS: ARG/TRIP: REG/PO — LO
Z. W.

Odmiana z głoskami I — F.

12. S. G. SIG 3 D·—· G — REX PO M D L·
S. O. GROS· ARG/TRIP R PO/LO—NI
I — F.
Z. W.

TYP CXXIV.

Napis dwuwierszowy, poniżej herb Lewart na tarczy, pomiędzy dwoma różami bez głosek I — F.—
R³.

Popiersie a.

1. S. G. SIG· III D G REX PO M D L
S. O. GROS: ARG/TRIP· R· P
Z. W.

Popiersie b.

2. S. G. SIG 3 D — G REX PO M D
S. O. GROS: ARG/TRIP· R· P.O
Z. W.

TYP CXXV.

Napis dwuwierszowy, poniżej herb Lewart w tarczy z głoskami I — F. R³.

Popiersie a.

1. S. G. SIG· III· D· — G REX···· M D
   S. O. GROS· ARG/TRIP. R PO/I—F
   Z. W.

Popiersie b.

2. S. G. SIG III· D — G REX PO M D L
   S. O. GROS/TRI· R· PO/.I—F
   Z. W.

TYP CXXVI.

Napis trójwierszowy bez herbów, znaków i roku.

R[3].

1. S. G. SIG· III· — D G· REX· P· M
   S. O. GROS ARG/TRIP: RE/POLON
   Z. W.
2. S. G. SIG 3 D — G· REX· PO M D L
   S. O. GROS ARG/TRIP REX POLO
   Z. W.
3. S. G. SIG· III — D G R PO M D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP· RE/POLO
   Cz. 1707.
4. S. O. GROS. ARG. TRIP. REG/.POLO
   Mik. 883.

TYP CXXVII.

Napis trzechwierszowy, poniżej trzy krzyże ozdobne; zamiast herbu Wazów między orłem i pogonią krzyżyk, a w pierwszym wierszu napisu na tarczy herb Batorych.

R[5].

1. S. G. SIG III — — — REX POI
   S. O. GROS — ARG/TRIP· REG/POLONI
   Z. W.

Trojak ten z dobrego srebra, ale nadzwyczaj płytkim wybity stemplem, przedstawia tę samą anomalię, którąśmy już w typie CVII widzieli, t. j., że na trojaku z popiersiem i napisem odnoszącemi się do Zygmunta III, znajduje się zamiast herbu tego króla herb jego poprzednika; tu wszakże tenże nie we właściwem miejscu jest umieszczony, ale przerywa pierwszy wiersz napisu.

TYP CXXVIII.

Napis trzechwierszowy bez żadnych znaków i herbów, źle wybite po większej części napisy dziwaczne lub nieczytelne.

1589.

1. S. G. SIG· III· REX D X PO M D L
   S. O. GROS. ARG/TRIP· REG/POLONI
   89
   Z· W.

1597.

2. S. G. 8 S G E O D G RIX PO M D L
   S. O. XRO E^{6}RS/TRI ARG/PO . . .
   97
   Z. W.

b. r.

3. S. G. SIG 3 D R M X O POLN D L
   S. O. GROS· ARG/TRIP REG/POLONIA
   N — T.
   Z. W.

4. S. G. SIG III POLONI EINEL
   S. O. GROS ARG/RIP AENS/NE
   Z. W.

5. Zupełnie nie do odczytania.
   Z. W.

TYP CXXIX.

(nieobjęty skorowidzem).

Na S. G. napis nieprawidłowy w otoku z rokiem skróconym w końcu; popiersie dziwnych niezwykłych kształtów. Na S. O. napis czterowierszowy czwarty wiersz przerwany herbem Ostoja, a raczéj mieczem na tarczy pomiędzy dwoma kropkami.

1591 R⁷.

1. S. G. S·IGI 3 D G· R· DX I'MODL· 91
   S. O. GROS A·RG/·TR·I·P. R.EG·/·PON.IAE
   ·MI — ·FX
   Z. W.

Dziwnego kształtu ten trojak jest z dobrego srebra, ale przedstawia wiele anormalności. I tak herb podskarbiego Dulskiego nie może się znajdować w roku 1591, a przytem godło tu umieszczone nie zupełnie odpowiada kształtowi tego herbu, a w końcu głoski M — F koło tarczy herbowéj niepodobna wytłomaczyć. W logicznym porządku, któregośmy się starali w ciągu téj pracy ściśle trzymać, trojak ten powinienby znaleźć swe miejsce po typach CVII, CVIII i CIX, gdyż do jednéj kategoryi z niemi należy, ale dostał się on nam już w ciągu druku i dlatego w Skorowidzu nie mógł być umieszczony. Dlatego też tu przy końcu swoje miejsce znajduje. Odkryty przez handlarza monet Elkena Aronsohna, od niego do mego się dostał zbioru.

KONIEC.

OMYŁKI DRUKU.
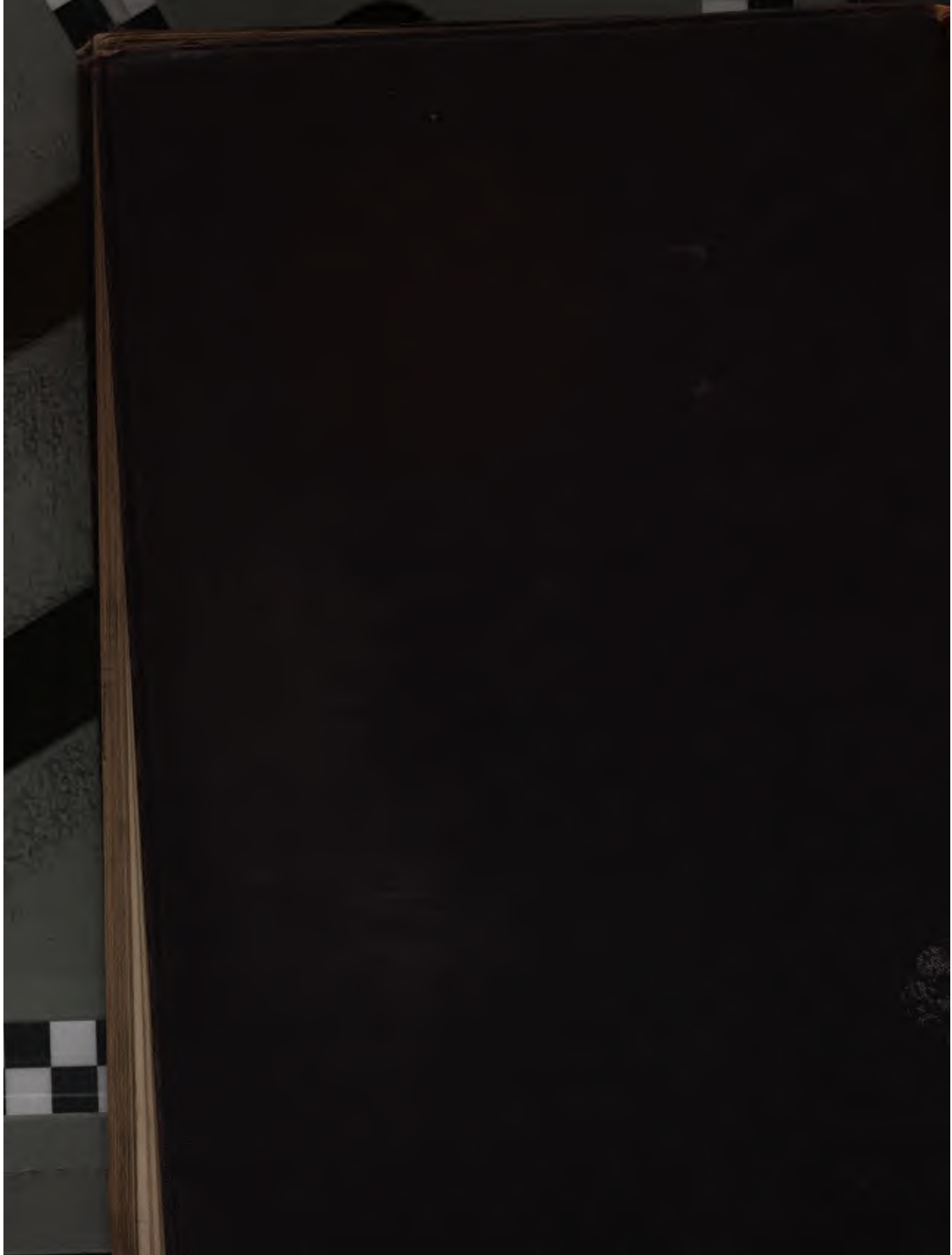
Str.	zamiast:	popraw:
33 VIII	Zag. 230	Zag. 239.
34 XXIII	T. B. 1600	T. B. 301.
36 XLIV	Cz. 1005	Cz. 1075.
37 LV	T. B. 224	T. B. 324.
37 LX	Zag. 257	Zag. 247.
39 XC	Zag. 247	Zag. 274.
42 wiersz 5 od góry	1581 R.	1588 R.
48 wiersz 1szy	SIG 3	SIGI 3.
48 wiersz 15	jak Nr. 10	jak Nr. 5.
49 wiersz 7	jak Nr. 18	jak Nr. 19.
51 przypisek wiersz ostatni	głoską *e*	głoską *c*.
53 wiersz 3	do roku 1592	od roku
53	podobny Zag. 149	Zag. 249.
53 wiersz 5 od dołu	c typu IV	c typu IV.
54 wiersz 1 od góry	przepisem	przejściem.
54 VIII	Zag. 229	Zag. 239.
54 VIII	popiersie *c*	popiersie *a*.
61 XV. I.	popiersie *c*	popiersie *a*.
61 XV 3	SIGI 3	SIG. 3.
62 XV 12	SIG. 3	SIGI 3.
63 XVI	1581 R^2	1594 R^2.
70 XX	1595 R^4	1596 R^4.
71 XXI	SIG3	SIGI 3.
71 XXI	1581 R^7	1597 R^7.